

De instauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)

door

DESPRETZ, André

INLEIDING ¹

Toen Filips II op 25 oktober 1555 de troon beklom werd hij, in tegenstelling met zijn vader, als een vreemdeling beschouwd ². Sedert de vrede van Cateau-Cambrésis (1559) zette hij nooit meer een voet in onze gewesten. Met hem verdween het prestige van de „vorstelijke aanwezigheid”, een belangrijke factor voor het handhaven van het gezag. Toch bleef alles betrekkelijk rustig tot 1566. De verzetsactie bleef in die periode vooral beperkt tot de kleine adel en een aantal abten die in de Staten zetelden. De leiders uit de hoge adel, Oranje en Egmont, wilden vooral de invloed van hun groep in het staatsbeleid herstellen en uitbreiden. Toen Granvelle in het voorjaar 1564 uit onze gewesten vertrok kreeg het calvinisme meer armslag en nam het snelle uitbreiding. Voor de Spaanse koning was godsdienstvrijheid echter taboe. De houding van Don Felipe had tot gevolg dat niet enkel de aristocratie, maar ook een deel van het volk radeloos werd. Wanneer Margareta van Parma, op aandringen van het Eedverbond, toch de toepassing der plakaten enigszins verzachtte, namen de calvinisten een overmoedige houding aan. Met hagepreken begonnen, liep de godsdienstige en sociale beroering weldra uit in een grootse vernieling: de Beeldenstorm. Deze gebeurtenis bracht een scheuring in de oppositie teweeg: de katholieken trokken zich ontnuchterd terug. Oranje, die weigerde de getrouwheidseed af te leggen, verliet onze gebieden. Filips, op wraak zinnend, brak af met de politiek van lankmoedigheid en zond Alva naar onze gewesten. Een terreurregime begon, waarin met privileges weinig of geen rekening werd gehouden. Tot actieve weerstand van binnen uit kwam het niet. Wel bonden Oranje en zijn broer, Lodewijk van Nassau, de strijd aan met een huurlingenleger, maar begingen de vergissing de spontane krachten in de Nederlanden zelf te verwaarlozen. Na een voor-

(1) Dit artikel is de bewerking en inkorting van de licentiaatsverhandeling getiteld „*De beginjaren der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)*” welke wij in 1962 bij de Rijksuniversiteit te Gent hebben aangeboden, o.l.v. Prof. Dr. J. Craeybeckx, aan wie we talrijke vruchtbare wenken verschuldigd zijn. Tevens gaat onze dank aan Prof. Dr. H. Van Werveke en Dr. W. Brulez voor de vele leerrijke opmerkingen.

(2) Voor dit exposé steunden we op: Pirenne H. „*Histoire de Belgique*”; dln III en IV. (Brussel 1923 en 1927) (beiden 3de uitgave). *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*; Deel IV, Hfd. XIII verzorgd door M. Dierickx S.J., Deel V, Hfd. I-III verzorgd door H.A. Enno van Gelder, Hfd. IV-V verzorgd door L. Van der Essen.

lopige overwinning te Heiligerlee, werden ze volledig te Jemgum verslagen.

De pogingen tot innen van de van de Staten afgedwongen tiende penning wekten het misnoegen van de bevolking op. Dit misnoegen was zo groot dat de kans opnieuw bestond voor Oranje de katholieken voor zijn zaak te winnen. Zo zou een totale opstand kunnen ontketend worden. Het wantrouwen van de katholieken was echter te groot. De Beeldenstorm lag nog te dicht bij.

Oranje was ondertussen opnieuw door Holland als stadhouder erkend. Het zwaartepunt van de opstand verschoof dan ook naar de aan Spanje ontrukte Noordelijke gewesten.

Na Requesens en, na diens dood, het bewind van de Raad van State, nam Don Juan het roer in handen. Voordien was, mede om de Spaanse muitende benden te kunnen ontwapenen, de „Pacifiatie van Gent” tot stand gekomen. Deze was een verdedigingsalliantie van al de Provinciën, zowel zuidelijke als noordelijke. Al de gewesten maakten dus front tegen Spanje. De regeling van de godsdienstkwestie werd echter verschoven. De eerste Unie van Brussel, met katholieke inslag bevestigde de besluiten van de Pacifiatie. Op 12 februari 1577 werd de overwinnaar van Lepante door de Staten als gouverneur erkend, door het Eeuwig Edikt van Marche. De Spaanse troepen zouden vertrekken op voorwaarde dat het katholicisme in alle gewesten hersteld zou worden, wat onaanvaardbaar was voor Zeeuwen en Hollanders.

De ontevredenheid over deze verzoeningspolitiek kwam ook tot uiting in de Brabantse en Vlaamse steden en Oranje ging meer en meer steun zoeken bij het volk. Naar Brussel geroepen werd hij er triomfantelijk onthaald. Zijn aanhangers hadden er een comité der XVIII opgericht, dat zijn wil aan de Statenvergadering zou opdringen. Ondertussen had Don Juan op 24 juli, uit vrees voor aanslagen op zijn leven, zich meester gemaakt van het kasteel van Namen. Aartshertog Matthias werd gouverneur; Oranje „ruwaert”. Een deel van de geestelijkheid en de adel — aangevoerd door Aarschot — bleef onderhandelen met Don Juan. Op 28 oktober 1577 werd Aarschot samen met invloedrijke leden van de Staten van Vlaanderen te Gent gevangen genomen. Tevens werd in deze stad een comité der XVIII opgericht. De oude privileges werden er hersteld en troepen gelicht. Het was het begin te Gent van een zevenjarig calvinistisch bestuur, het meest radikale in Vlaanderen, dat slechts ongedaan werd gemaakt in 1584, wanneer Farnese het Zuiden opnieuw onderwierp.

De gebeurtenissen te Gent vonden natuurlijk weerklank in het werk der XVIe en XVIIe eeuwse geschiedschrijvers. De aanhouding van de hertog van Aarschot, de strijd tussen Gent en de Malcontenten, de onenigheid nopens het aanvaarden der Religievrede, konden niet over het hoofd gezien worden in een betoeg over de troebelen. De appreciatie van die gebeurtenissen varieerde uiteraard al naargelang de geloofsovertuiging van de auteur.

Van tien dezer vroegere historieschrijvers hebben wij het oordeel nagegaan. Onder hen troffen we vier katholieken aan: Dusseldorpius, Strada, Bentivoglio en Renon de France. De zes anderen waren calvinist: Oranje, van Meteren, van Reyd, Hooft, Bor en Brandt. Nooit worden de gebeurtenissen te Gent uitgebreid en in hun geheel behandeld, maar zitten broks-gewijze in het totale verhaal verweven.

*Franciscus Dusseldorpius*³ schreef een latijnse geschiedenis van de opstand tegen Spanje, zeer eenzijdig vanuit rooms-katholiek standpunt gezien. Deze Leidenaar, fel in ketterhaat, ziet in Oranje de aanstoker van de opstand, en oordeelt zeer hard over Hembyze.

De Jezuïet *Strada* (1632-1649)⁴, betrekkelijk matig in het uiten van zijn meningen, oordeelt toch bijzonder hard over de Gentse Republiek. De Gentenaars zijn volgens hem de oorzaak van de opstand der Malcontenten en van de scheuring in de zuidelijke provincies.

Ook kardinaal *Bentivoglio* (1633-1639)⁵, die pauselijk nuntius te Brussel was, spreekt zich in dezelfde zin uit, hoewel hij de gebeurtenissen doorgaans objektiever beschrijft.

Een zeer gematigd verhaal, ook wat Gent betreft, vinden we in de „*Histoire des troubles des Pays-Bas*” van *Renon de France*⁶, die een tijdlang voorzitter van de Grote Raad te Mechelen was.

Anders is het oordeel van *van Reyd* (1626)⁷, een uit het Zuiden uitgeweken vurig calvinist. Gent wordt nooit afgekeurd en de scheuring in de Zuidelijke Provinciën is gekomen door de houding van de Malcontenten. Bijzonder veel geeft hij niet, daar slechts een kleine honderd bladzijden aan de periode 1566-1584 gewijd zijn.

Een verdediging van Oranjes nationaal standpunt vinden we bij *Emanuel van Meteren* (1614)⁸. De afgunst en de nijd ten overstaan van de Prins zijn volgens deze auteur de oorzaak van de scheuring tussen de Vlaamse en Waalse Provincies. Zeer scherp beoordeelt hij de Gentse Republiek. Wij citeren over de aanhangers van Hembyze: „een volk die met der daedt, noch aen d'een noch aen d'ander zijde getoont hebben, dat sij eenighe Religiën ofte liefde tot den Vaderlandt hadden”⁹.

(3) Dusseldorpius Franciscus „*Annales — 1566-1616*” uittreksels ervan uitg. dr. Fruin R.; 's Gravenhage 1893 in „*Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*”, 3de Série, nr. 1, pp. 150-151, 163, 171-172.

Over Dusseldorpius zie Vermaseren B.H. „*De katholieke nederlandse geschiedschrijving in de 16de-17de eeuw over den opstand*”, Maastricht, 1941, pp. 69-71.

(4) De jaartallen tussen haakjes achter de schrijversnaam aangegeven duiden de eerste uitgave van het werk aan. Strada Famianus „*Histoire de la Guerre de Flandre*” vertaald door Du Ryer P., Parijs, 1654 (2); 2 dln; II, pp. 5-6.

(5) Bentivoglio Guido „*Histoire des Guerres de Flandre*” vertaald door Loiseau M., Parijs, 1770; 4 dln; II, pp. 221, 268-271, 295.

(6) Renon de France „*Histoire des troubles des Pays-Bas*” uitg. dr. Piot Ch., Brussel, 1886-1889; 2 dln; Dl. II, pp. 228-232, 279-282, 306-310, 535. Over Renon de France zie Vermaseren B.H., *Op. Cit.*, p. 173.

(7) van Reyd Everhard „*Oorspronck ende voortganck vande Nederlantsche Oorloghen*”, Amsterdam, 1644 (3de druk). Het werk is niet gepagineerd.

(8) van Meteren E. „*Historien der Nederlanden en haar Naburen Oorloghen tot het jaar 1612*”; Amsterdam, 1663, f° 127, 142 v° en volg., 159 v°.

(9) Ald., f° 142 v°.

Ongetwijfeld komt het meest genuanceerde oordeel van *Pieter Bor Christiaenszoon* (van 1595 af)¹⁰. Hij verheelt de fouten en excessen van Gent niet, maar legt tevens de nadruk op de fouten der Malcontenten. Dit alles, zoals steeds bij hem, zonder passie. Het verbreken van de Religievrede door Gent schrijft hij toe aan de weigering der opstandige Walen om tot een akkoord te komen. De scheuring zelf is vooral te wijten aan de moedwiligheid van de Gentenaars, die niet op Oranje betrouwden.

Verder zijn er nog de beeldrijke en sierlijk geschreven „Nederlandsche Histoorien” van *Pieter Cornelisz. Hooft* (1642)¹¹. Daar deze auteur in zijn leven een vrij onafhankelijke positie innam ten opzichte van de kerken (Bij geen kerkgemeenschap aangesloten, koos hij evenmin partij in de strijd tussen remonstranten en contraremonstranten.) moest hij ook over Gent normaal een onpartijdig oordeel vellen. Geenszins, als we sommige van zijn uitlatingen nagaan! Zo over Hembyze en Dathenus: „Tot vordring hunner veyligheit dan, met een om in drabbigh waater te visschen, onderleggen zy zich den Godsdienst om te keeren: in meening, hier door de gunst des volx bet te stooken”¹². En over de plunderingen: „Om gering geldt ging al dit: maar diende ten deel om de holle buyken der vrekken te vullen, ten deel om de gemeente in te leyden, en verknocht te maaken”¹³. Van godsdienstrijverijen, zeker als het gewone volk er bij te pas komt, heeft deze aristocraat een afkeer.

Ten slotte moet het werk van *Geeraert Brandt* (1677 en volg.), een gematigde remonstrant, vermeld worden¹⁴. Hij steunt onder meer op Bor, van Meteren en Hooft. De gebeurtenissen te Gent worden afgekeurd en de schuld van de scheuring in de Zuidelijke Provinciën wordt ook aan Gent toegeschreven.

Tevens is het interessant het oordeel te kennen van *Oranje* zelf over de Republiek die voortdurend de door hem gevoerde politiek dwarsboomde. Duidelijk uit hij zich niet, maar wel zinspeelt hij op Gent in een paragraaf van zijn „Apologie”¹⁵. De schending van de Pacificatie komt volgens hem van Waalse zijde. Het revolutionnair bewind in sommige steden, dus ook te Gent, zou zonder zijn advies of toestemming opgericht zijn. De uitspattingen keurt hij streng af. Dit oordeel heeft natuurlijk in een meerdere of mindere mate de Noordelijke historieschrijvers beïnvloed, behalve van Reyd, die een extreem-calvinistisch standpunt inneemt.

(10) Bor Chr. P. „*Oorsprongk, Begin en Vervolg der Nederlandsche Oorloghen*” Amsterdam, 1679; 4 dln., Dl I, pp. 904 en volg. II, pp. 84-85.

(11) Hooft P.C. „*Nederlandsche Histoorien*” Amsterdam, 1642; Dl. I, pp. 533-536, 563, 569, 575-578.

(12) Ald., Dl. I, p. 575.

(13) Ald., Dl. I, p. 578.

(14) Brandt G. „*Historie der Reformatie en andere Kerkelijke Geschiedenissen in en omtrent de Nederlanden*” Amsterdam, 1677-1704; 4 dln, Dl. I, pp. 626-634, 639.

(15) „*Apologie ofte verantwoordinge van den Prince van Orangien*”, uitg. dr. M. Mees-Verwey; Santpoort, 1942; pp. 100-101.

Tot nog toe is aan de Gentse Calvinistische Republiek geen publicatie gewijd — op één artikel na¹⁶ — die voldoet aan de eisen van het hedendaags geschiedkundig onderzoek. Wel wordt deze bewogen periode in meerdere algemene werken min of meer uitvoerig vermeld¹⁷. Maar dan ook blijft het geheel beperkt tot een opsomming van gebeurtenissen, met daarbij enkele korte beschouwingen. Bij allen ontbreekt gedetailleerd archiefonderzoek.

De beoordeling van deze Republiek is verdeeld. De literatuur met uitgesproken katholieke strekking benadrukt vooral het vandalisme en schuift de verantwoordelijkheid voor de opstand der Malcontenten en de scheidingslijn tussen Noord en Zuid op de rug van Gent. Daarnaast staat de calvinistische versie. Deze legt de nadruk op de spijtige persoonlijke ambities van Hembyze en Ryhove, op de troebelen, de niet goed te praten religieuze onverdraagzaamheid, de anarchie en het uiteenvallen van het gemeenschappelijk anti-Spaanse front. Zij zit enigszins verveeld met de uitspattingen, die zij achteraf niet voor haar rekening wil nemen en toont zich daarom soms geneigd zonder meer de volledige schuld te geven aan enkele fanatieke „mengers”, meer speciaal aan de inderdaad dubbelzinnige Hembyze-figuur.

In 1955 verscheen een merkwaardig artikel van de hand van H.G. Koenigsberger¹⁸. Deze beschouwde de organisatie van de Huguenoten, en ook de Vlaamse democratische terreurregimes als de eerste daadwerkelijke partijen, in tegenstelling met de Middeleeuwen waar die ontbraken.

Om gans andere redenen toonde ook de Sovjetgeschiedschrijving de laatste jaren belangstelling voor deze periode van onze nationale geschiedenis¹⁹. Zij beschouwt het bewind der geuzen in de jaren 1577-1585 als een episode van de klassenstrijd, meer speciaal als een voorloper van een „burgerlijke revolutie”.

Twee publicaties werden integraal aan de Gentse Calvinistische Republiek gewijd. Het eerste is een werkje van E.J. Nève de Mévergnies²⁰, die aan een drietal woelige fasen uit de Gentse geschiedenis een monografie heeft gewijd. Prof. Dr. Van Werveke H. wees er in de bespreking van

(16) Wittman T. „*Quelques problèmes relatifs à la dictature révolutionnaire des grandes villes en Flandre 1577-1579*” in „*Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*”, Budapest, 1960.

(17) We vermelden o.m.: Fris V. „*Histoire de Gand*”, Brussel, 1913, pp. 218-240. Van Werveke H. „*Gent. Scheits van een sociale geschiedenis*”, Gent, 1947, pp. 77 en vlg. De Pater J.C.H. „*De Tachtigjarige Oorlog*” (Dl. 3 van de „*Geschiedenis van Nederland*”), Amsterdam, 1936, pp. 242-251. Pirenne H. „*Histoire de Belgique*”, Brussel, 1927 (3e uitg.), IV, pp. 127 etc. „*Algemene Geschiedenis der Nederlanden*”, deel V, pp. 105 en volg. Van Roosbroeck R., „*Geschiedenis van Vlaanderen*”, IV, (1939), pp. 257-277. De Moreau E. S.J. „*Histoire de l'Eglise en Belgique*”, V (Brussel, 1952), pp. 148-152. Malengreau G. „*L'Esprit Particulariste et la Révolution des Pays-Bas au XVIe siècle*”, Leuven, 1936, pp. 66 en volg.

(18) Koenigsberger H.G. „*The Organisation of revolutionary parties in France and the Netherlands during the sixteenth century*” in *The Journal of Modern History*, 1955, nr. 4, pp. 344-345, 350.

(19) De studies van Tchistozvonov A.N. - zie Wittman T., Op. Cit., p. 9.

(20) Nève de Mévergnies J.E. „*Gand en République - La Domination Calviniste à Gand (1577-1584)*”, Gent, 1940.

Nèves werk over de calvinistische periode op, dat het slechts als een voorlopige schets moest beschouwd worden — de uitvoerigste echter die we hadden — en dat de studie in veel opzichten ervan kon worden uitgebreid ²¹.

Dit beamen we volkomen. Het is omzeggens een chronologische opsomming van feiten. Geen enkel archiefwerk werd verricht. Zelfs de uitgaven van bronnen werden niet alle geraadpleegd. Een rijke bronnenuitgave als b.v. die van A.C. De Schrevel ²² over het hoofd zien was zeker niet te verantwoorden. Met de verhalende bronnen is het niet beter gesteld. Een bevoegd historicus weet toch dat men zich niet mag tevreden stellen met de slechte vertaling door J.P. Van Male van Philips van Campenes Dagboek, maar dat men moet teruggaan naar het handschrift van het „*Diarium...*”. Ook het Memorieboek werd ongebruikt gelaten.

Interessanter is het hogervernoemd artikel van Wittman T. Deze hongaarse historicus heeft zich niet tot doel gesteld veel nieuw materiaal aan te brengen. Wel wilde hij enkele stellingen uit elkaar zetten waarmee men zijn inziens in een meer uitgebreide studie rekening zou moeten houden. Hij heeft geen oorspronkelijk archiefonderzoek kunnen instellen althans wat Gent betreft ²³. Hij tracht aan te tonen op welke punten de revolutionaire dictatuur de orangistische partij voorbijstreefde. Hoewel marxist, reageerde hij tegen de Russische auteurs, die in de gebeurtenissen te Gent een vroeg-burgerlijke revolutie zien. Hij toont aan dat de voorwaarden daarvoor niet vervuld waren en meent dat alleen diepgaand bronnenonderzoek ter plaatse tot bevredigende resultaten kan leiden ²⁴.

Door een studie van bijna al het beschikbare bronnenmateriaal hebben wij getracht de leemte die tot hiertoe bestond aan te vullen, althans voor de periode 1577-1579.

Even willen we uitweiden over de *verhalende bronnen*. De voornaamste voor onze periode zijn: het dagboek van Philips van Campene; de kroniek van Jan van de Vivere; de gedenkschriften van Halewyn; het Memorieboek en de „*Ghendtsche Geschiedenissen*” van Bernardus De Jonghe ²⁵.

Het *dagboek van de gebroeders van Campene* werd begonnen door Cornelis van Campene, een handelaar in zijden stoffen. Hij overleed op 7 november 1567 en zijn broer Philips advocaat bij de Raad van Vlaan-

(21) Van Werveke H. „*De Historiografie van de Stad Gent in de laatste dertig jaren*” in „*Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde*”, Gent, 1943, pp. 22-23.

(22) De Schrevel A.C. „*Recueil de documents relatifs aux troubles religieux en Flandre (1577-1584)*”, Brugge, 1921-1928; 3 dln.

(23) Voor Brugge heeft hij gebruik gemaakt van microfilmen hem door het stadsarchief toegestuurd.

(24) Wittman T., Op. Cit., pp. 9-10.

(25) Voor meer gegevens over het ontstaan en de inhoud van deze bronnen, zie: Fris V. „*Bibliographie de l'Histoire de Gand depuis l'an 1500 jusqu'en 1850*”, Gent, 1921; pp. 36-39; 52-66; 70-71.

deren, zette dit journaal voort tot juni 1585. Frans De Potter vond in 1867 het eerste deel van het autografe manuscript en gaf het uit²⁶. Het tweede deel werd tot hertoe nog niet teruggevonden. Maar Philips vertaalde zijn dagboek in 't latijn: het „*Diarium rerum Gandavensium*”²⁷. Een pastoor van Bovekerke, Jan-Pieter van Male, bezat in de XVIIIe eeuw daarvan een manuscript. Hij dacht te doen te hebben met een origineel en vertaalde het in het Nederlands. Door de vertaling van de naam Campenaeus door De Kempenare riep hij een nieuwe kroniekschrijver in het leven. Deze slecht vertaalde tekst (sommige zinnen werden overgeslagen; andere verkeerd vertaald; namen soms onherkenbaar verminkt) werd uitgegeven door Philips Blommaert²⁸. Deze vertaling hebben we steeds vergeleken met het latijnse „*Diarium*”.

Een tweede zeer belangrijke bron is de *Kroniek van Jan van de Vivere* en andere aantekenaars. Zij werd uiterst gebrekkig uitgegeven door Frans De Potter²⁹. Deze beweerde enkel die stukken te hebben uitgegeven die hij als „nieuw” beschouwde. Op deze eigenaardige manier van uitgeven is heel wat kritiek uitgebracht³⁰. Zeker is dat in deze vorm de *Kroniek van Jan van de Vivere* niet te gebruiken is. Het kwam er dus op aan het origineel terug te vinden. Volgens Fris berustte het op de Universiteitsbibliotheek te Gent. Dit was inderdaad ook zo tot 1921. Toen trok burggraaf Vilain XIII het uit deze instelling weg en borg het op in zijn kasteel te Bazel bij Antwerpen. Onlangs nog beweerde Vilain XIII van deze bron niets af te weten. Nochtans kreeg de heer J. Scheerder het handschrift daar ter inzage in 1938. Ook Dr. Verheyden kreeg het vóór 1945, na zevenjarig aandringen en door toedoen van verschillende personaliteiten ter inzage. Hij maakte een afschrift van sommige delen, andere vatte hij samen.

Voor ons was het ter inzage krijgen van dit afschrift uiterst nuttig daar De Potter in zijn uitgave voor het jaar 1577 niets geeft en ook voor de andere jaren erg onvolledig is³¹.

De waarde van deze beide bronnen, die ooggetuigenverslagen zijn, is zeer groot. Beide vullen elkaar aan op meer dan een punt. Waar Philips

(26) Van Campene C. & Ph., „*Dagboek behelzende het verhaal der merkwaardigste gebeurtenissen, voorgevallen te Gent, sedert het begin der godsdienstberoerten tot den 15e April 1571*” uitg. dr De Potter Fr., Gent, 1870.

(27) „*Diarium Rerum Gandavensium, ab anno 1566 usque ad annum 1585, per magistrum Philippum Campenaeum*” in het Hs. cabinet der Kon. Bibl. te Brussel, ms. 16.892 & 16.893.

(28) De Kempenare Ph. „*Vlaemsche Kronyk of Dagregister van al betgene gedenkweerdig voorgevallen is binnen de stad Gent, sedert den 15 juli 1566 tot 15 juni 1585*” vertaald dr. Van Male P.J.; uitg. dr. Blommaert Ph., Gent, 1839.

(29) Van de Vivere en andere aantekenaars „*Chronycke van Ghend*”, uitg. dr De Potter Fr., Gent, 1885.

(30) Scheerder J. „*La 'Chronycke van Ghend' de Jan van de Vivere et autres annoyeurs*” in „*Revue d'Histoire Ecclésiastique*”, XXXV (1939), nr. 3, pp. 533-538. Verheyden A.L.E. „*Een episode uit de Gentsche Kerkhervorming (juni 1566-26 febr. 1567)*”, Brussel, 1945, pp. 1-2.

(31) We wensen hier nogmaals een bijzonder hartelijk woord van dank te richten aan Dr. A.L.E. Verheyden, die zo bereidwillig was ons zijn afschrift van de *Kroniek* in bruikleen te geven. Wanneer we gebruik maakten van dit afschrift van de *Kroniek van Jan van de Vivere*, duidden we dit kortweg aan met: Afsch. Verh.

van Campene een gematigd katholiek is, is Jan van de Vivere heel wat heviger katholiek. Hun gegevens moeten vanzelfsprekend kritisch gebruikt worden.

Van geringer belang zijn de „*Ghendtsche Geschiedenissen*” van *Bernardus De Jonghe*³², bewerkt door de pastoor van Belsele: Jan-Lieven van Roothaese. Veel later opgesteld dan de twee voorgaande bronnen, zijn ze zowat een compilatie van beiden. Het meest steunde De Jonghe zich op van de Vivere, zodat we het afschrift van Verheyden en de „*Ghendtsche Geschiedenissen*” naast elkaar hebben gebruikt.

De „*Memoires*” van *Halewijn, heer van Zweveghem*³³ bevatten eveneens zeer kostbare gegevens. Halewijn was een der heren die samen met de hertog van Aarschot op 28 oktober 1577 aangehouden werden door Ryhove. Ontsnapt op 15 juni 1579, slaagden de Gentenaars er niet in hem terug te vatten. Zijn verhaal heeft hij opgesteld om het lot van hemzelf en van zijn medegevangenen ruchtbaar te maken. Het is dan ook passievol en in een heftige taal geschreven en dient „cum grano salis” genomen te worden. Wat niet belet dat het met het dagboek van Van Campene en de kroniek van Van de Vivere de hoofdbron is voor onze periode.

Tenslotte dient het *Memorieboek*³⁴ aangestipt te worden. Naar Fris V. beweert zijn de notas over de periode 1500-1588 voor het grootste deel origineel³⁵. Steunend op wat wij hebben nagegaan (1577-1579) is dit niet het geval. De gegevens zijn schaars en leren niets nieuws. Verkeerde datering zijn schering en inslag. Wel interessant is de opgave der schepelingen³⁶.

Verder maakten we nog gebruik van een paar verhalende bronnen die slechts betrekking hebben op detailpunten. We vermelden hier Gerulphe Borluut³⁷ wat de gebeurtenissen van het klooster van Drongen betreft, en Lucas De Heere³⁸ voor de intrede van Oranje in december 1577.

Wat de *uitgegeven diplomatische bronnen* betreft, menen we alles te hebben nagegaan.

Het aanzienlijkste deel van onze gegevens putten we uit *onuitgegeven archiefstukken*. Werden er door ons ook bundels doorgenomen op het Al-

(32) De Jonghe B., „*Ghendtsche Geschiedenissen ofte Chronycke vande beroerten en ketterije binnen en omtrent de stad Ghendt sedert het jaer 1566 tot het jaer 1585*”, Gent, 1752, 2 dln.

(33) Oorspronkelijk hs. in het Hs.cabinet der Kon. Bibl. te Brussel, ms. 16.890 „*Recit circonstancié de tout ce qui est arrivé à Gand...*” Uitgegeven door Kervyn de Volkaersbeke Ph. onder de titel „*Mémoires sur les troubles de Gand 1577-1579*”, Brussel, Gent, Leipzig, 1865.

(34) „*Memorieboek der stad Ghent (1301-1793)*” uitg. dr Vander Meersch P., Gent, 1852-1861, 4 dln.

(35) Fris V. „*Bibl. de l'Hist. de Gand*”, p. 36.

(36) Zie over het Memorieboek ook: Fris V. „*Ware eene heruitgave van het Memorieboek nuttig?*” in „*Annales de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand.*”, 1901, IV, pp. 149-160.

(37) Borluut G. „*Descriptio de origine conventus postea Abbatiae Trunchiniensis*”, uitg. dr de Smet J.J. in „*Corpus Chron. Flandriae*”, I, pp. 589 en volg.

(38) De Heere L. „*Beschrijving van hetgeen dat vertoocht wierdt ten inkomste van den Prins van Oranje binnen der stede van Ghendt den 29ste december 1577*”, Gent, 1577.

gemeen Rijksarchief te Brussel en op het Rijksarchief te Gent, dan berust de overgrote meerderheid van het materiaal toch op het Stadsarchief te Gent.

Door al deze tot nu verwaarloosde archiefstukken zorgvuldig te excerpieren hebben we getracht een zo volledig mogelijk beeld op te hangen van de beginjaren der Gentse Calvinistische Republiek.

In de Republiek kan men drie stadia onderscheiden; namelijk een eerste periode, de vestigingstijd (1577-1579), die loopt tot de staatsgreep en de daaropvolgende verbanning van Hembyze (29 augustus 1579); vervolgens een tamelijk rustige middenperiode, tijdens dewelke Ryhove het beleid in handen had en een gematigde orangistische politiek voerde (tot augustus 1583); en ten slotte de eindfase waarin de verbannen Hembyze wordt teruggeroepen, een dictatoriaal gezag uitoefent en wegens hoogverraad ontvoerd wordt (augustus 1584).

Onze studie beperkten wij tot de uiteraard zeer belangrijke vestigingsperiode.

Als begindatum kozen we 28 oktober 1577, de dag waarop Aarschot en andere vooraanstaande edelen werden gevangenomen door Ryhove. Amper vier dagen later werd het comité der XVIII opgericht en weldra werd Gent in zijn oude voorrechten hersteld. De calvinisten hadden hun eerste stappen gezet.

Als eindpunt van de vestigingsfase kozen we het herstellen van het wettelijk gezag door Oranje op 20 augustus 1579 en Hembyzes vertrek uit de stad negen dagen later.

I

DE CALVINISTISCHE OVERNAME VAN HET BESTUUR

Par. I — HET COMITE DER XVIII

*A. Welke gebeurtenissen hebben tot de oprichting der XVIII geleid?*³⁹

Op 24 juli 1577 maakte Don Juan zich bij verrassing meester van het kasteel te Namen. Kort hierop deed Oranje zijn triomfantelijke intrede te Brussel. Zijn partijgangers gingen er over tot de oprichting van een comité der XVIII, dat zich weldra wist te doen gelden in de Staten van Brabant en de Staten Generaal.

De komst van Oranje en diens grote invloed viel echter niet in de smaak

(39) Voor deze korte schets steunden we ons voornamelijk op: Enno van Gelder H.A. „*Van opstand via vrede naar oorlog 1576-1578*” in *Alg. Gesch. der Ned.*, V, Hfdst. III, pp. 98-101. Bussemaker C.H.Th. „*De afscheiding der Waalsche Gewesten van de Generale Unie*”, Haarlem, 1895-1896, dl. I, pp. 198-211.

van de Zuiderse aristocratie, die op een tegenzet zon. Een eerste kaart speelde ze uit op 9 oktober: aartshertog Matthias werd door Aarschot en de andere edelen uitgenodigd naar de Nederlanden over te komen. Daarenboven werd Aarschot, tegen de zin van Oranje, door de Staten Generaal, tot stadhouder van Vlaanderen benoemd. Deze functie was vacant, want de vroegere titularis, de graaf van Roelux, had zich aan Don Juans zijde geschaard.

De Brusselse XVIII namen toen een revolutionaire tegenmaatregel. Op 22 oktober drongen ze met hun volgelingen in de Statenvergadering binnen en persten onder bedreiging de benoeming af van Oranje tot gouverneur of „ruwaert” van Brabant.

's Anderdaags reisden Aarschot en meerdere edelen naar Gent. Zij begaven zich naar een vergadering der Staten van Vlaanderen, die tegen 24 oktober waren bijeengeroepen, om voorstellen van de Staten Generaal over het gebruik van gelden te aanhoren. Te dier gelegenheid zou Aarschot een plechtige ontvangst als gouverneur te beurt vallen.

In Artevelde's stad echter giste er iets. Hembyze en anderen hadden er van de Staten Generaal het herstel van de privileges en van de bestuursorganisatie van vóór 1540 verkregen. Zij vormden er een radicale beweging. Hun kwam ter ore dat er over de benoeming van Oranje ontevredenheid heerste bij adel en geestelijkheid. Zelfs zouden er plannen zijn om deze benoeming te niet te doen en de Staten Generaal aan het geweld der Brusselse XVIII te onttrekken. Ook was de kans groot, dat Aarschot — nu hij gouverneur van Vlaanderen was — van dit gebied een bolwerk der middenpartij zou maken. Daarenboven weigerde diezelfde gouverneur bij zijn verblijf te Gent officieel het herstel der privileges af te kondigen. Dit had een volksoploop ten gevolge, waarvan Ryhove gebruik maakte om, met de stilzwijgende instemming van de prins, een „staatsgreep” uit te voeren. Aarschot, de heren van Moeskroen, Rassenghem, Eecke, Zweveghem, Hessels, de la Porte, Visch en de bisschoppen van Brugge en Ieper werden op 28 oktober gevangen genomen ⁴⁰.

Behalve Aarschot, die na enkele weken werd vrijgelaten, zouden allen een zeer lange gevangenschap kennen, waarvan het verloop hier niet nader zal beschreven worden.

Ryhove nam op die 28ste het bevel over het gewapende volk in handen en op 1 november ging men over tot de oprichting van een comité der XVIII. Het revolutionair bewind, dat zeven jaar zou stand houden, was daarmee te Gent geboren.

(40) Ryhove „*Apologie*” uitg. dr Kervyn de Lettenhove J. in „*Documents inédits relatifs à l'hist. du XVII^e siècle*”, Brussel, 1883. Al deze gevangengenomen edelen waren voorstanders van een verzoening met Spanje. De bisschop van Ieper was bekend omwille van zijn rooms-katholiek streven. François van Halewijn, heer van Zweveghem, had reeds in 1572 gevangen gezeten te Mechelen, omwille van de sympathie die hij betoonde voor de zaak van Philips II. Jacob Hessels was een oud lid van de Raad van Beroerten, waar hij zich door zijn bijzonder streng optreden geheet had gemaakt. Op 4 oktober 1578 werd hij, samen met Jan De Visch, op de weg naar Kortrijk door Ryhove opgehangen. Over Ferdinand de la Barre, heer van Moeskroen, en diens zonen, zie verder par. 3. Aan deze personen, behalve aan Eecke, de la Porte en Visch, zijn rubrieken gewijd in de Biographie Nationale.

B. De taak van het comité der XVIII

De taak van de XVIII wordt nauwkeurig omschreven in de Keureresolutiën ⁴¹. Ze zouden zich bezig houden met de versterking en de verdediging van de stad en met de zaken die het stedelijk bestuur aangingen. Dit in samenwerking met de magistraat. Het is duidelijk dat dit comité, dat — zoals we verder zullen zien — uit calvinisten samengesteld was, de magistraat onder zijn controle wilde plaatsen. Want het stadsbestuur bestond — althans vóór zijn vernieuwing in januari 1578 — nog niet uit „goede patriotten” en bijgevolg werd het gewantrouwd. Dat een der eerste eisen van de XVIII de vernieuwing van de „wet” was, hoeft ons dan ook niet te verwonderen.

Deze XVIII kregen in feite het hoogste gezag in handen. Zij waren het die de besluiten namen die door de normale bestuursorganen van de stad moesten worden uitgevoerd ⁴².

Bij één van hun bevoegdheden willen we even stilstaan, namelijk de door hun opgeslorpte rechtspraak van het „Geestelijk Hof” of Officialiteit ⁴³.

Pas op 28 juni 1578 hebben ze zich die bevoegdheid toegeëigend. Op 24 januari van dat jaar, bevolen de Staten terug te keren naar de toestand van vóór het oprichten der nieuwe bisdommen. Dit bracht mee dat de officialiteit van het bisdom Gent afgeschaft zou worden en dat Gent, zoals vroeger, opnieuw onder Doornik kwam te ressorteren. Als reden voor die maatregel werd opgegeven dat die nieuwe bisdommen in strijd waren met de privileges, die sedert de Pacificatie van Gent en het Eeuwig Edict terug van kracht waren.

De toenmalige officiaal, Clemens Crabbeels, en de vicaris-generaal kregen verbod, onder dreiging van strenge straf, zich nog met de jurisdictie in te laten ⁴⁴. Al de ambtenaren bij dit Hof werden op 28 juni ontslagen. De XVIII stelden in hun plaats drie getrouwen aan. Het waren Jan van Campene, geheimschrijver der XVIII ⁴⁵, de geneesheer Lieven Sanders, secre-

(41) St.A.G. - Keureresolutiën 1576-1584, f° 152: „De XVIII zouden tesamen met de magistraat” besoignerene... uptfait vande fortificatie, wacht ende bewarenisse deser stede, metgaders de pollicie dyen angaende, opden voet diemen alsnu bynnen Antwerpen ende Brussele usererende es.”

(42) Van Werveke H. „*Gent. Schets...*” p. 77.

(43) Bij Van Male P.J., Op. Cit., p. 200; en De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 30, vinden we dat het de Krijgsraad is die deze jurisdictie heeft opgeslorpt. Vloeit de fout van De Jonghe voort uit een zich steunen op Van Male? Waarschijnlijk wel. Alleszins heeft Van Male bij de vertaling van het latijnse hs. van Van Campene geen onderscheid gemaakt tussen de XVIII en de krijgsraad. Talrijke keren vertaalt hij „viri XVIII” foutief door „krijgsraad”. Uit het latijnse hs. van Van Campene, f° 198 v° blijkt echter duidelijk dat het de XVIII zijn die de jurisdictie van het Geestelijk Hof hebben opgeslorpt.

(44) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 3-4.

(45) Van Vaernewyck M. „*Van die Beroerliche Tijden in die Nederlanden en voornamelijk in Ghendt; 1566-1568*” uitg. dr. Vanderhaeghen Ferd.; Gent, 1872-1881, 5 dln; III, p. 278: „Meester Jan van Campene, een rijke jongman, den zone van wijlen Jan van Campene, plach te wonen den voornoemden vader int „Paternosterkin” an den Coorenaert, een zijden laken vercoopere” was in 1567 te

taris der XVIII⁴⁶ en Hector de Buck.

Deze drie namen van dan af de geestelijke jurisdictie (echtscheidingen, etc.) waar. Ze beschikten over eigen personeel en hadden een eigen zegel⁴⁷.

C. *Wie zijn deze XVIII?*

Het comité had geen vaste samenstelling. Of er in de vervangingen een bepaalde regelmaat stak en of de benoeming gebeurde volgens welbepaalde regels, kon door ons niet worden vastgesteld⁴⁸. Moesten de Keureresolutiëen voor het jaar 1578 bewaard zijn gebleven, wat echter niet het geval is, dan ware het misschien mogelijk geweest de evolutie van de samenstelling der XVIII te volgen. Nu echter beschikken we slechts over losse gegevens.

Wel was het ons mogelijk de samenstelling der XVIII bij hun oprichting vast te stellen. We beschikten namelijk over een lijst van namen, die aan de Gentse magistraat werd voorgesteld door de afgevaardigden van de „edele, notable ende ghemeente deser stede” voor de oprichting van een comité der XVIII. De schepenen van beide banken keurden die lijst goed en bevestigden de voorgedragenen in hun ambt. Dit op 1 november 1577. We laten hier de samenstelling van deze lijst volgen⁴⁹:

- Jonkheer Jan Van Hembyze.
- (Jonkheer Joos van Bracle) - deze naam werd geschrapt.
- Jonkheer Jacob Uutenhove.
- Jonkheer Karel de Gruutere, heer van Croovelde.
- Mer Gillis Borluut, rudder.
- Jonkheer Busschaert van Hembyze.
- Jonkheer Jan van Pottelsberghe.
- Jonkheer Nicolaas Uutenhove.
- Jonkheer Jacob Yetzweert.
- Willem van Pollare.
- Lieven Tayaert - Steendam.
- Willem de Knuudt - Zonnestraat.
- Pieter van Eecloo - Cammerstraat.
- Pieter vander Cruucen.
- Lieven de Pickere - Houtbriel.
- Lieven Hallinck.
- Lieven vander Vinct.

Brussel voor Alva gedaagd. Hij was de jongere broer van de kroniekschrijvers Cornelis en Philips van Campene. Zie: Fris V. „*Bibl. de l'Hist. de Gand*”, p. 57.

(46) Halewyn „*Mémoires...*”, pp. 56-57.

(47) De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 30.

(48) Na 19 juni 1579 hield men zich korte tijd aan een bepaalde regel: de XVIII werden gekozen als volgt: zes uit de poorterij, zes uit de neringen, zes uit de weverij. Op dat ogenblik zijn de XVIII dus in principe een soort „emanatie” van de collatie. Dit was echter niet van in den beginne zo.

Zie: St.A.G. - Collatieregister 1577-1583, f° 168 v°-171 v° - De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 150.

(49) St.A.G. - Keureresolutiën 1576-1584, f° 152 en 152bis. De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, I, pp. 8-11.

- Jan Schauteete filius Pieters.
- Cornelis Stutinck.

De juistheid van deze lijst kan niet betwist worden.

Wat geven de verhalende bronnen nu? Noch van de Vivere, noch van Campene en evenmin het memorieboek maken melding van de oprichting der XVIII. Halewijn en De Jonghe daarentegen verstrekken wel gegevens. Halewijn geeft geen volledige opsomming van de namen. Hij herinnerde ze zich allen niet meer wanneer hij tijdens zijn gevangenschap zijn Mémoires schreef ⁵⁰.

De Jonghe heeft een lijst ⁵¹, maar deze klopt niet met die der Keuresolutiën! De vraag stelt zich dus: waar heeft onze Predikheer die lijst vandaan gehaald? We weten dat hij soms oorspronkelijke archiefstukken raadpleegde ⁵². Het is dus niet uitgesloten dat hij een lijst in handen zou gehad hebben, die de samenstelling van het comité gaf, zoals het was op een latere datum dan 1 november 1577. Vergelijken we zijn lijst met die der Keuresolutiën, dan zien we dat er in deze laatste acht personen voorkomen die niet terug te vinden zijn bij De Jonghe, namelijk Willem van Pollare, Willem de Knuudt, Pieter van Eecloo, Pieter van der Cruucen, Lieven de Pickere, Cornelius Stutinck, Lieven Hallinck en Lieven vander Vinct. Bij De Jonghe daarentegen figureren: Mr Victor Note, Mr Lieven van de Vivere, Mr Loys Hueriblocq, Antonis Heyman, Lieven Heylinck, Jan van Rejable ⁵³, Pieter Cluetrijn en Lieven Mannens. Als secretaris fungeerde Mr Lieven Sanders.

Nu beschikken we over een brief van vertegenwoordigers van het Brugse Vrije te Gent, aan de magistraat van het Vrije, aangaande de kwestie der gevangengenomen edelen ⁵⁴. Daarin lezen we dat de XVIII weigerden te onderhandelen met de vertegenwoordigers van 't Brugse Vrije over die kwestie, onder het voorwendsel dat hun comité niet meer volledig was, daar verschillende van hun leden in de nieuwe magistraat verkozen wa-

(50) Halewijn citeert verschillende namen. We laten de tekst uit het handschrift volgen, f° 9: „Et doiz le lendemain on commencha à ne faire compte du magistrat, et créer pour la garde de la ville dixhuit hommes des plus mutins et séditieux dont Jean et Bussart de Hembiese, Riove, messire Gilles Borluyt et Croovelde estoient les premiers. Messire Jean de Pottelberghe, Josse de Gruytere filius Messire Josse, Charles et Nicolas UuytenHove et Jacques freres, filz de Charles, seigneur de Merqueghem, ..., Stuytinck, Maitre Lieven vander Meere advocat au Conseil estoit aussy de ce nombre, lesquelz usèrent de volonté forcée pour innover, changer, et altérer tout ce que leur tombloit en la pensée.” - Kervijn in de uitgave van deze Mémoires, p. 26, las verkeerdelijk „Heylinck” i.p.l.v. „Stuytinck”, en gaf in voetnoot de lijst van De Jonghe weer.

(51) De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 317.

(52) Fris V. „Bibliographie...”, p. 63.

(53) Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 7 en 198, III, p. 275. Een geusgezinde „meester” Cornelis van Rejable (of Rediable) werd in 1566 voor de Gentse stadsmagistraat gedaagd omdat hij een der 26 leiders was voor het maken van een nieuwe protestantse kerk. In 1567 moest hij te Brussel voor Alva verschijnen. Is deze Cornelis familie van Jan?

(54) De Schrevel A.C. „Recueil...”, I, pp. 199-200 - brief dateert van 17 januari 1578.

ren⁵⁵. De mogelijkheid bestond dat het juist die personen zouden zijn, die in de lijst der Keureresolutiën voorkwamen en bij De Jonghe ontbraken, die bij de vernieuwing van de „Wet” in januari 1578 in de magistratuur werden opgenomen.

Teleurstellend resultaat echter als we gaan controleren aan de hand van de schepenlijsten!⁵⁶ Weliswaar zijn er verschillende van de XVIII van 1 november 1577 in de nieuwe magistratuur opgenomen⁵⁷, maar deze lieden — op Willem van Pollare na — komen ook in De Jonghes lijst voor, terwijl ook anderen die in de lijst der Keureresolutiën ontbreken, maar bij De Jonghe voorkomen, in de magistratuur van 1578 opduiken⁵⁸.

We mogen uit dit alles nu echter niet besluiten dat de lijst van De Jonghe verkeerd zou zijn. We weten uit andere niet-verhalende bronnen dat sommige van die personen, die hij alleen opgeeft, inderdaad op een gegeven ogenblik deel hebben uitgemaakt van de XVIII⁵⁹. Wel vergist hij zich wanneer hij beweert dat dit de samenstelling was van het comité op 1 november 1577.

Uit andere losse gegevens vernemen we dat ook jonkheer Anthonis Heyman deel heeft uitgemaakt van dit comité. Hij wordt op 29 april 1578, tesamen met Nicolaas Uutenhove en Reynier de Pestere, als vertegenwoordiger der XVIII naar Oranje gestuurd⁶⁰. Deze Reynier de Pestere maakte reeds in januari 1578 deel uit van de XVIII, evenals Lucas Mayaert. Beiden waren om geloofskwesties verbannen geworden⁶¹.

Met deze schaarse gegevens is het onmogelijk de evolutie van dit revolutionaire organisme doorheen gans de duur van zijn bestaan te reconstrueren.

Over één punt echter hebben we opnieuw zekerheid: eind oktober 1578 werd het comité uitgebreid⁶². De XVIII vroegen zelf deze uitbreiding aan de schepenen van beide banken en aan de dekens, daar verschillende van hun leden in beslag genomen werden door andere „affaires ende officien”, zodanig dat er steeds maar een klein gedeelte der XVIII dagelijks

(55) Ald.: „ende also zy hemlieden excuseerden dat de 18 niet vervult en waren, mits vele van hemlieden in de wet ghestelt...”

(56) Memorieboek, III, pp. 37-38.

(57) nl. Jan van Hembyze, Jacob Uutenhove, Gillis Borluut, Jan van Pottelsberghe, Willem van Pollare, Lieven Tayaert, Jan Schouteete.

(58) nl. Mr Victor Note, Lieven Mannins, Loys Hueriblock.

(59) St.A.G. - Reeks Z - f° 569 v°-571 Anthonis Heyman.

R.A.G. - Raad van Vlaanderen - Register N - f° 171 Jan van Rejable.

(60) St.A.G. - Reeks Z - f° 569 v°-571.

(61) *Reynier de Pestere*: Zie Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 7&198; III, p. 275. Hij was de zoon van Meester Maarten de Pestere, ex-secretaris van de Keure. Was zelf secretaris van ghedeede geweest. Werd in 1567 opgeroepen om voor Alva te verschijnen. — *Lucas Mayaert*: zie Van Vaernewyck M., I, p. 32; III, pp. 278 en 300-301. Hij was de zoon van de in 1566 reeds overleden Baudin Mayaert, een vooraanstaand advocaat in de Raad van Vlaanderen. Broer van Willem en Jacob Mayaert. Rijk. Vluchtte in 1567, nadat hij opgeroepen was om voor Alva te verschijnen. Zie verder over hen: Verheyden A.L.E. „*Le Conseil des Troubles - Liste des condamnés (1567-1573)*” in de C.R.H.; Brussel, 1961; p. 146, nr 3240 en p. 300, nr 7486.

(62) St.A.G. - Reeks 148, nr. 7 - „Eeden XVIe Eeuw”: bevat niet genummerde losse stukken.

konden vergaderen, en de te behandelen zaken hoe langer hoe meer ten achter geraakten. Daarom werden er tien „notabele personen” voorgesteld. Het waren:

- Jonkheer Philips de Gruutere, heer van Axpoele.
- Jonkheer Jacob vander Zype.
- Jacob Deynaert.
- Mr Laureyns de Mueleneere.
- Mr Christiaan Harduwyn.
- Jan van Pollaere ⁶³.
- Antonis Barbejan.
- Lieven van Hulze.
- Joos Sinay.
- Geleyn Dhooghe.

De schepenen en de dekens keurden dit voorstel goed op 23 oktober 1578.

De leden van het comité der XVIII droegen een speciale naam: „Edelen ende Notabelen” („nobles et notables”). Zo worden ze betiteld in de officiële stukken. Slechts bij uitzondering wordt er gewag gemaakt van de „achttien mannen”.

Wat weten we over elk van hen?

Gaan we eerst de personen na, die in de lijst der Keuresolutiën figureren:

Jonkheer Jan van Hembyze ⁶⁴. Jonker Jan is zonder twijfel de voor naamste figuur van het comité der XVIII. Tijdens de vestigingsjaren van de Calvinistische Republiek, en tevens in haar eindfase, speelde hij een overwegende rol. Hij stamde uit het geslacht van Silly, een familie van verarmde notabelen. Geboren Gentenaar (09 juli 1517) was hij de zoon van Willem van Hembyze fs Jans (06 febr. 1486 - † 9 juli 1549), die

(63) Doorgeschrapt staat: „ofte Pieter zynen broedere”.

(64) Een degelijke studie is tot hertoe aan Hembyze niet gewijd geworden. Men heeft slechts korte artikels en meerendeels steunen ze zich op wat A. Voisin geeft in „*Jean van Hembyze*” een verouderd artikeltje in „*Messenger des sciences et des arts*”, III, 1835, pp. 41-54. Hun gegevens zijn weinig interessant en brengen niets nieuws. We vermelden volledigheidshalve:

- Vervier C.A. „*Bijdrage tot de Levensgeschiedenis van jonker Jan van Hembyze*” in „*Belgisch Museum*” 1844, 2e afl.
 - Rahlenbeek Ch. „*Jonkheer Jan van Hembyze*” in „*Biographie Nationale*” Dl. IX, pp. 11-16.
 - nota's in „*Biographisch Woordenboek der Nederlanden*” van A.J. Vander Aa, Dl. VIII, 1.
 - De Potter Fr. „*Gent, van den oudsten tijd tot beden*” Gent, 1882-1933, 9 dln; Dl. IV, pp. 150-159.
 - Nève de Mévergnies E.J. - Op. Cit.; pp. 6 (voetnoot); 11-14.
 - Wittman T. - Op. Cit.; p. 12.
- Kostbare nota's vinden we in „*Crayon Généalogique de la main de Jean van Hembyze*” door Kervyn de Volkaersbeke uitgegeven als Appendice I in *Halewyns Mémoires*.

verscheidene malen een schepenambt had bekleed⁶⁵. Langs moeders zijde stamde hij uit de bekende familie Triest, een vooraanstaand geslacht waarvan verscheidene leden een rol hebben gespeeld in het bestuur van de stad Gent tijdens de 16e eeuw en dat later de beroemde figuur van bisschop Anton Triest aan de stad heeft geschonken. Volgens De Potter zou hij reeds zes jaar vóór het Wonderjaar zijn sympathie voor het calvinisme hebben laten blijken. In 1567 vinden we echter zijn handteken onder stukken die het verbod inhouden van vergaderingen voor gereformeerden⁶⁶. Daarenboven niet enkel in 1575 en 1576 was hij schepen van de keure, zoals Wittman meent⁶⁷, maar reeds in 1543 deed hij zijn intrede in de magistraat op slechts 26 jarige leeftijd. Sedertdien keerde hij er regelmatig terug, slechts twee maal als schepen van ghedeele (in 1566 en 1567), maar talrijke keren als schepen van de keure (1546, 1550, 1553, 1556, 1561, 1563, 1575 en 1576).

Ook zijn broer, meester François, verschijnt in 1552 in de schepenlijsten en keert er regelmatig terug tot 1577⁶⁸.

Alles laat veronderstellen dat de extremistische houding van Jan zich pas onder het schrikbewind van Alva aftekende. Wellicht was de dood van zijn zoon, in de zomer van 1572, verdrongen tijdens een gevecht tegen de Spanjaarden bij de Vlaamse kust, daar niet vreemd aan⁶⁹.

*Bussaert van Hembyze, heer van Gits*⁷⁰. Hij was de zoon van Jan van Hembyze, broer van Willem. Bussaert was dus de kozijn van jonker Jan, en evenals deze, een overtuigd calvinist. In 1559 en 1565 was hij schepen van de keure. Dat hij te Gent naar waarde werd geschat tijdens het revolutionaire bewind, bewijst wel het feit dat hij, in 1580 te Gentbrugge door de ruiters van Egmont gevangen genomen, het volgende jaar samen met de predikant, J. van Boucle, werd uitgewisseld tegen Martinus Rithovius en Remigius Driutius, respectievelijk bisschoppen van Ieper en Brugge. Hij overleed in 1582.

*Jacob en Nicolaas Uutenhove*⁷¹. De Uutenhoves vormden een oud en aanzienlijk Gents geslacht dat reeds in de 12e eeuw vernoemd werd. Jacob

(65) De meeste artikels geven als geboortjaar 1513. Hembyze zelf in zijn genealogische schets geeft 1517. Zijn vader is Willem van Hembyze en niet Jan zoals sommige artikels beweren. Wel had hij een oom die Jan heette, nl. de vader van Busschaert. Zijn vader is ook verscheidene malen schepen geweest of maakte deel uit van de 8 kiezers. De meeste auteurs menen verkeerdelijk dat hij enkel maar in 1545 schepen was.

(66) Gachard L.P. „*Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand*”, Brussel, 1848, pp. 76-77; 145-147.

(67) Wittman T. - Op. Cit.; p. 12.

(68) In de schepenlijsten wordt jonker Jan tussen 1543 en 1567 steeds vermeld als Jan van Hembyze fs Willems, wellicht om hem te onderscheiden van zijn oom Jan van Hembyze fs Busschaerts. Wanneer deze laatste overleden is citeert men Jonker Jan als „Joncheer Jan van Hembyze” (sedert 1575). Een nader onderscheid was toen niet meer nodig.

(69) Fris V. „*Histoire de Gand*”, p. 223.

(70) Vander Aa, „*Biogr. Woordenboek*”, VIII, 1.

(71) Janssen W. „*Charles Utenhove; sa vie et son oeuvre (1536-1600)*” Maas-tricht, 1939; pp. 17-18. — „*Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*” onder redactie van Molhuysen P.C. & Blok P.J.; Leiden, 1911-1937, 10 dln.; Dl IX, p. 1145.

en Nicolaas waren oudere broers van Karel Uutenhove, heer van Nieuwland, de beroemde humanist en dichter. Hun vader, Karel, was heer van Marqueshem⁷². Jacob studeerde medicijnen te Montpellier en Nicolaas rechten te Toulouse⁷³. Beiden hadden nog geen stadsambt bekleed en hun calvinistische gematigde houding was bekend.

*Karel de Gruutere, heer van Croovelde*⁷⁴. Deze orangist was de zoon van de heer van Exaerde en diens tweede vrouw. Hij overleed op 21 juli 1582. Vóór 1577 was hij ontvanger geweest van de belastingen in 't Gentse kwartier en voorzitter van de stadswerken.

*Gillis Borluut*⁷⁵. Hij stamde uit een oud bekend Gents geslacht⁷⁶. Was een zeer gematigd orangist. Zoon van Lieven Borluut was hij de broer van Joos Borluut. In 1575 had hij een schepenambt in de tweede bank bekleed. Door de Malcontenten gevangen in 1579 werd hij naar Bourgondië gevoerd. In 1584 werd hij uitgeleverd tegen een ander belangrijk heerschap: Frederik Perrenot, heer van Champagnes, de broer van Granvelle.

*Jan van Pottelsberge*⁷⁷ was een advocaat in de Raad van Vlaanderen. Vóór 1578 had hij, behalve in het comité der XVIII, geen openbaar ambt bekleed. In dat jaar werd hij groot-baljuw te Kortrijk, maar bij de inname van deze stad werd hij gevangen genomen.

Lieven Hallinck was een goudsmid⁷⁸.

Lieven vander Vinct was waarschijnlijk een tijkwever, en gezworene van dit ambacht in 1579⁷⁹.

Jan Schauteete waarschijnlijk een vrije schipper⁸⁰.

De zeven eerstgenoemden en ook Jacob Yetzweert, waarover we geen nadere gegevens bezitten, dragen de titel „jonckheer”. Het zijn „notabelen”, d.i. mensen die geen beroep uitoefenen maar leven van hun gronden en renten.

Drie behoren tot de ambachten, en juist die neringen, die samen met de huidevetters, kleerkopers, kousemakers en meerseniërs het hevigst Hembyze zullen steunen⁸¹. Over de zeven overige weten we niets.

Gaan we nu de lijst van De Jonghe na, dan zien we dat de acht nota-

(72) Halewyn „*Mémoires*”, p. 26 „messires Josse, Charles et Nicolas Uytenhove et Jacques, frères, filz de Charles, seigneur de Merqueshem”.

(73) Janssen W., Op. Cit., p. 19.

(74) Halewyn „*Mémoires*”, p. 11. — De Herckenrode J.S.F.J.L., „*Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne*”, Gent, 1865, 4 dln., II, p. 886.

(75) Halewyn, Op. Cit., pp. 18 en 24. — Kervyn de Volkaersbeke Ph. „*Les Borluut du XVI^e siècle*” in „*Annales de l'Académie d'Arch. de Belgique*”, VIII, 1851, pp. 49-51. — Kervyn de Volkaersbeke Ph. in „*Biogr. Nat.*”, II, pp. 719-722.

(76) Blockmans Fr. „*Het Genisché Stadspatriciaat tot omstreeks 1302*”, 's Gravenhage, 1938, p. 533.

(77) Halewyn, Op. Cit., pp. 28, 34, 35 en 39.

(78) St.A.G., Reeks 532, nr. 33; belastingen.

(79) St.A.G., Reeks 196, nr. 1. Het neringboek der Tijkwevers vermeldt een Lieven vander Vinct. Is dit dezelfde?

(80) St.A.G., Reeks 180, nr. 1 bis. Het neringboek der Vrije Schippers vermeldt een Jan Schauteete. Is dit dezelfde?

(81) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 93.

belen dezelfde zijn. Verder vinden we er drie advokaten, waarschijnlijk bij de Raad van Vlaanderen⁸².

Tenslotte: een vrije schipper (Jan Schauteete); twee wevers (Lieven Heylinck en Lieven Mannens^{83 84}; een twijnder (Pieter Cluetryn⁸⁵) en de zoon van een leerlooier (Anthonius Heyman)⁸⁶.

De secretaris Mr Lieven Sanders was geneesheer⁸⁷ en over het beroep van Jan van Rejable en Lieven Taeyaert hebben we geen nadere gegevens.

Wanneer we ons beperken tot de lijst der Keureresolutiën, stellen we vast dat er slechts vier personen zijn die reeds vroeger in de bestuurskaders der stad waren opgenomen⁸⁸. We zijn dan ook geneigd te beweren dat het wel degelijk nieuwe elementen zijn die zich van de macht meester maken, en Wittman tegen te spreken, die met klem het tegendeel zegt⁸⁹.

Hij haalt immers ook maar vier voorbeelden aan. Onze opvatting wordt daarenboven nog gestaafd als we de samenstelling van de nieuwe magistratuur van januari 1578 zullen ontleden, waarin 22 personen op de 26 nooit vroeger een schepenaamt hadden bekleed! Waar Wittman echter beweert dat de XVIII niet stammen uit een soort „nieuwe burgerij” van ondernemers „avant la lettre” heeft hij natuurlijk gelijk.

D. Politieke strekking en doeleinden

Uit het voorgaande bleek dat de XVIII samengesteld waren uit edelen, patriciërs en leden van de ambachten. Deze laatsten waren meestal dekens of gezworenen en behoorden dus tot de gegoede stand. Bevoegde tolken van de aspiraties van de massa konden ze dus moeilijk zijn. We mogen echter niet vergeten dat de ambachten sedert de Carolina geen deel meer hadden aan het stadsbestuur. Nu de ambachtlieden, na zovele jaren, opnieuw vertegenwoordigers in het bestuur kregen, verwachtten ze van dit nieuwe bestuur, en wie het terug in 't leven geroepen had, erg veel. De neringen en de weverij kwamen dan ook nooit radikaal in strijd met de XVIII. Doorgaans namen ze de voorstellen van dit comité gewillig aan.

Hun verkleefdheid aan de XVIII bleek duidelijk in de strubbelingen ontstaan rond het al of niet aannemen der Religievrede. In dit compromis kwamen twee artikels voor, nrs 27 en 28⁹⁰, die er op gericht waren de XVIII uit te schakelen. Ze zouden zich niet meer mogen bemoeien met

(82) Over Mr Lieven vande Vivere hebben we zekerheid. Zie: Kervyn de Volkaersbeke Ph. & Diegerick J. „*Documents historiques inédits concernant les troubles des Pays-Bas (1577-1584)*”, Gent, 1848-1849; 2 dln; II, p. 439.

(83) Halewyn, Op. Cit., p. 145.

(84) St.A.G., Stadsrekeningen 1581-1582, f° 361 v°.

(85) St.A.G., Reeks 532, nr. 33.

(86) Halewyn, Op. Cit., p. 34.

(87) Halewyn, Op. Cit., pp. 56-57.

(88) Jan en Busschaert van Hembyze, Karel de Gruutere en Gillis Borluut.

(89) Wittman T., Op. Cit., p. 11. „Il faut tout d'abord en finir avec cette erreur qui prétendit que des éléments tout nouveaux se seraient alors emparés du pouvoir. Plusieurs fonctionnaires d'esprit oppositional qui avaient été employés par les conseils antérieurs, passèrent à la nouvelle administration”.

(90) Halewyn, Op. Cit., Appendice II, p. 243.

zaken van algemeen belang. Ook hun gezag over de versterking der stad en de burgerwacht, werd te niet gedaan, tenzij ze er speciaal zouden toe benoemd worden. Maar zelfs dan werd hun verboden belangrijke besluiten te treffen, tenzij met voorafgaandelijke en uitdrukkelijke instemming van de magistraat.

Wanneer in december 1578 de onderhandelingen over deze Religievrede moesten beginnen, wou Hembyze zeker spelen en stelde daarom voor, naast de poortერი, de neringen en de wevers, ook een vertegenwoordiging der XVIII (nl. 3 afgevaardigden) in de besprekingen op te nemen. Zo zou er dus een vierde lid in het leven geroepen worden dat hem goed gezind was. Eerst verzetten zich hiertegen de neringen! Toen Oranje echter zijn projekt te berde bracht, schaarden ze zich opnieuw achter Jonker Jan. De afschaffing van het revolutionaire comité wilden ze niet⁹¹.

Tot deze maatregel zal men pas een jaar later komen, na Hembyze's vertrek uit de stad op 29 augustus 1579 en de vervanging van de onwettig vernieuwde magistraat. De Orangisten die toen in de magistraat opgenomen werden, liquideerden de XVIII op 5 oktober 1579⁹².

Allen waren het calvinisten⁹³, die deel uitmaakten van het comité; deels orangisten, deels radikalen. Orangisten zijn ongetwijfeld zij die na de onwettige magistraatsvernieuwing van Hembyze in juli 1579, door Oranje in de magistraat behouden blijven, en een rol blijven spelen in het politieke leven van de stad. In dit geval verkeren Karel de Grūtere, Gillis Borluut, Jan van Pottelsberghe, Willem van Pollaere, Willem de Knuudt en Cornelis Stutinck. Zij zijn gematigd en willen de katholieken ook zekere rechten toekennen.

Anders echter de radikalen: het katholicisme moet volledig uitgeroeid worden. Door de katholieken de schuld van de weinig schitterende sociale en economische toestand te geven, weten ze de massa op hun hand te krijgen en mee te slepen in allerlei antikatholieke manifestaties. Hierbij werden ze zonder twijfel geholpen door dweepzieke predikanten.

E. Betrekkingen met identieke comité's in andere steden

Brussel

Het eerste comité van dien aard werd in september 1577 te Brussel opgericht. De leden ervan werden gekozen uit een dubbele lijst kandidaten voorgedragen door de naties, en benoemd door de drie leden der stad. Ze hadden tot taak de stad te verdedigen en verwierven aldra een zodanige invloed, dat ze niet enkel de magistraat domineerden, maar zelfs hun macht in de Staten Generaal lieten gelden⁹⁴.

Na de oprichting der XVIII te Gent ontstonden er nauwe betrekkingen

(91) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit. II, pp. 89-90.

(92) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 195 - Van Campene Ph., Op. Cit. f° 221.

(93) Halewyn, Op. Cit., p. 26 „... dix-huict hommes des plus mutins et séditeulx”. - De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 316.

(94) Henne A. & Wauters A. „Histoire de la ville de Bruxelles”, Brussel, 1845, 3 dln., I, pp. 462-463.

tussen de twee steden. Op 9 november 1577 stelde Brussel voor het aloude verdrag uit Arteveldes tijd (1339), waarbij Vlaanderen en Brabant elkaar hulp en bijstand verleenden, te hernieuwen⁹⁵. Hoewel dit verdrag slechts op 18 april 1578 officieel werd aangenomen, omdat het Brusselse eerste lid er lange tijd weigerig had tegen gestaan⁹⁶, was het reeds op 17 januari in werking getreden.

Zo leverde Gent voedingswaren, troepen en munitie toen Brussel na de nederlaag van het Statenleger te Gembloers (31 januari 1578) onmiddellijk gevaar liep⁹⁷. Drie maanden later beloofden de Brusselaars op hun beurt hulp toen Nijvel, Aalst en Dendermonde in gevaar verkeerden⁹⁸. De nauwe banden tussen de twee steden bleven bestaan tot de overgave van Gent in 1584.

Antwerpen

In deze stad werd, op 22 december 1577 — zo meent Prims althans⁹⁹ — besloten dat men 12 adjuncten zou geven aan de magistraat. Ze werden uit de aard van hun opdracht „policie-meesters” genoemd, en naast hen werden ter vollediging van de veiligheidswacht zes „fortificatiemeesters” aangesteld. Deze XVIII moesten Antwerpen aan staatse zijde houden. De Antwerpse XVIII bestonden nochtans reeds in oktober 1577, want in de Gentse Keureresolutiën staat duidelijk vermeld dat de XVIII van Gent werden opgericht naar 't model van die te Brussel en te Antwerpen! Naast de XVIII zou dan een andere macht zijn opgetreden, nl. de zogenaamde „kamer der kolonnellen”, die macht had over de fortificatiemeesters. Anderzijds zouden de adjuncten of politiemeesters verdwenen zijn. Wat de XVIII elders waren zouden volgens Prims te Antwerpen, bij benadering, de „kolonnellen” zijn geweest.

Deze „kolonnellen” waren calvinist en bijna allen kooplieden of financiers. Hun beleid zou dan ook doortrokken geweest zijn van een „kapitalistisch-commercieel realisme”¹⁰⁰. Tussen hen en de Brede Raad ontstond er een felle wrijving, daar ze beiden steeds meer en meer soeverein tegenover elkaar kwamen te staan¹⁰¹.

(95) St.A.G., Reeks 2, nr. 1 — Ontvangen Brieven, f° 326-332. Bevat ondermeer de 14 punten van het verbond. De originele tekst werd gepubliceerd door Fredericq P. in „*Le renouvellement en 1578 du traité d'alliance conclu à l'époque de Jacques van Artevelde entre la Flandre et le Brabant*” uitg. in. „*Travaux du cours pratique d'histoire nationale*” 1er fascicule, p. 139. Zie ook: De Schrevel A.C. „*Le traité d'alliance conclu en 1339 entre la Flandre et le Brabant renouvelé en 1578*” in „*Mélanges d'histoire offert à Charles Moeller*”, dl. II, pp. 207-251.

(96) De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, I, pp. 333-335. - De Busscher Ed. & van Duyse Pr. „*Inventaire analytique des Chartres et Documents appartenant aux archives de la ville de Gand*”, Gent, 1867; p. 479, nr. 1362.

(97) St.A.G., Geschreven Brieven, Reeks I, nr. 1, f° 335-344. - De Schrevel A.C., „*Recueil...*”, I, pp. 214-222; 226; 245-247.

(98) Ald., I, pp. 273-274.

(99) Prims Fl. „*De Kolonnellen van de Burgersche Wacht te Antwerpen*”, Antwerpen, Gent, Brussel, Leuven, 1942, pp. 19-20. Men hoeft de schrijver telkens op zijn woord te geloven, daar elke bronnenverwijzing ontbreekt.

(100) Ald., pp. 7 en 8; 15.

(101) Ald., p. 69.

Brugge, Kortrijk, Menen, Ieper, Rijsel, Ronse

Bestonden de revolutionaire comités te Brussel en te Antwerpen vroeger dan in Gent, dan zijn ze in de andere Vlaamse steden onder impuls of met rechtstreekse inmenging der Gentenaars tot stand gekomen.

Zo te *Brugge*. Deze stad werd op 20 maart 1578 door Ryhove ingenomen¹⁰². Zes dagen later werd er een nieuwe magistraat opgericht, daar de oude verkozen was door „verdachte” commissarissen¹⁰³. Maar op de 22ste was er reeds een comité der XVIII aangesteld, waarvan de leden door Ryhove waren voorgedragen¹⁰⁴. Ze hadden dezelfde bevoegdheden als hun Gentse confraters, maar lieten zich niet tot dusdanige uitspattingen verleiden, wellicht doordat de Brugse bevolking overwegend katholiek was en bleef¹⁰⁵.

Wat *Kortrijk* betrof, deze stad was op 13 maart 1578 door Ryhove ingenomen onder voorwendsel haar te beschermen tegen de Malcontenten¹⁰⁶. Op 10 april werd er tot de vorming van een comité overgegaan dat zich bezig moest houden met de versterkingen, de wacht en het logement der soldaten¹⁰⁷. In juni werd ook de magistraat vernieuwd.

Tussen Kortrijk en Gent bestond er een merkwaardig parallellisme. De XVIII maakten er zich zo onpopulair dat ze in augustus 1579 afgeschaft werden. Andere commissarissen werden toen aangesteld voor het krijgswezen, de bewaking, enz., zodat er enkel in schijn verandering kwam. Met de inname van de stad door de Malcontenten in 1579 werd de toestand van vóór maart 1578 hersteld¹⁰⁸.

Te *Menen* werden de XVIII op 17 april 1578 opgericht met dezelfde bevoegdheid als de Kortrijkse¹⁰⁹. Eveneens in juni werd de magistraat er vernieuwd. Wanneer Montigny zich op 1 oktober 1578 van de stad meester maakte, kwam een einde aan hun bestuur.

Op 19 juli 1578 namen de Gentse kapiteins Pieter de Costere en Capelle de stad *Ieper* in. Deze inname ging gepaard met een plundering van huizen, kloosters en kerken en verschillende vooraanstaande personen werden aangehouden¹¹⁰. Een comité der XVIII werd hier ook opgelegd¹¹¹, en de stad bleef bezet, ondanks protesten van de Staten Generaal en aarts-

(102) De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, I, p. 289.

(103) Ald., pp. 296-299.

(104) Ald., pp. 291-292.

(105) De Schrevel A.C. „*Rectifications Historiques*” in „*Annales de la Société d'Emulation de Bruges*”, dl. 69, 1926, pp. 273-330.

(106) De Potter Fr. „*Geschiedenis der stad Kortrijk*” Gent, 1875-1876, 4 dln., IV, pp. 116-120.

(107) St.A.G., Stadsrekeningen 1578, f° 215. - De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, I, pp. 312-314.

(108) De Potter Fr. „*Gesch. der Stad Kortrijk*”, IV, pp. 120-138. - Sevens Th. „*Hoe de Geuzen in 1578 meester werden van Kortrijk*” in „*Het Belfort*”, jg. 7, 1892, pp. 267-276 ; 321-328.

(109) Rembry-Barth „*Histoire de Menin d'après les documents authentiques*”, Brugge, 1881, 4 dln., I, pp. 204-216.

(110) Afschr.Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 34. - De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, I, pp. 539-542.

(111) Idem, I, pp. 533-535.

hertog Matthias¹¹². Juist een maand na de inname werd als grootbaljuw een Gentenaar, Nicolaas Uutenhove, aangesteld¹¹³.

Van Ieper trok men naar *Rijsel*. Deze stad, door het gebeurde te Ieper op haar hoede, had ruiters en voetvolk gelicht¹¹⁴. De Gentenaars hierdoor afgeschrikt, bereikten ook niets met onderhandelen. Een Gents garnizoen werd te Rijsel niet toegelaten en de predikingen werden er niet geduld¹¹⁵. Het Gentse opzet mislukte hier dus.

Ondertussen was *Ronse* in juni 1578 bezet geworden door een compagnie Gents voetvolk. Gentse commissarissen hadden er een comité der XVIII opgericht, ondanks de tegenkating van de magistraat. Dit comité was met meer macht bekleed dan de magistraat, en moest trachten de katholieke godsdienst uit te schakelen en de predikingen toe te laten. Hevig verzet kwam van Frederik Perrenot, broer van Granvelle¹¹⁶. Deze laatste werd dan ook vlug uitgeschakeld: hij werd op 19 augustus 1578 naar Gent gebracht (een eerste maal was hij ontsnapt, maar werd opnieuw gevangen te Brussel) en er in de stadsgevangenis opgesloten¹¹⁷.

Met de inname van *Ronse* op 9 augustus 1579 kwam een eind aan dit regime.

We kunnen dus als volgt besluiten: in de beginperiode werd te Gent een revolutionair comité, bestaande uit XVIII calvinisten, opgericht. Het zal het politieke leven van de stad in de eerstvolgende jaren beheersen. Tevens breidde het zijn invloed uit over gans Vlaanderen, maar met afwisselend sukses.

De politieke en militaire rol van dit comité naast Oranje dient benadrukt te worden. Vooral de Gentse XVIII vormden een hinderpaal voor het sluiten van een akkoord tussen de Oranjepartij en de Malcontenten.

Tevens was het militaire optreden van de Gentenaars er voor een groot deel tussen dat de Spaanse legerleiding in november 1578 besloot zijn operatieterrein naar het noord-oosten van onze provincies te verleggen. Een offensief in Vlaanderen werd als een te moeilijk te volbrengen taak beschouwd!

Ten slotte is het door het verzet van Gent en van de andere grote Vlaamse steden, waar een revolutionair comité zetelde, dat de val van onze Zuidelijke Provincies met verschillende jaren werd uitgesteld. Zelfs het

(112) Gachard L.P. „*Actes des Etats-Généraux des Pays-Bas (1576-1585)*” Brussel, 1861-1866; 2 dln.; II, p. 2, nr. 1262.

(113) De Schrevel A.C. „*Recueil...*”, II, p. 67.

(114) Gachard L.P. „*Actes...*”, I, pp. 401-402.

(115) de Saint-Léger Al. „*Histoire de Lille des origines à 1789*” Rijsel, 1913; pp. 187-188.

(116) Gachard L.P. „*Actes...*”, I, pp. 336-388, nr. 1175 tot 1178. Zie over de figuur van Frederik Perrenot:

— Renson G. „*Frederik Perrenot, Heer van Champagne, en zijn strijd met Willem van Oranje. (1574-1584)*”, Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, 1949.

— Renson G. „*De actie van Frederik Perrenot, Heer van Champagne, tegen Willem van Oranje in de gevangenis te Gent*” in „*Handelingen der Maatsch. vr. Gesch. en Oudh. te Gent*”, Nieuwe Reeks, IV, Afl. I.

(117) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 201. - *Memorieboek*, dl III, p. 46.

Noorden vond er baat bij, want zij wonnen zo kostbare tijd om hun verdediging zorgvuldig voor te bereiden ¹¹⁸.

Par. 2 — DE MAGISTRAAT

A. Evolutie tot de teruggave der privileges in oktober 1577 ¹¹⁹

Na de afschaffing van de XXXIX door Filips de Schone, eind 1301, bestond het bestuur nog slechts uit 26 schepenen, evenredig verdeeld over twee schepenbanken. Enerzijds waren er de schepenen van de keure, die zich met het eigenlijke bestuur en de uitoefening der justitie bezig hielden; anderzijds de schepenen van ghedeele, bevoegd voor de regeling van familiezaken, mondelinge beledigingen, etc. Dus een soort vrederechters.

Zij werden in een welbepaalde volgorde uit de drie leden der stad gekozen door „stedekiezers” en „herenkiezers”, voor de duur van één jaar. Deze stedekiezers waren 4 poorters, aangeduid door de 26 aftredende schepenen. De herenkiezers, even talrijk, werden benoemd door de graaf of de afgevaardigde van de graaf.

Het dienstjaar van de schepenen begon de 15de augustus en drie dagen voordien had hun verkiezing plaats. De eerste schepen van de keure droeg de titel „voorscepen” en was de voornaamste onder de schepenen. Men kon hem vergelijken met onze burgemeester.

De grote ommekeer in de magistraatsverkiezing kwam na de opstand van 1539-1540, met de Carolijnse Concessie. De stad werd toen door Karel V van alle zelfbestuur beroofd. De stedekiezers werden afgeschaft. De vorst zelf benoemde voortaan de schepenen en was niet meer verplicht ze uit de verschillende leden te nemen. De oude rangorde in de vertegenwoordiging ging daarmee dan ook verloren. Al de schepenen zouden „notabele burgers” zijn. De volksklasse werd uitgesloten van het stadsbestuur. Leden van patriciërsfamilies die er in geslaagd waren zich tot de adelstand toegang te verschaffen, bezetten de eerste plaatsen in de schepenbanken. De meesten lieten zich „jonkheer” noemen.

Ook de ingang van het ambtsjaar werd verlegd: 10 mei in plaats van 15 oogst.

B. De magistraatsvernieuwing in januari 1578 volgens de oude privileges

De toestand geschapen door de Carolijnse Concessie bleef bestaan tot 1577. Op 18 oktober van dat jaar werden de oude privileges teruggevraagd. Vier dagen later stemden de Staten Generaal in de teruggave toe. De magistraat zou dus in 't vervolg zoals vóór 1540 verkozen worden. Weldra deden de pas opgerichte XVIII een voorstel in die zin.

(118) Wittman T., Op. Cit., p. 84. - Van der Essen L. „*Alexander Farnèse*”, dl. 2, p. 71.

(119) Voor de middeleeuwse evolutie verwijzen we naar: Van Werveke H. „*Gent. Schets...*”, pp. 55-58; 70-72. - De Potter Fr. „*Gent.*”, I, pp. 235-236; 269-272.

Zij beweerden dat de magistraat, daar zij dagtekende van half mei 1577, „nyet conforme (meer was) in eede ende anderssins der voorzeyde privilegien”. Aan de Staten Generaal zouden dus commissarissen gevraagd worden om haar te vernieuwen volgens het systeem van vóór 1540.

Het voorstel der XVIII werd gedaan op 15 november aan de collatie, die opnieuw in werking was getreden. De poorteriej was grotendeels akkoord, maar vroeg toch een dag beraad. De neringen stemden toe, op voorwaarde dat de schepenen van beide banken akkoord gingen. De wevers — de radikaalste — vonden de vernieuwing noodzakelijk¹²⁰. Immers, daar de magistraat de eed had afgelegd aan Don Juan, was ze niet te vertrouwen.

Niet enkel te Gent gebeurde dit. Op 8 oktober overhandigde een der hevigste orangisten te Brussel, de advokaat Van der Straeten, aan het hoofd van een aantal volgelingen, namens de Brusselse XVIII, een geschrift aan de Staten Generaal, waarop ze zo spoedig mogelijk een antwoord wensten te hebben¹²¹. Onder de opgesomde maatregelen die noodzakelijk genomen dienden te worden was er onder andere één, die eiste dat in alle steden de magistraat vernieuwd moest worden en samengesteld uit „oprechte patriotten”.

Het voorstel der Gentse XVIII vond uiteindelijk algemene instemming en op 18 november vertrok een afvaardiging naar de Staten-Generaal, opdat vier commissarissen aangesteld zouden worden, met het oog op de vernieuwing van de magistraat. De afvaardiging omvatte drie man: Adolf de Gruutere, schepenen van de keure; jonkheer Joos Triest „filius Gillis”, schepenen van ghedeele, en de pensionaris Geerolf van der Haghen¹²². Waren de eerste twee katholiek, de laatste was des te heviger orangist¹²³.

In de Staten ging men niet erg vlug op het verzoek van de Gentenaars in. Ze werden in die maanden langs alle zijden overstelpst met vragen voor teruggave van oude voorrechten. Daar zij als landsheer optraden, waren ze gedwongen, die heren als commissarissen aan te wijzen, die door de gemeenten werden verlangd. (Sedert de Bourgondiërs gebeurde de vernieuwing van de „wet” in alle steden der zuidelijke gewesten door commissarissen door de centrale regering aangewezen). Behalve Gent verlangden ook Antwerpen, Atrecht, Bethune en Sint-Omaars een magistraat bestaande uit „goede patriotten”¹²⁴.

Weliswaar was Oranje op 29 december, vergezeld van zijn broer Jan, graaf van Nassau, en een compagnie Antwerpse burgers te Gent aangekomen, met het oog op de vernieuwing van de magistraat. Zij werden ingehaald met ongemeen grote praal¹²⁵.

(120) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 160 v°-162. - St.A.G., Collatieregister 1577-1583, f° 1 v°-3.

(121) Bussemaker C.H.Th., Op. Cit., I, p. 199.

(122) St.A.G., Reeks 94 bis, nr. 27, stuk 10.

(123) Halewijn, Op. Cit., p. 28, „... et de maistre Gerolf Van der Haghe, pensionnaire, lesquelz avoient aussy longtemps auparavant bonne part à la conjure et à toutes les secrètes menées du Prince d'Orenges en l'assemblée des Estatz-Généraulx et ailleurs”.

(124) Enno van Gelder H.A. „Van Opstand via Vrede naar Oorlog” in Alg. Gesch. der Ned., V, pp. 103-104.

(125) De Jonghe B., Op. Cit., I, pp. 326-328. - De Heere L., Op. Cit.

Toch was men er ondertussen ongeduldig geworden wegens het uitblijven van een antwoord van de Staten Generaal. Op 4 januari 1578 werden dan ook Pieter de Brune, schepen van de keure en de heer Joos Triest, schepen van ghedeele, naar de Staten Generaal gestuurd met een instructie van de schepenen van beide banken. Ze moesten zich voegen bij de pensionaris Geerolf Van der Haghen en de heer Victor Note, afgevaardigde van de XVIII, die zich reeds bij de Staten Generaal bevonden, en aan de Staten vier commissarissen voorstellen voor de magistraatsvernieuwing. De vier voorgedragenen waren: de prins van Oranje; de graaf van Egmont; Jacob van Bossu, heer van Hauchy, en Willem van Hoorne, heer van Heze¹²⁶, die in 1576 betrokken was in de aanhouding van de Raad van State¹²⁷.

Men drong er bij Oranje speciaal op aan om de vernieuwing zo vlug mogelijk te laten plaatsvinden, en daarvoor tussendebeide te komen bij de Staten¹²⁸.

Op dezelfde dag waarop Gent de officiële toelating kreeg de magistraat te vernieuwen met de door haar gevraagde commissarissen¹²⁹ werd Filips van Egmont, de tweede commissaris, door verschillende edelen en twee compagnieën burgers ingehaald¹³⁰.

Vijf dagen later werd de nieuwe magistraat verkozen¹³¹. Volgens de oude privileges moest dit midden augustus gebeuren. Daar 15 oogst 1577 reeds voorbij was, zullen deze pas verkozen magistraten een uitzonderlijk lange ambtstermijn hebben (normaal tot 15 oogst 1579).

Welke personen fungeerden als kiezers?

Van de vier herenkiezeraars waren er voorzeker drie katholiek, namelijk jonkheer Nikolaas Sersanders, die verscheidene malen schepen van ghedeele was geweest, jonkheer Joost Triest, eveneens oud-schepen, die in maart 1579 zelfs gevangen genomen werd¹³² en Mr Jan de Scheppere, d'oude, ex-schepen van de keure, en oud-ontvanger van de werken. Slechts één overtuigde calvinist: de heer van Assche, broer van Ryhove¹³³.

Gans anders was de toestand bij de stedekiezeraars. Dezen werden niet door de Staten aangesteld. Ze waren alle vier calvinist: jonkheer Karel Uutenhove, de bekende humanist; Lieven Heylinck, deken der wevers, en Anthonis Heyman, beiden leden van het Comité der XVIII; Michiel Van Houte, deken der huidevetters.

Zij verkozen tot de magistratuur:

(126) St.A.G., Reeks 94 bis, nr 27, stuk 16 en 17. - Gachard L.P. „Actes...”, I, p. 317, nr. 967.

(127) Enno van Gelder H.A. in hogergenoemd artikel, pp. 80-81.

(128) De Schrevel A.C. „Recueil...”, I, p. 173.

(129) Ald., p. 178. - Gachard L.P. „Actes...”, I, p. 324.

(130) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 192. - Afsch.Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 330.

(131) Voor de opgave van de commissarissen, de 8 kiezers en de schepenen, zie Memorieboek III, pp. 37-38.

(132) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 211.

(133) Over de heer van Assche zie het artikel van Van Hoorebeke G. „Recherches généalogiques et historiques sur l'ancienne et noble famille de la Keshulle, établie en Flandre” in „Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique”, VIII, 1851, p. 174.

Schepenen van de keure.

jonkheer Jan van Hembyze	lid der XVIII
Mr. Victor Note, advokaat	lid der XVIII
Anthonis Blomme, huidevetter	
jonkheer Jacob Uutenhove	lid der XVIII
Mr. Loys Hueriblock, advokaat	lid der XVIII
Joos Codde, oud-kleerkoper ¹³⁴	
jonkheer Adolf de Gruutere	katholiek
fs jonkheer Jans	
Pieter Cluetryn, twijnder	lid der XVIII
Lieven Mannins, wever	lid der XVIII
Michiel Dolins, houtkoper ¹³⁵	goederen aangeslagen na 1584
Jan vanden Bundere, tijkwever	
Jan Schauteete, vrije schipper	lid der XVIII
Pieter Heylinck, fs Thomaes waarschijnlijk wever	

Op twee na (Jan van Hembyze en Adolf de Gruutere) traden allen voor de eerste maal in het schepenambt. De meerderheid was calvinist: zeven maakten op een gegeven ogenblik deel uit van de XVIII; Michiel Dolins goederen werden aangeslagen na 1584 omwille van rebellie. Ook Joos Codde en Pieter Heylinck waren wellicht deze gezindheid toegedaan. Deze laatste trad in 1580 als stedekiezer op en was het volgende jaar schepen van de keure.

Slechts van één weten we dat hij katholiek was: Adolf de Gruutere. Deze de Gruutere werd in 1579 groot-baljuw van het Land van Waas. Dat in den beginne in de bestuursorganen te Gent toch hier en daar nog een katholiek te vinden is, moet ons niet verwonderen. Het betreft immers orangistische katholieken, zoals de meeste van hun geloofsgenoten, door de knevelarijen der Spaanse soldaten in het kamp der oppositie gedreven ¹³⁶.

Schepenen van ghedeele.

Mer Gillis Borluut, rudder	lid der XVIII
Lieven Tayaert	lid der XVIII
Lieven Dhooghe, fs Mr Lievens	
jonkheer Jan van Pottelsberghe	lid der XVIII
Willem Sanders, fs Jans	in de onwettige magistraatsvernieuwing van 1579 opgenomen

(134) Bij Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, p. 8, komt er in 1566 een geuzezinde voor: Joos Codde, fs Joos, schepen van ghedeele in 1535 en 1538. Is dit familie van onze Joos Codde?

(135) Ald., IV, p. 120 „Michiel Dolins, in den Hautbriel, wesende een machtich coopman”.

(136) Wittman T., Op. Cit., pp. 12-13.

Pieter van der Straten, d'oude jonkheer Joos Sanders Jan van Oorteghem, d'oude	goederen aangeslagen na 1584 wegens rebellie ¹³⁷ in de onwettige magistratuur van 1579 opgenomen.
Bauwin Mattheeus, kaaskoper	goederen aangeslagen na 1584 wegens rebellie
Willem van Pollare Mattheus van Deynse, meerseniër	lid der XVIII
Jan de Schepere, fs Jans Jacob Stalins	goederen aangeslagen na 1584 en te- vens in 1579 in de onwettige magis- traat opgenomen

Hier ook zijn het op twee uitzonderingen na (Gillis Borluut en Joos Sanders) allen neofieten in het schepenambt. Van negen onder hen kunnen we met zekerheid zeggen dat ze calvinist waren: vier zetelden op een gegeven ogenblik in het Comité der XVIII; van drie werden de goederen geconfisceerd na 1584; en drie werden door Hembyze in zijn onwettige magistratuursvernieuwing van juli 1579 opgenomen. Joos Sanders vindt men terug in de schepenlijst van de keure van 1581. Ook hij was wellicht nieuwgezind.

Met bijna volledige zekerheid mogen we dus zeggen dat in de twee schepenbanken minstens 19 calvinisten zetelden op een totaal van 26. De door hen gevoerde politiek, met aan hun zij een comité der XVIII, bestaande uit niets anders dan calvinisten, zal er op gericht zijn de katholieke eredienst uit te schakelen.

Behalve zes notabelen kwamen de andere magistraten uit de neringen en de weverij. Zij behoorden tot de ambachtelijke „aristocratie”. Van de twintig kwamen er achttien onder de meest gegoeden van Gent voor ¹³⁸. Enkel Pieter Heylinck fs Thomaes en Willem Sanders fs Jans behoorden tot een minder welgestelde groep.

Men kan betwijfelen of deze bestuurders, die tot de gegoede bovenlaag der stad behoorden, een politiek konden voeren die sociaal gezien de massa geheel kon bevredigen. Deze werd echter gepaaid met het herstel van het verouderde ambachtelijke kader, waarvan velen nog steeds een lotsverbetering verwachtten, en met het nemen van radikale maatregelen tegen katholieken en geestelijken. De schuld van alle moeilijkheden kon immers systematisch op de hals van „papen” en spaansgezinden geschoven worden. De maatregelen tegen deze zouden echter maar beginnen na Oranjes vertrek naar Antwerpen ¹³⁹. Voorlopig werd de schijn nog gered: op 14 januari werd, zoals elk jaar bij de magistratuursvernieuwing, in de kapel van het schepenhuis van de keure, door de deken en het koor van Sint-Baafs, in aanwezigheid van de schepenen van beide banken, een plechtige mis voor

(137) Van Vaernewyck M., Op. Cit., IV, p. 14. Pieter van der Straten werd in februari 1567 te Brussel gevangen genomen als geus.

(138) Zie hiervoor verder waar wij het over de taxatie hebben.

(139) Hij vertrok naar Antwerpen, over Dendermonde, op 15 januari 1578. Afsch. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 337.



de Hl. Geest gezongen, om God te bidden „duer zijn Goddelycke gratie te verleenene goede wyse ende discrete wethouders ende regierders voorde toecommente jaerschare...”¹⁴⁰.

C. Onenigheid tussen gematigden en radikalen

De bannelingen van na het Wonderjaar kwamen in grote getale terug, daar ze de Pacificatie van Gent konden invoeren en ook omdat er nu een magistraat was, en een revolutionair comité, waarvan ze wisten dat het merendeel der leden dezelfde opinie waren toegedaan als zijzelf.

Eind februari hervatten de hagepreken. Weldra hadden de predikingen in de stad zelf plaats. Vooral Nicasius van der Schueren liet zich gelden in deze periode¹⁴¹.

Op 12 maart nam de collatie een voorstel aan van de XVIII om de wet te vernieuwen in 't Gentse kwartier, daar de oude magistraten er de eed hadden afgelegd aan Don Juan¹⁴².

Gestuwd door predikanten en extremistische elementen begon een terreur-regime tegen het katholicisme, met als hoogtepunt augustus 1578. Deze uitpattingen kwamen niet erg gelegen voor Oranje, die trachtte zijn gemeenschappelijk front in stand te houden tegen Spanje. De katholieke Waalse provincies waren natuurlijk door de houding van Gent erg ontstemd.

Hier dient er toch op gewezen te worden dat het wellicht niet vooral de gebeurtenissen te Gent waren die aanleiding zijn geweest van de afscheiding der Waalse gewesten. Delfos merkte reeds op dat het veeleer de afscheidingspogingen van de Walen waren, die reeds met de nederlaag te Gembloers naar voren traden, die het religieus en politiek extremisme der calvinisten in Vlaanderen fel hebben doen oplaaien¹⁴³. Daarenboven was men te Gent ook ontstemd over de onderhandelingen die Oranje had aangeknoopt met Anjou, om deze gouverneur der Nederlanden te maken. Anjou was Fransman, en de Sint-Bartholomeusnacht stond nog te fris in ieders geheugen. Ook steunde Anjou zich op de Waalse Aristocratie. Gent was radikaal gericht tegen deze hertog en stak het dan ook niet onder stoe-

(140) St.A.G., Stadsrekeningen 1577-1578, f° 233 v°.

(141) Nicasius van der Schueren was de zoon van Willem, soms Schuerkin bijgenaamd. In 1566 was hij wijnverkoper in de Lange Munt, in het „Pauwinnen Steen”. Een tijdlang studeerde hij in Leuven medicijnen, en verbleef daarna in Frankrijk. Daarna legde hij zich op geestelijke zaken toe. Tijdens het Wonderjaar predikte hij te Oudenaarde en in de omgeving van Gent, o.a. buiten de Brugse Poort. Op 5 mei 1566 werd hij dan ook door het stadsbestuur geroepen om onderhoord te worden, en in 1567 werd hij te Brussel voor Alva gedaagd. Op 29 maart 1568 werd hij bij verstek door de Raad van Beroerte verbannen verklaard, daar hij naar Engeland uitgeweken was. Zie over hem: Van Vaernewyck M., Op. Cit., I, pp. 6-7; 8; 310; II, 11, 151-152, 198; III, p. 276. - Verheyden A.L.E. „Le Conseil des Troubles - Liste des condamnés (1567-1573)” in C.R.H.; Brussel, 1961; p. 419, nr. 10.689. Van Campene Ph., Op. Cit., f° 194 v°.

(142) St.A.G., Collatieregister 1577-1583, f° 34-37. St.A.G., Register Z, f° 148-151.

(143) Delfos L. „Die Anfänge der Utrechter Union, 1577-1587”, Berlijn, 1941, p. 71.

len of banken, dat het hem wantrouwe ¹⁴⁴. Dat Oranje hen trachtte samen te houden in een unie met de Walen, de „paternosterknechten” die Menen hadden ingenomen, het revolutionaire bestuur te Atrecht hadden omvergeworpen en voortdurend aanvallen deden in Vlaanderen, was een ander punt van ontstemming tegen de Zwijger ¹⁴⁵.

Zijn voorstel voor Religievrede was een derde wrijvingspunt. Reeds in de zomer van 1578 had hij het ontwerp van deze „Religionsfried” uitgewerkt, die op 22 juli door Matthias en de Staten Generaal te Antwerpen werd aangenomen ¹⁴⁶. Maar nergens scheen men rijp om de idee van verdraagzaamheid, er in naar voor gebracht, toe te passen ¹⁴⁷. Zowel van katholieke als van calvinistische zijde ondervond ze grote tegenstand.

Door de gebeurtenissen in de zomer te Gent en door de inname van Menen door Montigny, was het nochtans meer dan nodig voor Oranje zijn Religievrede te doen ingang vinden. Brugge nam een aan de lokale noden aangepast project ervan aan op 8 november 1578. In Ieper was men minder geneigd toegevingen te doen aan de katholieken, daar de Malcontenten in de onmiddellijke buurt waren. Het zal pas met haar toetreding tot de Unie van Utrecht zijn, dat deze stad de godsdienstvrede aanneemt, in juni 1579. Te Gent waren de calvinisten evenmin geneigd de verworven toestand prijs te geven. Ze beweerden de Religievrede te zullen aannemen, als het calvinisme in al de XVII Provinciën zou toegelaten worden ¹⁴⁸.

Oranje liet echter niet af. In augustus 1578 onderhandelde Marnix van St. Aldegonde met de Gentse XVIII om hen tot andere gevoelens te brengen ¹⁴⁹. Half september was het een vertegenwoordiger der Staten die kwam, maar evenmin iets bereikte ¹⁵⁰. Op 11 november, nieuw aandringen van Matthias, van Oranje en de Staten, van vertegenwoordigers van Antwerpen, Brussel, van de hertog van Anjou en zelfs van de koningin van Engeland ¹⁵¹.

Dit alles had toch een resultaat: in de calvinistische groep te Gent ontstond een langzame scheuring: enerzijds gematigde orangisten die zich wilden schikken naar aartshertog Matthias, Oranje en de Staten Generaal, en dus bereid waren de Religievrede aan te nemen, en anderzijds een groep radicalen, die afkerig stonden tegen gelijk welk compromis met de katholieken. De groep der gematigden omvatte onder andere Ryhove, Gillis Borluut, zijn broer Joos, Karel Uutenhove, Lieven Sanders, Andries Baerdeloos, Lieven Mannins, Jacob de Zomere. Ze hadden achter zich edelen en gegoede poorters, die meestal katholiek waren. De radicalen werden geleid door Jonker Jan. Lucas Deynaert en Jan van der Cruusen behoorden tot deze groep, en meestal konden ze, behalve op de massa, ook rekenen

(144) De Schrevel A.C., „*Recueil...*”, II, pp. 208-218: in een schrijven naar de Staten Generaal.

(145) Enno van Gelder H.A., Op. Cit., pp. 112-114. Wittman T., Op. Cit., p. 20.

(146) Tekst gepubliceerd door Kervyn de Volkaersbeke in Halewijns *Mémoires* — Appendice II, pp. 235-244.

(147) Malengreau G., Op. Cit., p. 70 en volg.

(148) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 37.

(149) Ald., II, p. 47.

(150) Ald., II, pp. 51-52.

(151) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 69-76.

op verschillende van de neringen en de weverij¹⁵². Predikanten speelden in die extremistische richting een belangrijke rol. Zij goten door hun predikaties voortdurend olie op het vuur. In dit verband dienen er een drietal speciaal vermeld te worden, namelijk Beuterich, de predikant van Johan Casimir¹⁵³, Petrus Dathenus en Herman Moded¹⁵⁴. Na een paar dagen van spanning kwam het tot een eerste botsing tussen de twee fracties op 18 november 1578.

's Anderdaags kwamen ze echter overeen hun twistpunt aan de collatie voor te leggen¹⁵⁵. Er werd besloten Oranje naar Gent te roepen. Ryhove, Croovelde en Lieven Mannins trokken naar Dendermonde om er met de Prins te onderhandelen. De Zwijger ging akkoord de gemoederen te komen bedaren en de godsdienstvrede te doen aannemen.

Tijdens hun afwezigheid trachtte Hembyze zijn laatste troeven uit te spelen. Op een vergadering der dekens die hij had samengeroepen (28 nov. 1578) beschuldigde hij de deputatie naar Dendermonde van verraad. Hij stelde voor Jan Casimir aan het hoofd van een deputatie naar Oranje te zenden, en een verandering in de wacht in te voeren, waardoor de ruitery werd afgeschaft en vervangen door voetvolk, waarvan hij leider zou zijn. Deze ruitery was aristocratisch, daar ze een paard moesten kunnen onderhouden. Hij werd echter niet gevolgd¹⁵⁶.

Toen de „Ryhove deputatie” dezelfde dag uit Dendermonde terugkwam, maakte ze bekend dat de Prins bereid was naar Gent te komen, mits men onder eed beloofde over volgende drie punten zeker te zullen onderhandelen: de vrijlating der gevangenen edelen, het herstellen van de geestelijken in hun bezit en de geloofsvrijheid.

De volgende dag legden de drie leden van de stad, ondanks Hembyzes verzet, de getrouwheidseed af aan de Prins¹⁵⁷. Wanneer deze op 2 december zijn intrede deed in de stad was dit op zichzelf al een overwinning voor de gematigden. Twee dagen later begonnen de besprekingen¹⁵⁸. Hembyze trachtte naast de vertegenwoordigers der drie leden, ook vertegenwoordigers der XVIII bij de onderhandelingen te betrekken. Hij zou daarvoor zeker radikalen hebben aangeduid, die zijn standpunt bijtraden. De drie leden wezen zijn voorstel echter van de hand¹⁵⁹.

De Orangisten van hun kant deden een poging om Hembyze uit het zadel te lichten (20 dec. 1578): negen schepenen van de keure¹⁶⁰ en alle schepenen van gheedele vroegen aan de Prins een wetsvernieuwing vóór

(152) De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 73, 82, 84, 86.

(153) Gilliodts van Severen „*Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre*”, XI, pp. 158-159, 184-187, 267.

(154) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 72.

(155) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 82-84. - Van Campene, Ph., Op. Cit., f° 206 v°.

(156) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 87. - Afschr. Verh.

(157) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 87.

(158) De tekst van de door Oranje voorgestelde artikelen is gepubliceerd in Muller P.L. & Diegerick A. „*Documents concernant le duc d'Anjou*”, Utrecht, 1889-1890; 2 dln; II, p. 315 (voetnoot).

(159) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 89.

(160) Hun namen worden spijtig genoeg niet meegedeeld.

de veertiende januari! Hembyze verzette zich natuurlijk heftig. Volgens De Jonghe zou hij zich laten ontvallen hebben: „Wilt gylieden met my niet langer dienen, ik zal andere stellen in uwe plaetzen, die my daerom bidden zullen”¹⁶¹. Amper zes maand later zou hij zijn woorden in daden omzetten. Van het voorstel der gematigden kwam echter niets terecht.

Op 27 december, kort na de middag, werd de Religievrede, ook door Hembyze ondertekend, te Gent afgekondigd.

D. De Staatsgreep van Hembyze (28 juli 1579)

Dat deze vrede geen lang leven zou beschoren zijn lag voor de hand. Op 4 februari 1579 trad Gent toe tot de Unie van Utrecht, die sedert 30 januari in voege was¹⁶². Daardoor werden sommige verplichtingen van de Religievrede teniet gedaan. Zo ook de verplichting van het herstellen der katholieken in hun bezittingen. Met het comité van acht man dat werd opgericht om toezicht uit te oefenen op de toepassing van de Religievrede, en dat samengesteld was uit vier katholieken en vier protestanten, werd geen rekening gehouden. Zelfs ging men over tot de aanhouding van één der katholieke „Vredemaeckers”. De terreur herbegon en bereikte haar hoogtepunt in maart. Niet enkel een godsdienstig karakter droeg de vernielingsstorm. De kleine lieden lieten daarbij ook een sociale leus klinken: de huizen der rijken werden geplunderd, onder de kreet: „Papenbloet, ryckemansgoet”¹⁶³. De gevangenen die naar Dendermonde gevoerd waren, om hen vandaar naar een neutraal gebied te brengen, werden op 31 maart teruggehaald. De vier biddende orden werden uit de stad gezet. Lieven Heylinck werd afgesteld als deken der wevers, daar hij te welwillend was tegenover de katholieken en Lieven Dherde werd in zijn plaats verkozen¹⁶⁴. In de neringen zelf trachtte men meer calvinisten binnen te brengen. Hoewel de verkiezing in de ambachten op half oogst normaal plaats had, riep Hembyze de dekens samen op 12 mei en vroeg hen de verkiezing voortijdig te laten plaats vinden. Ook stelde hij voor de neringen gedurende een periode van drie à vier jaar open te stellen voor de Walen, die om godsdienstredenen verdreven waren¹⁶⁵. Hij wou als dekens en overdeken lieden die hem goed gezind waren, en hem zo konden steunen in de Col-latie. Tegelijk wilde hij meer calvinisten in het kader der ambachten binnenvoeren. Op 3 juni palmden de calvinisten ook de armenkamer in¹⁶⁶.

(161) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 96.

(162) Wittman T., Op. Cit., pp. 23-27. Zie ook het uitstekende werk van Delfos L. „Die Anfänge der Utrechter Union 1577-1587”, Berlijn, 1941; p. 137.

(163) Kervyn de Lettenhove Ph. „Les Huguenots et les gueux”, (1578-1580) dl. V, Brugge, 1885, p. 337.

(164) Lieven Dherde, lakenhandelaar, werd bij verstek verbannen door de Raad van Beroerte op 29 maart 1568. Hij vluchtte naar Engeland. Zijn bezittingen werden aangeslagen. Hij werd veroordeeld als een grote „sectariër” die zich ten eerste met de zaken van het Calvinisme had ingelaten. Zijn vader was eveneens deken der wevers geweest en in 1539 op last van keizer Karel onthoofd. Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 8, 205; III, p. 276; IV, pp. 188, 198, 216-217.

(165) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 137-138.

(166) Ald., II, pp. 142-143.

De grondslagen van de Calvinistische Republiek waren daarmee praktisch gelegd.

Op 7 juli eiste Hembyze de getrouwheidseed aan het calvinisme. Het katholicisme moest worden afgezworen. De 25 vendelen van de burgerwacht kwamen eerst aan de beurt. Niet alle kapiteins onderwierpen zich. Twee dagen later was het de beurt aan de schepenen van beide banken en aan allen die een openbaar ambt bekleedden¹⁶⁷. Slechts enkelen hadden de moed te weigeren. Onder hen noteren we Gillis Borluut, de voorschepen van ghedeele, de derde schepen van de keure Anthonis Blomme, en Laureins Marens, de secretaris van de keure. De volgende dagen bleef men aandringen op de eedaflegging. Wie hem niet deed werd als vijand aangekend¹⁶⁸. Dit verwekte niet enkel ontstemming bij de katholieken, maar ook bij de gematigde calvinisten. Verschillenden (de gebroeders Borluut, Croovelde, Karel Uutenhove, Adolf de Gruutere) kwamen overeen bij de volgende magistraatsvernieuwing Hembyze uit te schakelen, en met de hulp van Oranje de Gentse politiek in een minder extreme richting te leiden. Ook Ryhove werd voor hun plan gewonnen. In 't geheim werd een delegatie naar Antwerpen gestuurd om daarover met de Prins te beraadslagen. Het was aan de heer van Boucle en Jacob de Somere dat die opdracht toevertrouwd werd. Besloten werd, Hembyze, onder een of ander voorwendsel in Ryhoves huis te ontbieden. Daar men kon rekenen op een deel der kapiteins, zou men de manschappen te wapen doen lopen en Hembyze afstellen. Vervolgens zou Oranje naar Gent komen en de magistraat vernieuwen. De uitvoering van het plan verliep niet zoals voorzien. Wel zat Hembyze gevangen in het huis van Frans van der Kethulle, maar Lucas Deynaert en enige andere van zijn aanhangers wisten te ontkomen en een oproer te verwekken. Onder druk van de massa moest Jonker Jan worden vrijgelaten¹⁶⁹.

Op 27 juli ontving men een brief van Oranje, drie dagen voordien geschreven, waarin hij de magistraat te kennen gaf binnen korte tijd naar Gent te komen om de wet te vernieuwen¹⁷⁰. De gematigden drongen er op aan dat men onmiddellijk antwoorden zou en commissarissen aan de Prins zou zenden. Hembyze was weinig enthousiast. Hij voerde aan dat men niet overhaast te werk mocht gaan in een kwestie van zo groot belang — (de extremistische fractie zou zeker uitgeschakeld worden als Oranje kwam) — en dat men geen besluit kon nemen over de inhoud van die brief, daar de overdeken, die de 53 neringen vertegenwoordigde, afwezig was. Lieven Dherde, deken der weverij, sprong hem bij: hij wou eerst de opinie horen van zijn gezworenen, vooraleer zijn definitief besluit te doen kennen.

Onlangs deze tegenwerpingen dreven de orangisten hun wil door. Commissarissen werden in de nacht naar Oranje gezonden, hem verzoekend in de stad te komen.

(167) Ald., II, pp. 158-159. - Van Campene Ph., Op. Cit., f° 214-214 v°.

(168) Afschr. Verh., 14 juli 1579.

(169) De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 162-166.

(170) Groen van Prinsterer „*Archives ou Correspondance Inédite de la maison d'Orange-Nassau*” (1579-1581), Leiden, 1839, dl. VII, pp. 18-22.

De 28ste sloeg Hembyze, zich sterk voelend, toe. Duizend zeventienhonderd ruiters en voetknechten — cijfer geciteerd door Jan van de Vivere — liet hij 's morgens uit Merelbeke en Sint-Denijs-Westrem binnen de stad komen. De stadspoorten werden gesloten. Gillis Borluut, voorschepene van ghedeele, werd gevangen naar het stadhuis gevoerd en daar, vóór de wettelijke tijd, zonder commissarissen en zonder kiezers, vernieuwde Hembyze de „wet”¹⁷¹.

Wie werden er in die onwettige magistratuur opgenomen¹⁷²?

Schepenen van der Keure.

Jonkheer Jan van Hembyze	leider der radikalen
Jan vander Cruusen, kaaskoper	goederen aangeslagen na 1584
Willem Sanders	schepenen van ghedeele in 1578
Joos de Grutere	
Mr Loys Hueriblock, advocaat	lid der XVIII; schepenen van de keure in 1578; goederen aangeslagen na 1584
Anthonis van der Straten	
Mr. Anthonis Oosterlinck, advocaat	schepenen van ghedeele in 1572, 1573, 1575 en 1577
Willem de Knuyt	lid der XVIII; blijft ook met Oranjes vernieuwing in 't schepenenambt; goederen aangeslagen na 1584
Anthonis Heyman	lid der XVIII
Jan de Vos, rijk koopman	geusgezind ¹⁷³
Lieven van Doorislaghe	
Jacob Burt, meersenier	goederen aangeslagen na 1584
Gillis van den Haute, fs Michiels	

Schepenen van ghedeele

Jonkheer Jacob vander Haghen, heer van Gotthem	oud verbannene (29-3-1568) ¹⁷⁴
Mr Lauwereins de Meulenaere, advocaat	blijft ook na Hembyzes afstelling in het schepenenambt
Nicasius van Deynse, wever	blijft ook na Hembyzes afstelling; goederen na 1584 aangeslagen

(171) De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 162-166.

(172) Memorieboek, III, p. 52.

(173) Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 7, 197; III, p. 275; IV, pp. 111, 131, 188. Waarschijnlijk is het dezelfde Jan de Vos die in 1568 reeds veroordeeld werd en vluchtte. Hij woonde in de Auburch, en was „een rycke coopman, levende up zijn renten ende somtijts coopmanschap doende”.

(174) Jacob van der Haghen was advocaat bij de Raad van Vlaanderen. In 1566 trad hij op als bemiddelaar tussen de geuzen en de magistratuur. Hij vroeg o.a. een kerk voor de geuzen binnen Gent. Werd in 1568 verbannen. Woonde op de Walpoort en was de broer van Mr Geraard van der Haghen. Van Vaernewyck M., Op. Cit., I, pp. 284, 298, 232; II, pp. 7, 197; III, pp. 82, 277.

Jonkheer Gillis de Baenst	blijft na Hembyzes val; schepen van de keure in 1574 en 1577; schepen van ghedeele in 1569
Pieter van Pollaer Jan van Ooteghem	ex-banneling; schepen van ghedeele in 1578
Nicolaas Boudin Mr Jan de Rycke, advocaat Jacob Stalins	schepen van ghedeele in 1578; goederen aangeslagen na 1584
Gillis de Knuyt Laureins Thijs Rogier van Hulle, tijkwever	blijft ook na Hembyzes val; goederen tijdelijk aangeslagen in 1568
Pieter Mattheeus	

Zeven van de 26 schepenen hebben ook vroeger reeds een schepenambt bekleed. Uit de toch reeds grotendeels uit Calvinisten bestaande magistratuur van 1578 blijven er slechts vijf behouden. Bij de wettelijke vernieuwing door Oranje in augustus zullen er maar vijf in functie blijven! Het gaat hier dus wel om een magistratuur bestaande uit radikalen. Verschillende zijn ex-bannelingen. Negen onder hen ontbreken in onze lijst van gegoe-den¹⁷⁶. Wij weten spijtig genoeg niet waarmee zij hun brood verdienen. Maar bijna zeker is het dat er meer „ambachtelijke” elementen en minder klassieke patriciërs in de schepenzetels plaatsnamen.

Een viertal predikanten, waaronder natuurlijk Dathenus, traden op als raadgevers van Hembyze bij de magistratuursvernieuwing. Schamper werd door sommigen gezegd dat „de krijgslieden de commissarissen waren en de predikanten de kiezers”¹⁷⁶.

Met deze staatsgreep van Hembyze bereikte de Gentse Calvinistische Republiek haar hoogtepunt.

Hembyze zelf heeft de redenen van zijn handelen toegelicht in een brief aan de Ieperse magistratuur, gedagtekend 30 juli 1579¹⁷⁷. Sedert een maand was er iets op til. Men beraamde een grote verandering. Er zou godsdienstvrede komen en de magistratuur zou veranderen en samengesteld worden, de helft uit katholieken, de helft uit hervormden. Eerst werd er geen acht op geslagen. Maar toen heeft Hembyze, akkoord met de overdeken Jan van der Cruucen, en de deken der wevers, Lieven Dherde, beroep gedaan op de beste burgers van de stad en hen schepenen gemaakt, opdat zij de gemeente en haar vrijheden zouden kunnen beschermen. De vernieuwing is wat vroeger gebeurd dan gewoonlijk, maar dit is te wijten aan het

(175) Willem Sanders, Joos de Gruutere, Anthonis van der Straten, Anthonis Heyman, Gillis van den Haute, Pieter van Pollaer, Nicolaas Boudin, Pieter Mattheus, Gillis de Knuut.

(176) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 166.

(177) Kervyn de Volkaersbeke Ph. & Diegerick J. „Documents...”, I, pp. 430-436, nr CCXXII.

feit, dat men vernomen had uit de mond van een der voornaamste samenzweerders, die niet bij name genoemd wordt, dat men het bovengenoemde projekt binnen de vier dagen zou uitvoeren. Verder werd gezegd dat Gent geen gehoor zou geven aan raad die de vrijheid en de veiligheid van de stad zou kunnen verminderen. Het zal trouw blijven aan de Unie van Utrecht en al het mogelijke doen om aan de Prins zijn diensten aan te bieden. Het hoopt ook op zijn steun te kunnen rekenen.

Deze argumentatie liet hij tevens in druk verschijnen ¹⁷⁸.

E. Herstel van de orde door Oranje

Er deed zich echter iets onvoorziens voor. De door Hembyze aangestelde schepenen weigerden de eed af te leggen, daar ze door geen wettelijke commissarissen en kiezers waren aangesteld, zoals de privileges het vereisten!

Om toch kracht van wettelijkheid aan zijn daad te geven liet Hembyze ze goedkeuren door de drie leden ¹⁷⁹. De poorterij onthield zich ¹⁸⁰.

Oranje keurde openlijk het gebeurde af en viel speciaal Dathenus aan ¹⁸¹. In een brief wees hij er op dat hij de nationale zaak zou verdedigen tot zijn laatste druppel bloed ¹⁸². Op 2 augustus kwamen er brieven van hem te Gent aan, gericht aan de drie leden. Voor de schepenen was er geen bij, daar dezen door hem niet bekrachtigd waren. Hij vroeg of hij welkom was te Gent en dat men hem 's anderdaags reeds het antwoord zou willen laten geworden ¹⁸³. Zo vlug ging het echter niet. Op 6 augustus pas keurde de poorterij de komst van de Prins goed. Deze duidde zelfs jonkheer Karel Uutenhove en Karel de Grutere, heer van Croovelde, aan, om de Prins te vragen zijn komst te verhaasten ¹⁸⁴. Twee dagen later kwam het antwoord van de neringen en de weverij. Deze twee leden waren het eens: de Prins mocht in de stad komen, maar moest zich aan zekere voorwaarden onderwerpen. Er waren er zes. De Prins mocht geen garnizoen binnen de stad brengen, noch bij zijn aankomst noch bij zijn vertrek, noch gelijk wanneer. Hij mocht de Gentse privileges, rechten en vrijheden niet schaden of beknotten. De Gentenaars mochten niet benadeeld worden door de onderhandelingen met Anjou. De magistraatsvernieuwing van Hembyze moest onveranderd blijven. Oranje zou zich niet mogen mengen in de godsdienst-aangelegenheden van de stad. Ten slotte moest het gebruik van de geestelijke goederen blijven zoals het was ¹⁸⁵.

Hembyze en Dathenus lieten echter niet af. Deze laatste zou de auteur

(178) Bor P., *Op. Cit.*, Boek 13 ; fol. 126. - De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, pp. 167-169. Beiden geven de tekst.

(179) De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, pp. 167 en 169.

(180) St.A.G., *Collatieregister* 1577-1583, f° 172.

(181) Groen van Prinsterer „*Archives...*”, Reeks VII, pp. 31-34.

(182) Diegerick G. & Kervyn de Volkaersbeke Ph. „*Documents...*”, I, p. 437, nr. CCXXIII.

(183) St.A.G., *Minuten Collatie* ; Reeks 120, nr. 2 : 1570-1585 ; 3 augustus 1579. De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 170.

(184) St.A.G., *Collatieregister*, 1577-1583, f° 173.

(185) St.A.G., *Collatieregister*, 1577-1583, f° 174 v°-175 : antwoord van de neringen ; en f° 176 v°-177 v° : antwoord van de weverij.

geweest zijn van een drukwerkje, in de stad verspreid, en getiteld: „Een korte openinghe der causen, waerom het niet raedtzaam zy, dat de Prince van Oraignien nu ter tyde komen zoude binnen der stadt van Ghendt”¹⁸⁶. In dit oververhit pamflet in veertien artikelen zaten wel zekere elementen die meesten inslaan bij de massa. Zo werd er in artikel twee betoogd dat de Prins de eed had gedaan aan de Roomse religie en dat hij dus de Religievrede opnieuw zou invoeren „hetgene oorzaak zoude wezen, dat de Catholyken dagelykx aenslagen zoude maken, en dat de stadt in haren grootsten noodt zig niet en zoude behelpen kunnen met Geestelijke Goederen, waer door den gemeenen man vervolgens meer en meer zoude moeten belast worden”. Ook werd er getokkeld op de anti-Anjou snaar.

Meestal werd het auteurschap ervan toegeschreven aan Dathenus. Wij zullen er hier niet verder op ingaan. Enkel willen we er op wijzen dat Dathenus zelf het ontkent, in zijn Apologie, geschreven in zijn Utrechtse gevangenschap in 1584¹⁸⁷.

Door een voorgebod van 12 augustus moesten deze pamfletten ingeleverd worden¹⁸⁸ en een commissie van zes man werd naar Antwerpen gezonden onder leiding van Karel Uutenhove¹⁸⁹. Deze commissie zou Oranje de zes voorwaarden meedelen waarvan zijn komst afhankelijk werd gemaakt. Hembyzes pogingen bleven dus zonder gevolg. Dathenus, voelend dat hij veld verloor, verliet de stad. Jonker Jan wou hem volgen, maar kende minder geluk. Naar 't Sas gereden om daar zozegzegd versterkingen te inspecteren, scheeptte hij heimelijk in naar Zeeland. Ontdekt werd hij terug naar Gent gebracht¹⁹⁰. Zijn vraag aan de drie leden, hem naar Utrecht te laten vertrekken, werd afgewezen¹⁹¹.

Ondertussen weigerde Oranje onder de hem gestelde voorwaarden naar Gent te komen¹⁹². De poorterij zond een nieuwe deputatie, terug onder leiding van Karel Uutenhove. Van voorwaarden werd geen melding meer gemaakt¹⁹³. Drie dagen later kwam de Zwijger, zonder veel praal, binnen de stad¹⁹⁴. Hij zou er blijven tot 2 oktober.

Heren- en stedekiezers werden aangesteld en op 20 augustus — 6 dagen na de normale tijd — werd de nieuwe magistraat, bestaande uit Orangisten, geïnstalleerd¹⁹⁵. Slechts vijf personen uit de door Hembyze onwettelijk

(186) De tekst ervan wordt gegeven in De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 171-174.

(187) Te Water W.J., „*Historie der Hervormde Kerke en Doorluchtige Schoole te Gent*”; Aanhangel; Utrecht, 1794; p. 49.

Voor Dathenus' optreden in die dagen van 1579 zie: Janssen H.Q., „*Petrus Dathenus. Een blik op zijne laatste levensjaren, vooral op zijne twistzaak met Oranje*”; Delft, 1872; pp. 12-19.

(188) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 230.

(189) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 174: Karel Uutenhove, Karel de Gruutere, Lucas Deynaert, Gillis Everwijn, Joos de Vleeschhouwer en Mr Willem de Zaelere.

(190) Jan van de Vivere in uitg. dr De Potter Fr., pp. 274-275. Memorieboek, III, p. 53.

(191) Afschr.Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 179.

(192) We vonden er geen bewijzen voor in Groen van Prinsterers „*Archives...*”.

(193) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 179. Memorieboek, III, p. 53.

(194) Jan van de Vivere in uitg. dr De Potter Fr., p. 276. Van Campene Ph., Op. Cit., f° 217 v°.

(195) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 195-195 v°. Memorieboek, III, pp. 53-54.

vernieuwde magistraat bleven in functie ¹⁹⁶.

Op 29 augustus verliet Jonker Jan de stad, na verschillende petitiees en massademonstraties te zijnen gunste. Hierin speelden de predikanten een grote rol ¹⁹⁷. Men ging zelfs zo ver te dreigen de magistraten en edelen te zullen vermoorden ¹⁹⁸. Oranje behaalde echter de bovenhand.

Met Hembyzes vertrek wordt een eerste periode in de Gentse Calvinistische Republiek afgesloten. We noemen het de vestigingstijd, maar we mogen niet uit het oog verliezen dat deze Republiek op het eind van die vestigingsperiode het radikaalste punt van haar zevenjarig bestaan bereikte (28 juli 1579) door toedoen van Hembyze.

Sedert september 1579 is het Ryhove die de teugels in handen zal nemen. Verwoed aanhanger van Oranjes gematigde politiek, kon hij toch niet beletten dat op sommige ogenblikken de radikalen opnieuw van zich lieten horen (onlusten in februari 1580).

Gent werd rechtstreeks bedreigd door de Malcontenten die zich op 17 mei met Farnèse hadden verzoend. De toestand werd er van maand tot maand hachelijker. Na de Franse furie, waardoor het gezag van Oranje veel had ingeboet, deed men ten einde raad nog eenmaal beroep op Jonker Jan. In 1583 keerde hij in zijn geboortestad terug, op algemeen verzoek der Gentenaars, en oefende er een jaar lang zijn diktatuur uit. Daar hij in 't geheim onderhandelde met Farnèse, viel zijn hoofd, wegens hoogverraad, op 4 augustus onder de bijl van de beul.

Het oordeel dat de geschiedschrijvers over Hembyze hebben geveld was steeds bijzonder hard. Nève noemde hem „un homme fatal, qui ne mérite ni pitié ni pardon” ¹⁹⁹. Allen versleten hem voor demagoog. Ongetwijfeld was zijn optreden ook demagogisch, daar hij slechts af en toe op de massa beroep deed, en hij zich voor de rest steunde op de „ambachtelijke aristocratie”. Maar hij vormde in dit opzicht geen alleenstaand geval. Wittman wees er op dat de demagogie zeer in zwang was in de middeleeuwse grote Vlaamse steden en bij alle radikale richtingen ²⁰⁰.

Hembyzes handelen was ook niet zo egoïstisch als beweerd wordt. Door het herstel van de oude privileges heeft hij getracht Gent, die een crisistijd doormaakte, uit het slop te helpen en het zijn vroegere glans terug te geven. Hij zelf zei, vóór hij uit de stad verbannen werd in 1579, dat men al zijn goede bedoelingen verkeerd interpreteerde en dat hij slechts de welvaart van zijn geboortestad op het oog had gehad ²⁰¹.

Het is aan zijn naam dat de extremistische stroming verbonden zit, die zich langzaam van Oranjes politiek afscheurde, en een belangrijke rol speelde in de gebeurtenissen in onze Provincies. Zij vormden het progressieve element, terwijl Oranje door zijn onderhandelingen en zijn gematigde politiek de strijd tegen Spanje ontkrachtte.

(196) Willem de Knuut, Mr Lauwereins de Meulnare, Nicasius van Deynse, Jonkheer Gillis de Baenst en Rogier van Hulle.

(197) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 219.

(198) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., pp. 185-191. - Van Campene Ph., Op. Cit., f° 219.

(199) Nève de Mévergnies E.J., Op. Cit., p. 14.

(200) Wittman T., Op. Cit., pp. 16, 27.

(201) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 180.

Tenslotte is er het probleem van Hembyzes verraad in 1583. Bijna alle historici zagen dit als een karakterkwesitie. Het is opnieuw Wittman die er op wees dat dit niet zozeer als een morele aangelegenheid moet beschouwd worden. Ook in Engeland kwam dit voor ten tijde van Cromwell, toen verscheidene Levellers, na de ineenstorting van hun partij, kontakten aanknoopten met de koningsgezinden ²⁰².

Heeft Hembyze een grote invloed uitgeoefend op de gebeurtenissen, dan mag men toch ook zeggen dat hij zelf gedragen is geworden door de gebeurtenissen.

Par. 3. — HET BINNENBRENGEN VAN DE CALVINISTEN IN DE OVERIGE STADSAMBTEN

Nadat de XVIII in januari 1578 reeds een magistraat hadden verkregen bestaand uit calvinisten, gingen ze — in samenwerking met die magistraat — jacht maken op verdachten in al de andere stadsambten, en deze verdachten vervingen door partijgangers. Praktisch kwamen geen goed-roomsen meer in aanmerking voor deze plaatsen. Men mag zeggen dat eind juli 1578 de stadsambten gezuiverd waren en de nieuwgezinden alle leidende plaatsen in handen hadden.

Gent vormde in dit opzicht geen uitzondering. Ook te Brussel en te Antwerpen werden de „suspects” uit de stadsambten geweerd ²⁰³.

Te Gent was de voornaamste vertegenwoordiger van de vorst in de stad, *de hoogbaljuw* ²⁰⁴, reeds vóór de oprichting der XVIII gelijkwiederd geworden. Ferdinand de la Barre, heer van Moeskroen, telde men immers onder de gevangenen edelen van 28 oktober 1577. Uit een familie van hoge ambtenaren komend, stond hij in groot aanzien bij Karel V. Van november 1539 tot september 1544 was hij baljuw van Kortrijk en van 18 januari 1543 tot 18 januari 1563 soeverein baljuw van Vlaanderen. Sedert 1571 was hij hoogbaljuw te Gent. Als overtuigd katholiek werd zijn naam in 1577 onder de ondertekenaars van de Unie van Brussel gevonden ²⁰⁵. In oktober 1577 werd hij samen met zijn twee zonen gevangen genomen door de Gentenaars ²⁰⁶. Toen hij in het Prinsenhof overleed, op 29 november 1578, na 11 maand gevangenschap ²⁰⁷, werd een van zijn zonen vrijgelaten wegens ziekte ²⁰⁸. De andere zoon, Guillebert de la Barre, heer van Frenoy, moest op zijn „eed en adeldom” beloven aan de Gentse magis-

(202) Wittman T., Op. Cit., p. 36.

(203) Enno van Gelder H.A., Op. Cit., p. 105.

(204) Over deze functie zie: De Potter Fr. „Gent...”, I, p. 325.

(205) Groen van Prinsterer „Archives...”, VI, p. 40.

(206) De verhalende bronnen: Afschr. Verh; De Jonghe B., Op. cit., I, p. 314 en Van Campene Ph., Op. Cit., f° 190, spreken over één zoon. De Keureresolutiën f° 150, uitgegeven in De Schrevels Recueil, I, pp. 1-2, vermelden uitdrukkelijk twee zonen: „... is ghebeurt dat in den nacht ghesaisiert zijn gheweest den voornoemden heere hertoghe van Arschot, myn heeren van Raessenghem, Moscron met zyn twee zonen ende capellaen...”

(207) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 207 v°. Memorieboek, III, p. 48.

(208) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 87.

traat, geen onderzoek te zullen instellen naar de oorzaken van de gevangenneming van zijn vader en zijn broer, en zich niet te beklagen over al wat ze doorstaan hadden ²⁰⁹.

Ofschoon er officieel geen hoogbaljuw meer was sedert oktober 1577, werd in de praktijk dit ambt bediend door Frans van der Kethulle, heer van Ryhove. Sedert 17 augustus 1577 was hij baljuw van Dendermonde. Hij werd pas officieel als hoogbaljuw van Gent verkozen op 30 augustus 1580 en legde twee dagen later de eed af ²¹⁰. Dit ambt zou hij bekleden tot 24 oktober 1583, de dag waarop Hembyze terug in de stad kwam en diens diktatuur begon ²¹¹.

De eerste ambtenaar die uit zijn ambt werd ontzet was *de baljuw*, rechterhand en plaatsvervanger van de hoogbaljuw. Daar waar de hoogbaljuw vooral toezicht uitoefende op de schepenen van de keure, controleerde de baljuw speciaal de tweede schepenbank ²¹².

Anthonis van Overbeke, die zijn vader in deze functie had opgevolgd, werd op 6 mei 1578 afgesteld. Officieel luidde de reden: wegens immoraliteit. Hij zou in een bordeel betrappt geweest zijn ²¹³. Een advocaat in de Raad van Vlaanderen volgde hem op: Karel van Pottelsberghe ²¹⁴. Deze calvinist bekleedde dit ambt van 24 mei 1578 tot maart 1584. Toen werd hij vervangen door Hendrik van Bilderbeke; maar 7 maand later werd de katholiek Anthonis van Overbeke opnieuw in zijn vroegere bevoegdheid hersteld ²¹⁵.

Het plan om van Overbeke te vervangen bestond reeds begin april 1578. Een schrijven van aartshertog Matthias aan de schepenen van Gent, gedagtekend te Antwerpen, 11 april 1578, vraagt voor de dienst van onderbaljuw drie „wel ghequalificeerde patriotten, daertoe bequaem ende der ghemeynte meest anghenaem” aan te duiden. Uit deze drie zou men er dan een kiezen om in van Overbeke's plaats te stellen, die „hem zoude hebben misbruuct int voorseghde officie ende andersins” ²¹⁶. Negen dagen later stelde Gent aan Matthias de 3 kandidaten voor: Jonkheer Anthonis Heyman (oud lid der XVIII), jonkheer Karel van Pottelsberghe en Lucas Dey-

(209) St.A.G., Reeks 94 bis, nr 27, „Documents... sur l'arrestation des seigneurs d'Aerschot, etc.”, nr 56, 1 december 1578.

(210) Afschr. Verh. - De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 238-239. Memorieboek, III, pp. 61-62.

(211) Fris V., *Les Baillis de Gand* in „Bulletin der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent”, 1906, 14e jaar, nr 10, pp. 386-422. Ook de figuur van Ryhove is behandeld: — van Hoorebeke G., *Recherches généalogiques et historiques sur l'ancienne et noble famille de la Kethulle, établie en Flandre* in „Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique”, VIII, 1851, pp. 175-176. — Biogr. Nat., X, pp. 708-734; verzorgd door Fredericq P. en Vander Linden H. — Nève de Mévergnies J.E., Op. Cit., pp. 14-17. — *Apologie de François de la Kethulle, seigneur de Ryhove, par luy-même composée, 1586*, uitg.dr Kervyn de Lettenhove in „Documents inédits relatifs à l'histoire du XVIe siècle”, Brussel, 1883; pp. 314-369.

(212) De Potter Fr. *Gent...*, I, pp. 330-333.

(213) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 26 — Memorieboek, III, pp. 42 en 84.

(214) Halewyn, Op. Cit., p. 147. — St.A.G., Stadsrekeningen 1578-1579, f° 220 v°.

(215) Fris V., *Les Baillis...*, p. 414.

(216) St.A.G., Reeks Z, f° 494.

naert ²¹⁷. De tweede werd dan uiteindelijk gekozen.

Ook een andere baljuw werd afgesteld, maar pas veel later in hetzelfde jaar. Immers de heerlijkheden van St.-Baafs en St.-Pieters beschikten over een enigszins afzonderlijk bestuur. Zo hadden ze ook eigen baljuws ²¹⁸. Dezen werden op 5 september 1578 afgezet. De beide heerlijkheden met al hun privileges en rechten werden aangeslagen en toegeëigend door de stad ²¹⁹. Eind augustus had dit zich reeds laten voorzien. De 30ste was op de heerlijkheid van St.-Pieters in de Savaanstraat een kind doodgestoten door een koe. Het lijkje dat normaal moest geschouwd worden door de baljuw van St.-Pieters, werd geschouwd door de onderbaljuw van de stad ²²⁰. Vandaar een jurisdictiekonflikt, dat leidde tot bovengenoemd resultaat.

Met de vervanging van de onderbaljuw in mei 1578 waren de voornaamste posten (de XVIII, de schepenen, de hoog- en onderbaljuw) in handen der calvinisten. Daarmee echter niet tevreden gingen ze ook in de lagere posten hun aanhangers binnenbrengen. Deze „zuivering” geschiedde niet door langzame infiltratie, maar wel in één keer, nl. op 18 juli 1578 ²²¹. De voornaamste vervangingen zijn wel die van de amman, de pensionarissen en secretarissen.

De Amman was de helper van de baljuw en de schepenen in de uitoefening van de justitie ²²². De afgestelde amman was Lieven van Cazele. Hij had verschillende stadsambten bekleed tijdens de voorgaande periode (schepen van de keure in 1562, 1565, 1577; tesorier en boekhouder in 1568; stapelheer in 1575 ²²³), en moest dus wel gewantrouwd worden. De man die in zijn plaats kwam: Joos Stalins ²²⁴, was een hevig „sectariër” ²²⁵.

De (raads)pensionarissen waren bezoldigde ambtenaren, die de schepenen met raad en daad bijstonden in moeilijke zaken, sedert het Romeinse recht zijn invloed op ons recht liet gelden ²²⁶. Het waren lieden van aanzien, die dikwijls alleen of samen met de schepenen deelnamen aan delegaties van de stad bij de Staten en elders ²²⁷. Men moet onderscheiden:

(217) Ald., f° 495-496.

(218) De Potter Fr., *Gent...*, I, p. 245.

(219) Memorieboek, III, p. 46; De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 51. Afschr. Verh.: „In dit zelve jaer den Ven septembre quam den bailliu van ghent up sente pieters met zijn roede recht in dhant ende tsanderdaechs quam hij wederom te peerde zijn derdere met xxiiij allebaergiers ende arckebousers het welcke beteekende dat mijn heere van sente pieters zijn jurisdictie verloos”.

(220) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 49.

(221) St.A.G., Reg. N, f° 128-129. — Door de herstelling van de privileges zullen de schepenen, de dekens en de XVIII, aanstellen „ende van nieuw committeren zulcke officien, als men van ouden tyden gheploghen heeft”. — Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 33-34; Van Campene Ph., Op. Cit., f° 199 v°-200.

(222) De Potter Fr., *Gent...*, I, pp. 333-340.

(223) Memorieboek, II, pp. 317-333; III, p. 30. — St.A.G., Register Stadsambtenaren 1501-1600.

(224) St.A.G., Reg. N, f° 128-129. — De lijst van de ammans van Gent door De Potter gegeven in *Gent...*, I, p. 598, is dus voor die jaren foutief. Hij kent het ammanschap aan Lieven van Cazele toe van 1572 tot 1581, en aan Joos Stalins slechts in 1581.

(225) Halewijn, Op. Cit., pp. 35, 36, 115.

(226) De Potter Fr., „*Gent...*”, I, p. 247.

(227) Ald., I, pp. 453-454.

pensionarissen van de keure en pensionarissen van gheedele. De eerste waren vier in aantal. Welke waren de afgestelden ²²⁸?

— meester Joos Borluut	1557-1578
— meester Philips de Brune	1574-1578
— meester Geerolf van der Haghen	1575-1578
— meester Erasmus Zoetins	1577-1578

Twee van hen, Joos Borluut en Geerolf van der Haghen waren orangisten ²²⁹. Misschien werd hen een ander ambt toegewezen. Over de twee overigen ontbreken nadere gegevens.

De nieuwe pensionarissen waren de volgende ²³⁰:

— meester Jacob Tayaert	1578-1585
— meester Christiaen Martins	1578-1585
— meester Lucas Mayaert	1578-1586
— meester Jacob de Zomere	1579-1585

Eerst werd meester Paul Knibbe uit Roeselare aangesteld, een bekwaam rechtsgeleerde, maar daar hij raadsheer van Oranje was en dit wenste te blijven, bedankte hij voor dit ambt ²³¹. Jacob Tayaert was een ex-verbanene, geboortig uit Axel, een rijke advocaat in de Raad van Vlaanderen. In 1566 speelde hij een rol in de onderhandelingen tussen het calvinistische consistorie en de stadsmagistraat, betreffende de uitoefening van de calvinistische godsdienst. Door de Raad van Vlaanderen werd hij op 15 juli 1567 verbannen en zijn goederen werden aangeslagen ²³².

Eveneens een ex-balling was meester Lucas Mayaert, bij verstek verbannen door de Raad van Beroerte op 29 maart 1568 ²³³. Op een gegeven ogenblik zetelde hij in het comité der XVIII ²³⁴.

Ook de twee overigen waren hevig Calvinist. Jacob de Zomere keerde zich in juni 1583 openlijk tegen de Prins, en hitste samen met de predikanten de gemeente op ²³⁵. Hij was nochtans door de Prins aangesteld gewor-

(228) St.A.G., Register Stadsambtenaren 1501-1600.

(229) Halewijn, Op. Cit., p. 28.

(230) St.A.G., Stadsrekeningen 1578-1579, f° 245.

(231) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 199 v° „... cui Cnibbe cum scriberetur de hoc officio, post ea literis magnas egit gratias magistratui de oblato munere, scribens se remansurum apud principem Auriacum, cui futurus est a consiliis. Hic Cnibbe natus ex oppidulo Rousselaere, ad magnum doctrinae iuris acumtū pervenit, et decoratus est aliqua in academia titulo doctoris iuris”.

(232) Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 197, 308. — Verheyden A.L.E., *Le Conseil des Troubles*, p. 382, nr. 9.695.

(233) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 193. — Verheyden A.L.E., *Le conseil des troubles*, p. 300, nr. 7.486. — Van Vaernewyck M., Op. Cit., I, p. 32; III, pp. 278, 300-301.

(234) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 193. — Halewyn, Op. Cit., p. 128. De nota van Kervyn de Volkaersbeke op deze bladzijde vervalt. Hij vergist zich wanneer hij zegt dat Maeyaert geen deel uitmaakt der XVIII, temeer daar hij zich steunt op de lijst door Bernardus De Jonghe opgegeven. Wij zagen vroeger reeds dat de XVIII geen constante samenstelling hadden.

(235) Fris V., *Histoire de Gand*, p. 234.

den in augustus 1579, in vervanging van Cornelis Teymon, die advokaat in de Raad van Vlaanderen was geweest en pensionaris van Middelburg in Zeeland. Christiaan Martins bleef ook onder de staatsgreep van Hembyze in juli 1579 aan.

De schepenen van ghedeele hadden slechts één pensionaris. Hij werd eveneens vervangen. Het was meester Lieven de Geytere die afgesteld werd ²³⁶. Het ambt werd aangeboden aan de advokaat Jacob Feron, maar deze bedankte om niet nader bekende redenen ²³⁷. Meester Eduard Martins nam het echter aan. Verdere gegevens ontbreken over hem, maar vermoedelijk was zijn calvinistische houding te lauw, daar hij door Hembyze op 28 juli 1579 vervangen werd door een advokaat in de Raad van Vlaanderen: Meester Christiaan Harduyn ²³⁸.

Ook de *secretarissen* werden door nieuwgezinden vervangen. Hier opnieuw moet men onderscheiden: secretarissen van de keure en secretarissen van ghedeele. In de 16e eeuw had elke bank er vijf, en ieder had een nauw omschreven taak. Deze ambten werden verpacht aan de meest biedende ²³⁹. Wie de afgedankten waren en door wie ze vervangen werden, weten we niet. In de stadsrekeningen vonden we evenmin een vermelding van hen. Wel citeert Van Campene een paar namen in zijn dagboek: „Apud praedictum magistratum quidam secretarii quoque amoti sunt, ut Prysquier et Eechoute, quorum in locum successerunt alii, et loce prioris Mr Joannes Campeneus secretarius consignandae pecuniae litigiosae. Et alter fuit Male” ²⁴⁰. Jan van Campene is de jongere broer van de kroniekschrijver. Hij was geheimschrijver der XVIII geweest en in januari 1568 was hij vervolgd geworden door de Raad van Beroerte ²⁴¹. Wie deze Male was, hebben we niet kunnen uitmaken.

Ook andere ambtenaren werden nog vervangen op deze memorabele 18e juli. Het is onmogelijk ze hier allen te vermelden. Jan van de Vivere spreekt van „...alle de dienaers vander stede, te weten den amman, alle de pensionarissen, secretarissen, boden, sergeanten, den cueninck met zijne kinderen...” ²⁴². Ook Van Campene en de auteur van het Memorieboek getuigen in dezelfde zin ²⁴³.

Zelfs een nieuwe „slijkoning” of „koning der Moorknechten” werd aangesteld! Als we nu weten dat deze „moerkinderen” nachtwakers, opleiders van krankzinnigen, arbeiders, mestrapers, marktmeesters, processiebe-

(236) St.A.G., Stadsrekeningen 1578, f° 157.

(237) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 200 „Ita apud partitionis magistratum amotus est Mr Levinus de Gheytere, cui de signatione succederet Mr Jacobus Feron advocatus consilii Flandrie, verum et hic recusavit oblatum munus”.

(238) St.A.G., Stadsrekeningen 1578-1579, f° 245. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 216 „... Mr Cornelius Teymon... Mr Christianus Martineus et Mr Lucas Mayardus... Mr Christianus Harduynus... Omnes isti viri sequuntur reformatae, ut vocant religionis doctrinam”.

(239) De Potter Fr., *Gent...*, I, pp. 456-458.

(240) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 199 v°.

(241) Fris V., *Bibl. de l'hist. de Gand*, p. 57. — Verheyden A.L.E., *Le conseil des Troubles*, p. 400, nr. 10.220.

(242) Afschr. Verh. Deze tekst werd niet uitgegeven door De Potter Fr. in de kroniek van Van de Vivere.

(243) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 199-200. — Memorieboek, III, p. 44.

wakers, etc. waren ²⁴⁴, dan is het niet overdreven van een grondige verandering van het stadspersoneel te spreken!

De nieuw aangestelden zijn praktisch zonder uitzondering calvinist. De gevallen door ons besproken tonen het aan. Ook Van Campene getuigt in die zin ²⁴⁵.

Te Gent worden dus na 18 juli 1578 alle functies, die iets of wat gezag vertegenwoordigden, bekleed door gematigde of extremistische calvinisten. Het pad was dus geëffend om het katholicisme gans uit te schakelen en de bevolking met hervormde ideeën te doordringen, en zo één der doelstellingen van de leiders te verwezenlijken: de oprichting van een nieuw Genève ²⁴⁶.

Par. 4 — HET HERSTEL VAN DE COLLATIE

Met de teruggave van de privileges trad de collatie opnieuw in werking. Dit organisme had een aanzienlijk aandeel in het bestuur van de stad. Op 26 schepenen kwamen er immers tien uit de neringen, tien uit de weverij en zes uit de poorterij. Daarenboven werden alle gewichtige vragen waarover een besluit moest worden genomen, bijzonder wat de financiën betrof, aan dit drieledig organisme voorgelegd.

Wanneer men bedenkt dat vele van de neringen nog slechts weinig om het lijf hadden; dat er andere nijverheden gegroeid waren, die, hoewel belangrijk, geen aandeel hadden in het bestuur, daar ze niet tot een der 53 erkende neringen behoorden; en dat de weverij, die de laatste decennia fel in verval was, als derde lid opnieuw in het leven werd geroepen — iets wat geheel buiten verhouding stond tot haar klein ledenaantal — dan mag toch gezegd worden dat men met het herstel der collatie naar een vervallen politiek systeem terugkeerde. Een systeem echter dat de goedkeuring wegdroeg van een massa arbeiders, die hun bevoorrechte positie hersteld zagen.

A. De Collatie tot 1577 ²⁴⁷

Omstreeks 1360 had de collatie haar definitieve vorm aangenomen. Zij bestond uit leden van de poorterij, uit de overdeken en de dekens der 53 kleine neringen en uit de deken en gezworenen van de wevers, tesamen met de dekens van de afhankelijke ambachtsgilden van de lakennijverheid. Deze indeling in drie leden beantwoordde toen aan de sociale structuur.

(244) De Potter Fr., *Gent...*, I, pp. 375-382.

(245) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 200 „... Alique plures depositi, idque autoritate magistratus et domini de Riove, aliorumque nobilium et notabilium, qui fere elegerunt sequentes opinioniones Calvinistarum, catholicis amotis pro suo arbitrio”.

(246) Hembyze vóór zijn verbanning in aug. 1579: „... dat in alles zyn voorneemen was geweest van Ghendt te maken een onverwinnelijke, en bloeiende koopstad, gelijk Geneve”. De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 180.

(247) Van Werveke H., *Gent, Schets...*, pp. 49-54; 58; 70-71. — De Potter Fr., *Gent...*, I, pp. 410-420.

Met de Carolina in 1540 kwam er een volledige ommekeer. Met de collatie werd gedaan gemaakt daar het de bedoeling van de keizer was de stad van alle zelfbestuur te beroven. De drie leden werden afgeschafft en de collatie, waarin ze vertegenwoordigd waren, werd vervangen door een vergadering van zes notabelen, afkomstig uit de zeven parochies. Deze notabelen die doorgaans aangeduid werden met de benaming „edelen, notabelen ende gemeente van Ghendt”, werden aangesteld door de schepenen en de baljuw. De volksklasse werd bijgevolg alle deelname aan het stadsbestuur ontzegd. Haar indeling onderging ook een grondige wijziging. De wevers vormden niet langer meer de tegenhanger van de kleine neringen. Voortaan werden ze één van de 21 groeperingen van ambachtlieden, die elk uit één of meer van de vroegere neringen waren samengesteld. Dit beantwoordde meer aan de werkelijkheid want de wevers hadden veel aan betekenis ingeboet, door het verval van de draperie die reeds jaren aan de gang was.

De neringen zelf verloren in hun schoot alle zelfbestuur en ook kwam er een belangrijke wijziging in de toelating tot het meesterschap: voortaan volstond het een „meesterstuk” uit te voeren en zes carolusguldens, dit is één pond groten te betalen — één tiende van wat vroeger werd geëist — om meester te worden in een willekeurig ambachtsgild. De bedoeling was natuurlijk de erfelijkheid te keer te gaan. Drie neringen nochtans mochten hun voorrechten (mits zekere voorwaarden) behouden, daar ze zich tijdens de opstand goed hadden gedragen tegenover de keizer: de vleeshouwers, de visverkopers en de vrijshippers. Zo steunde Karel V op de twee elementen van de bevolking die innig aan hem verknocht waren, namelijk de rijke burgerij en de drie erfelijke ambachtsgilden.

B. De Collatie in 1577

a. Herstel der privileges

De leden der ambachten bleven echter op het herstel van het politiek regime van vóór 1540 hopen. Zo dienden de zes notabelen uit de parochies, die de collatie vervingen, op 18 oktober 1577 een rekwes in bij de magistraat, waarin zij de teruggave van de privileges en keuren vroegen. De magistraat kon zelf niets beslissen, maar beloofde dit voorstel bij de Staten Generaal te steunen²⁴⁸. Jacob Hueriblocq, schepenen van ghedeede, werd met deze opdracht naar Brussel gestuurd. Na vier dagen keerde hij met een gunstig antwoord terug²⁴⁹.

(248) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr. 1. — St.A.G., Reeks 97 bis, nr. 3. — Diericx Ch.L., *Mémoires sur les Loix, les Coutumes et les Privilèges de Gantois, depuis l'institution de leur commune jusqu'à la révolution de l'an 1540*, Gent, 1817-1818; 2 dln., I, pp. 367-368.

(249) St.A.G., Stadsrekeningen 1577-1578, f° 214. — St.A.G., Reeks 97 bis, nr 3: naast een origineel getekend door Cornelis Wellemans, ook een gecollationeerde kopie door Hembyze. — St.A.G., Collatieregister 1577-1583, f° 1-1 v° — St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr 3: andere gecollationeerde kopie van 29 oktober 1577. Hierop een

Gent stond niet alleen in die actie. De Staten Generaal werden in die dagen overstelpt langs alle kanten met vragen van die aard, door steden die zich steunden op het tiende artikel van de Pacificatie ²⁵⁰.

Op 30 november 1577 kwam de toestemming dat de collatie naar oud gebruik mocht vergaderen, op voorwaarde dat de vergadering rustig zou geschieden ²⁵¹. Men had te Gent echter op deze toestemming niet gewacht. Op 1 november was reeds gevraagd de collatie op oude voet te herstellen ²⁵², en de eerste vergadering greep plaats in de loop van diezelfde maand, nadat de ambachten hun nieuw bestuur hadden verkozen.

De privileges zelf werden hen in de loop van 1578 ter hand gesteld. Pas op 25 december 1577 zonden de Staten Generaal een schrijven naar de president van de Rekenkamer te Rijsel, waarin ze de terugzending bevalen van al de papieren, boeken en titels die de oude vrijheden van Gent betroffen ²⁵³. Alleszins voor 2 januari 1578 kwamen de Gentse vertegenwoordigers te Rijsel aan, om over deze aangelegenheden te handelen ²⁵⁴. Het waren: Joos van Waesberghe, ex-schepen van de keure; Karel van Tessele, ex-schepen van ghedeele; Lucas van Schoonhove, hun secretaris, en twee afgevaardigden van de XVIII, Jan van Rejable en Hugo vander Beke ²⁵⁵. Na enkele moeilijkheden over het opmaken van een inventaris van de terug te geven boeken en papieren ²⁵⁶, kwam de zaak in kannen en kruiken. In „twee tassen ende in eenen couffer” verpakt kwamen de eerbiedwaardige stukken te Gent aan op 20 maart 1578 ²⁵⁷. Dertien dagen later nam de deken van ieder ambacht op het stadhuis zijn privileges in ontvangst ²⁵⁸.

b. Het eerste lid: de Poorterij

Toen de poorterij op 30 oktober 1577 de toestemming kreeg om zoals oudsher in het Predikherenklooster te vergaderen ²⁵⁹, zal dit eerste lid van

verklaring van de schepenen van beide banken, dat „zij wel van den advyse zijn dat dinhouden vander zelve acte van accorde vulcomen werde by alle modestie ende tranquetteyt zonder roere ofte trouble”. — Van Duyse P. en De Busscher E., *Inventaire...*, p. 477; nr. 1356. — Gachard L.P., *Actes...*, I, pp. 273-274. — Ook het rekwest aan de Staten Generaal werd bewaard: St.A.G., Reeks 97 bis, nr 3. — Dierix Ch.L., *Op. Cit.*, I, pp. 367-368.

(250) Enno van Gelder H.A., *Op. Cit.*, p. 100.

(251) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nrs. 4, 6 en 7. — St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 149-150.

(252) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 152. — De Schrevel A.C., *Recueil...*, I, pp. 8-11.

(253) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr. 19. — Gachard L.P., *Actes...*, I, p. 306, nr 950.

(254) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr. 20.

(255) St.A.G., Register Z, f° 1-2 v°. — St.A.G., Stadsrekeningen 1578, f° 215 v°.

(256) St.A.G., Register Z, f° 1-2 v°. — Een modern afschrift van de inventaris van de documenten teruggegeven aan de neringen van Gent in 1578 vindt men in Reeks 156, nr. 4.

(257) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 13. — Memorieboek, III, p. 41.

(258) De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 13.

(259) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 149.

de stad wel het minst in zijn nopjes geweest zijn met de herinvoering van het systeem van vóór 1540.

Zeven en dertig jaar lang waren ze bevoordeligd geworden door de Carolijnse Concessie. Uit hun rangen alleen werden de „hueversten” der neringen gekozen. Uit hun rangen koos men de schepenen. Niet op hen drukten de fiscale lasten, maar op de ambachtslieden en de werkers.

Nu verandert dit alles. Met het herstel der privileges worden de oversten in de ambachten afgeschaft en gaat men terug naar het systeem der verkozen dekens. De schepenen worden zoals vóór 1540 opnieuw uit de drie leden gehaald, en niet enkel meer uit de groep der „notabelen”. Ook op belastingsgebied verandert iets. Zolang de poorteriej aan het bewind was, willigde ze de door de koning gevraagde beden in, met dien verstande dat ze er voor zorgde dat geen al te nadelige belastingen werden geheven voor haar sociale groep. Daartoe beriep ze zich bij voorkeur op verbruikstaksen, zoals daar zijn accijnzen op bier en wijn, en over 't algemeen taksen die zwaar op de minder gegoeden drukten ²⁶⁰. Nu echter zullen zij het zwaarst belast worden, en wanneer ze weigeren te betalen krijgen ze ingekwartierde soldaten in hun huis.

Het herstel van de privileges en de inkorting van haar voorrechten, die er mee gepaard ging, stemde de poorteriej dus zeker niet goed tegenover het nieuwe bestuur. Vandaar dan ook hun voortdurende oppositie tegen het nieuwe bestuur.

Daarenboven mag niet uit het oog worden verloren dat de rijke burgerij, de grote handelaars, de grote eigenaars en de adel in de regel katholiek zijn gebleven ²⁶¹. Slechts een vijftigtal van het eerste lid kleefden de hervormde religie aan ²⁶². Ontevredenheid bij hen dus ook omwille van de houding die het stadsbestuur tegenover hun geloofsbelijdenis zal aannemen.

Daar ze alleen in de oppositie staan kunnen ze niet veel ondernemen, en dringen steeds aan te handelen overeenkomstig de besluiten van een hoger organisme, zoals de Staten Generaal of de Vier Leden van Vlaanderen ²⁶³.

(260) Craeybeckx J., *De Staten van Vlaanderen en de gewestelijke financiën in de XVIe eeuw*, in „Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent”, Nieuwe Reeks, IV, afl. 2, 1949-1950, pp. 78-119. — Dhondt J., *Bijdrage tot de kennis van het financiewezen van de Staten van Vlaanderen (XVIe-XVIIe eeuw)*, in „Nederlandse Historiebladen”, 1940, III, pp. 149-181.

(261) o.a. in een brief van lord Cobham aan lord Burleigh, geschreven uit Antwerpen, 5 juli 1578 over de aanhang van het Calvinisme: „for allthowght they common peple dow muche imbrass yt, yet ther ar few of the nobles enye thing affectyd unto yt” in Gilliodts van Severen *Relations...*, X, pp. 567-569.

(262) Fris V. in zijn *Histoire de Gand* (p. 282) sprak van een twintigtal. Het cijfer ligt minstens dubbel zo hoog als wij de namen van de ons bekende Calvinisten gaan controleren in onze lijst van gegoeden.

(263) o.a. St.A.G., Collatieregister 1577-1584, f° 149-151.

c. Het tweede en derde lid: de kleine neringen en de wevers

Op 30 oktober 1577 werd hun toegelaten opnieuw te vergaderen ²⁶⁴. Drie dagen later beval de stedelijke overheid hun dekens te kiezen en hun gezworenen aan te duiden ²⁶⁵, iets wat sedert de Carolina niet meer was gebeurd, daar er „heuversten” aan het hoofd van de ambachten werden geplaatst. Deze oversten oefenden geen ambacht uit, behoorden tot de rijkste bovenlaag van de stad en hadden in feite geen uitstaans met het ambacht. Aan het hoofd van elke groepering kwam er één te staan, benoemd door de magistraat en de baljuw. Twee gezworenen werden hem toegevoegd, benoemd door hem zelf en door hun eigen voorgangers van de twee voorafgaande jaren, mits goedkeuring door de schepenen ²⁶⁶. Deze verkiezing gebeurde door een deel der neringen op 4 november ²⁶⁷. Een ander deel, dat in gebreke was gebleven, vermaand door een voorgebod van 8 november, verkoos zijn bestuur in de voormiddag van de 9e. Diezelfde dag verkoos men tevens een overdeken ²⁶⁸.

De XVIII en de stadsoverheid drongen hier erg op aan om collatie te kunnen houden ²⁶⁹. De collatie is dus terug in het leven geroepen door de XVIII en de XVIII zijn geen emanatie van de collatie. Weliswaar worden de XVIII op 18 juni 1579 op paritaire basis uit de drie leden gekozen, maar in den beginne was dit niet zo.

Overdeken werd de kaaskoper Jan vander Cruucen, vooraanstaand en rijk calvinist, die bij de onwettige magistratsvernieuwing van Hembyze in 1579, tweede schepen zou worden. Deken der wevers, die zoals vóór de Carolina weer een afzonderlijk lid vormden, werd Lieven Heylinck „d'oude”. In de paasweek van 1579 (12-19 april) werd hij afgezet daar zijn houding tegenover de katholieken te lauw was ²⁷⁰. In zijn plaats kwam Lieven D'Herde, extremistisch calvinist, wiens vader op het schavot was gestorven ²⁷¹. Deken van de „curte zweerde” werd de timmerman Pieter Cause ²⁷². Deze drie legden op 11 november de eed af voor de baljuw, schepenen van beide banken en enkele van de XVIII. De tekst van de eed was door de eedafnemers opgesteld. De andere dekens moesten pas 's anderdaags op de collatiezolder boven de schepenkamer vergaderen, daar men eerst moest nagaan hoe de tekst van de door hen af te leggen eed

(264) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 158 v°-160 v°. Men vindt er ook de eedformules van de overdeken, de „cnape van de neerynghen”, de deken der wevers en de overige dekens.

(265) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr 6v°.

(266) Van Werveke H., *Gent, Schets...*, p. 70.

(267) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 190 v°. — *Memorieboek*, III, p. 34.

(268) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 166 v°. — St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 157-157 v°.

(269) St.A.G., Reeks 94 bis, 27, nr 9.

(270) *Afschr. Verh.* — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 134.

(271) nl. in 1540 werd hij onthoofd. Hij was deken van de wevers. — Zie: Scheerder J., *Gentenaars voor den Raad van Beroerte*, in „Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde”, Gent, 1943, p. 136.

(272) De „Deken van den curten zweerde” was vermoedelijk de luitenant der dekens, de uitvoerder van hun beslissingen. Zie: De Potter Fr., *Gent*, I, p. 450.

vroeger gebruikelijk was²⁷³. Zo hadden vóór half november 1577 de ambachten en de weverij een nieuw bestuur, verkozen zoals vóór de Carolina, en kon de collatie, na 37 jaar noodgedwongen rust, opnieuw zijn belangrijke functie in het beleid der stad waarnemen.

De toegang tot het meesterschap in de ambachten werd even moeilijk als vóór 1540. Eind november werden de ambachtsgilden opnieuw afgesloten. Immers op 4 november 1577 was een voorgebod uitgevaardigd, dat iedere poorter, zestien jaar oud, de vrijheid van een nering kon kopen — uitzondering gemaakt voor de drie geprivilegieerde neringen — wanneer hij een meesterstuk inleverde en 1 pond groten betaalde. Dit zou nog slechts veertien dagen geldig zijn²⁷⁴.

Later kwam Hembyze hierop gedeeltelijk terug. Hij deed in mei 1579 een voorstel waarin hij vroeg de neringen voor een termijn van 3 à 4 jaar open te stellen, om de vreemdelingen die wegens godsdienstredenen door de Walen verjaagd waren, op te nemen. Ze zouden de vrijheid van een nering kunnen kopen voor 20 à 30 schellingen groten²⁷⁵.

Over het algemeen stonden de ambachten — met uitzondering van de drie geprivilegieerde natuurlijk — achter het nieuwe bestuur geschaard, en steunden de voorstellen der XVIII. Aanvankelijk was dit echter zo nog niet. Hun politieke positie verschilde toen nog niet veel van de aspiraties van de patriciërs en de edelen; de dekens behoorden toch tot de corporatieve aristocratie. Zo presenteerden op 18 april 1578 de drie leden eensgezind een rekwest aan de XVIII waarin ze verzochten de gevangen edelen vrij te laten en toezicht op de predikaties binnen de stad uit te oefenen, daar deze in strijd waren met de Pacificatie²⁷⁶. Te Brugge deed zich hetzelfde voor²⁷⁷.

Langzamerhand werd hun houding radikaler. Vooral in het najaar 1578, met het al of niet aannemen der Religievrede en de poging tot afschaffing van het comité der XVIII.

Toch blijft er een zekere contradictie in hun handelen. Zo keuren ze de onwettig vervroegde magistraat van 18 juli 1579 goed, en een paar weken later roepen ze Oranje in de stad om de magistraat op een wettige manier te vernieuwen.

Eenheid in ieder ambacht kon er moeilijk zijn, als men bedenkt dat er enerzijds de nieuwverkozen erfelijke meesters waren (volgens het systeem van vóór 1540) en anderzijds de meesters aangesteld volgens de Carolina. Ook de grote sociale verschillen tussen de leden in de schoot van het ambacht hebben hier zeker hun rol gespeeld.

We mogen dus als volgt besluiten: na 37 jaar lamgelegen te hebben trad een belangrijk bestuursorganisme opnieuw in werking. Van de drie leden, die er de samenstelling van uitmaken, hebben er twee uitgesproken sympathie voor het comité der XVIII en de vernieuwde stadsmagistraat,

(273) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 158 v°-160 v°.

(274) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 166. — St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 155 v°.

(275) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 138.

(276) Ald., II, pp. 14-15.

(277) Wittman T., Op. Cit., pp. 13-16 zijn gewijd aan de politiek der neringen.

die grotendeels calvinist zijn. Het eerste lid, namelijk de poortერი, kon enkel een oppositie voeren waarmee weinig of geen rekening werd gehouden.

Par. 5 — DE KRIJGSRAAD

Na de XVIII, de magistraat en de collatie, die rechtstreeks in het bestuur van de stad tussenkwamen, dient ook de krijgsraad vermeld te worden. Het was ons echter onmogelijk duidelijk deze instelling te omschrijven. Immers de archiefstukken leverden ons uiterst schaarse gegevens. De gegevens in de verhalende bronnen waren weliswaar talrijker, maar alles behalve duidelijk.

Nève de Mévergnies meende dat de krijgsraad samengesteld was uit de 25 kapiteins van de burgerwacht²⁷⁸. Alhoewel elke verwijzing ontbreekt, steunde hij zich wellicht op de „Ghendtsche Geschiedenissen” van Bernardus De Jonghe. In dit werk is er op een paar plaatsen sprake van de kapiteins die beraadslaagden in de krijgsraad²⁷⁹. De Jonghe zelf gebruikte hier ongetwijfeld Jan van de Vivere als informatiebron. In dezes kronijk nu, is er wel sprake van vergaderingen van kapiteins, maar over de krijgsraad in dit verband, wordt niet gerept²⁸⁰. Zodat we mogen besluiten hier met een fantasietje van De Jonghe te doen te hebben, zoals er bij deze schrijver nog wel meer voorkomen. Wij menen dan ook dat er niet te veel aandacht mag aan gehecht worden.

Bovendien waren de 25 kapiteins ondergeschikt aan acht kolonels²⁸¹ en konden zich dus moeilijk doen gelden.

Talrijke keren is er sprake van de krijgsraad in de nederlandse vertaling van het dagboek van Philips van Campene, door de pastoor van Boverkerke, J.P. Van Male.

Wij wezen er vroeger reeds op dat Van Male geen onderscheid maakte tussen de XVIII en de krijgsraad, terwijl Van Campene wel. Dit bracht heel wat verwarring mee. Zo werden er aan dit laatste organisme een ganse reeks bevoegdheden toegeschreven, die in feite aan de XVIII toekwamen²⁸².

En toch was Van Male, alhoewel onbewust, niet erg verkeerd! Immers

(278) Nève de Mévergnies J.E., Op. Cit., p. 23: „Enfin, comme les bourgeois étaient armés et que les troupes étaient à la solde de la ville, les officiers composaient un conseil de guerre qu'Hembyse consultait sur les mesures à prendre par le gouvernement de la nouvelle république”.

(279) De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 108-109.

(280) Afschr. Verh., januari 1579.

(281) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 195 v°.

(282) o.a schreef men de opslorping van de jurisdictie van het Geestelijk Hof aan de krijgsraad toe (Van Male, p. 200). Verkeerd natuurlijk (Van Campene, f° 198). — De raadsheren De la Porta en Snouck en de advocaat-fiscaal Jacqueloos werden op 2 mei 1578 niet aangehouden door de krijgsraad (Van Male, p. 195), maar door de XVIII (Van Campene, f° 196). — Het aanslaan van de kerk van de Minderbroeders, om er de klokken in te bewaren die dienen moesten om er geschut van te gieten, gebeurde niet door de krijgsraad (Van Male, p. 200) maar door de XVIII (Van Campene, f° 198).

reeds vroeger zagen we dat een der taken van de XVIII was „te besoignere ne up tfait vande fortificatie, wacht ende bewarenisse deser stede”. Een veertiental dagen na de oprichting van dit revolutionaire comité, werden er vijf personen aan toegevoegd, die, in samenwerking met de XVIII, voor de fortificatie en de wacht moesten zorgen²⁸³. Deze vijf personen bestonden uit twee schepenen van de keure: Jacob Feron en Lieven Mannins; twee schepenen van ghedeele: Mr Antoon Oosterlinck en Karel van Tessele en de pensionaris Mr Lieven de Gheytere. In augustus 1578 kregen ze een speciale vergaderkamer toegewezen. De XVIII hadden namelijk het kapittel van de Minderbroeders laten inrichten tot krijgsraadkamer. Twee maal per week werd er krijgsraad gehouden.

Tot de bevoegdheid van de krijgsraad behoorde uiteraard de militaire aangelegenheden²⁸⁴. Zo de versterking van de stad. Op 21 augustus 1577 kreeg Gent namelijk de toestemming het in 1540 door keizer Karel opgerichte Spanjaardkasteel te slopen²⁸⁵. Ook Antwerpen, Utrecht, Valenciennes, Béthune en Rijsel bekwamen in die periode de toelating hun citadel langs de stadzijde te slechten²⁸⁶. Vijf dagen later toog men te Gent aan het werk onder gepijp en getrommel. Iedereen moest meehelpen. Wie niet ging werd verplicht 7 stuivers te betalen om anderen in hun plaats te kunnen stellen²⁸⁷. Op 30 september en 12 oktober werden de afbraakwerken versneld²⁸⁸. Ter gelegenheid van Oranjes intrede te Gent in december 1577, gingen de Antwerpenaars die de Prins vergezelden mee helpen breken, uit solidariteit met de Gentenaars²⁸⁹. De Gentenaars, die de Prins bij zijn terugkeer naar Antwerpen begeleidden, deden hetzelfde in deze laatste stad²⁹⁰.

Terwijl de beide westelijke bastions van de dwingburcht verdwenen, bleven de twee oostelijke behouden, om deel uit te maken van de nieuwe omwalling. Immers Gent kreeg in deze periode een nieuwe gebastioneerde omheining, daar de krijgsverrichtingen onder Don Juan en vervolgens onder Farnèse een groeiende bedreiging vormden voor Gent²⁹¹.

In een eerste periode, lopend van 7 oktober 1577 tot half februari 1578, beperkte men zich tot de versterking van de stad langs de oostzijde, nl. aan de Keizerpoort, de St.-Lievenspoort, St.-Baafs, de Muide en de Ham.

(283) St.A.G., Keureresolutiën 1576-1584, f° 162 v°-163, 16 nov. 1577.

(284) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 41. „Daer dat men twee mael de weke crychsraet hielt den crychshandel angaende om aldaer ghemiddelt te werdene alle questien dieder soude dien angaende vallen”.

(285) St.A.G., Ontvangen Brieven 1450-1578, f° 307. — En niet op 3 augustus zoals Vander Meersch P.C. het op p. 30 van zijn werk *La ville de Gand considérée comme place de guerre*, in „Mémoires Couronnés et Mémoires des Savants Etrangers publiés par l'Académie royale”, dl. XXV, Brussel, 1854; beweert.

(286) Bussemaker C.H.Th., Op. Cit., I, p. 195.

(287) De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 304.

(288) Fris V., *La Citadelle de Charles Quint et le Château des Espagnols à Gand*, in „Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique”, LXX, 1922, pp. 10; 26-29.

(289) De Jonghe B., Op. Cit., I, p. 329. — Afschr. Verh.

(290) Memorieboek, III, p. 38. — 15 januari 1578.

(291) Van Werveke H., *Gent. Schets...*, pp. 78-80. — Fris V., *La Citadelle de Charles-Quint et le Château des Espagnols*, p. 27.

Op het eind van februari begon een tweede fase: de versterkingswerken gingen de ganse omtrek van de stad beslaan.

In de periode juli-augustus 1578 zette men spoed achter de werken aan de Brugse poort, de Petercellepoort en de Heuverpoort²⁹². De nieuwe omheining bestond uit wallen van opgehoopte aarde, die met gras werden bezaaid. Maar tussen de Leie en de Schelde, op St.-Pieters, legde men ook nog een stenen wal aan, daar het water hier niet tot de verdediging der stad kon bijdragen, tengevolge van de helling van de Blandinusberg²⁹³.

Het was pas in 1581 dat de versterkingswerken voltooid werden. Toch schoten ze zeer snel op in de eerste jaren, en zelfs Oranje drukte er in augustus 1579 zijn bewondering over uit²⁹⁴.

Een tweede belangrijke zaak waarmee de krijgsraad zich bezig hield was de regeling van de burgerwacht.

Deze burgerwacht was geen nieuw verschijnsel. Zij was opgericht geworden in het Wonderjaar, door Margareta van Parma om de opstootjes en plunderingen tegen te gaan.

In de periode tussen de beeldenstorm en 1577 bleef zij zieldogend verder bestaan²⁹⁵. Maar met het Calvinistische bewind kwam zij weer tot herleving, en had tot taak de Gentse Republiek te beschermen.

Deze burgerwacht bleef ook verder bestaan na de val van Hembyze in 1579, en werd zelfs niet afgeschaft na de overgave van Gent in 1584.

Er dient op gewezen te worden dat de burgerwacht niet de enige militaire macht in de stad was. De krijgsraad lichtte tevens Gentenaars en vreemde huurlingen (Engelsen, Schotten, Duitsers, Fransen) voor eigen gebruik of op last van de Staten Generaal.

Daarenboven verbleven er te Gent af en toe troepen die de Prins gezonden had. Maar de steun van deze eenheden was slechts tijdelijk²⁹⁶.

Het verschaffen van logementen aan deze troepen; het regelen van hun doortocht doorheen de stad; en ook het beboeten van hun misdrijven viel onder de bevoegdheid van de krijgsraad.

Alles bij elkaar genomen beschikte Gent over een relatief stevige militaire macht, om de Calvinistische Republiek te verdedigen tegen gewapende aanvallen van buiten uit; een macht waarvan ze trouwens gebruik maakten om agressief op te treden en hun regime aan steden als Brugge, Kortrijk, Ieper en andere op te leggen.

(292) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582; f° 208-208 v°: 30 juli 1578; f° 209 8 augustus 1578.

(293) Van Werveke H., *Gent. Schets...*, p. 79.

(294) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 217 v°-218. — Gilliodts van Severen, *Relations...*, X, pp. 552-554: brief van Georgie Carie en William Pelham.

(295) De Potter Fr., *Gent...*, I, p. 396.

(296) Nève de Mévergnies J.E., *Op. Cit.*, p. 22.

II

DE OPHEFFING VAN DE KATHOLIEKE EREDIENST EN
DE VESTIGING VAN DE CALVINISTISCHE

Par. 1 — DE UITSCHAKELING VAN HET ROOMS-KATHOLICISME

Nadat de leidende posten, en in de loop van 1578 ook alle openbare ambten, van katholieken gezuiverd waren, ging men er toe over de katholieke eredienst zelf geleidelijk op te heffen. Dit ondanks de inspanningen van Oranje, die een godsdienstvrede had willen invoeren, waarin katholicisme en calvinisme vreedzaam naast elkaar zouden bestaan.

a. De toestand tussen 1566 en 1578

De grote repressie op de beeldenstorm viel onder Alva. Van 1567 tot 1573 vonden 123 hervormden de dood. Talrijke anderen werden verbannen²⁹⁷. In de volgende twee jaren, tot aan de Pacificatie van Gent, negen nieuwe slachtoffers.

Het is duidelijk dat de bloeddorstige hertog er niet in geslaagd was al de ketters te Gent uit te roeien. Hun aantal groeide dagelijks sedert de Pacificatie, wanneer vele ballingen, met smeulende wraak in hun hart, terugkeerden. Voorlopig hielden ze zich stil. Slechts af en toe een incident.

De incidenten vermeerderden in het derde kwart van 1577. Zo had Jan Klinker, een jonge metsler, zijn hoofd niet willen ontbloten toen het Allerheiligste in de processie voorbijgedragen werd²⁹⁸. Hij werd gezeseld en voor 50 jaar verbannen²⁹⁹.

Toen op 1 september de processie opnieuw uitging, beschermden vier gewapende hellebaardiers het Heilig Sacrament³⁰⁰.

Amper twee weken later werd Hans van Haute, een burger van St.-Pieters, onthoofd, omdat hij zijn pastoor had uitgescholden en gekwetst³⁰¹.

Op 1 november dan werd het comité der XVIII opgericht. Voorlopig werd de geestelijkheid met rust gelaten. Enkel aan hun privileges werd geraakt. Evenzeer als de leken moesten ze aan de versterkingen arbeiden, en waren niet langer vrijgesteld van belastingen.

In februari 1578 begon het stadsbestuur soldaten te legeren in de kloosters. Aan deze militairen, die af en toe wandaden bedreven, moest de kost gegeven worden. Dit alles waren slechts speldeprikken. Het werkelijk lastig

(297) Verheyden A.L.E., *Het Gentsche Martyrologium (1530-1595)*; Brugge, 1946, p. XXIV.

(298) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 188 v° : 6 juni 1577.

(299) Moorrees F.D.J. *Geschiedenis van de Kerkbervorming in de Zuidelijke Nederlanden*, Leiden, 1904, p. 136. Hij stelt het voor als zou dit incident „waarbij de Roomschen de bepalingen van de Pacificatie uit het oog verloren” de rechtstreekse oorzaak zijn geweest dat Hembyze en Ryhove het roer in handen namen!

(300) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 189 v°.

(301) Idem. — *Afschr. Verh.*, 13 september 1577; Verheyden in zijn *Gents Martyrologium* legt deze terechtstelling verkeerdelijk op 14 december 1577.

vallen der geestelijken begon pas in de meimaand. Als eerste slachtoffers vielen de bedelorden.

b. Maatregelen tegen de Biddende Orden (mei-juli 1578)

Deze orden zijn vier in getal, nl. de Augustijnen, de Carmelieten of Vrouwebroeders, de Dominicanen of Predikheren en de Franciscanen of Minderbroeders.

Wegens hun levenswandel stonden ze in het midden der zestiende eeuw in een zeer slecht daglicht. Als hun voornaamste doelstelling werd het geldbejag en de genotzucht beschouwd. Humanisten en protestanten namen hen dan ook dikwijls op de korrel ³⁰². Tevens waren ze een doorn in het oog van het Gentse calvinistische bestuur. De XVIII legden begin februari een veertigtal soldaten in elk van hun kloosters. Naar ze beweerden was er geschut verborgen ³⁰³. Toen deze bewering onjuist bleek, werden de soldaten teruggetrokken.

Drie maanden bleef het kalm. Maar in mei gingen de poppen voor goed aan het dansen. De elfde werden opnieuw soldaten in elk der vier kloosters geleverd. Toen de geestelijken weigerden hun eten of drinken te verschaffen, bedreven de vendels wandaden ³⁰⁴.

Verschillende Franciscanen en Augustijnen, verdacht van sodomie, werden een week later (met Pinksteren) gevangen genomen. De vier kloosters werden gesloten en de monniken kregen huisarrest. 's Avonds, de nacht van 18 op 19 mei, en de 19e plunderden soldaten met hun huisgezinnen grondig de kloosters der Dominicanen en Franciscanen. Al wat niet te heet of te zwaar was voerden ze mee, en vernielden de rest. Een deel van de burgerwacht dat tegen hen werd gestuurd om hen te bedaren, bereikte niets. De plundering duurde voort tot 22 mei ³⁰⁵.

Het ontvreemde goed werd door het stadsbestuur opgeëist ³⁰⁶. Men zou het per opbod verkopen ³⁰⁷. Dit gebeurde op 16 en 18 juni met de goederen van de Predikheren ³⁰⁸; op 28 juni met de goederen van de Carmelieten ³⁰⁹, en van 5 tot 8 juli voor het geheel der vier orden ³¹⁰.

Stoelen, banken, beelden, schilderijen, klederen, priesterlijke gewaden, tot zelfs koperen grafzerkplaten verkocht men. Ook de predikstoel en het oksaal van de Minderbroeders werden aan de man gebracht ³¹¹. De bibliotheekboeken werden naar het stadhuis gevoerd en daar bewaard.

(302) Axters St. O.P., *Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden, Antwerpen*, 1950-1960; 4 dln., IV, p. 123.

(303) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, pp. 5-6.

(304) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 196 v°.

(305) Jan van de Vivere, in de uitgave door De Potter Fr., p. 269.

(306) St.A.G., *Voorgeboden 1572-1582*, f° 195 v°. — Afschr. Verh., 19 mei 1578. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 197.

(307) Afschr. Verh. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 197 v°.

(308) Jan van de Vivere, in de uitgave door De Potter Fr., p. 269.

(309) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 198 v°.

(310) *Ibidem*, f° 199-199 v°.

(311) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 32.

De kloosterlingen, van alles beroofd, namen hun intrek in andere kloosters of bij vrienden ³¹².

Het Minderbroederklooster vormde men om tot munitieopslagplaats. Al de klokken uit de omgeving, en het ijzerwerk der kerken bracht men er samen, om er geschut van te gieten ³¹³.

Het predikherenklooster werd heringericht voor de protestantse eredienst ³¹⁴, terwijl de kerktorens van de Minderbroeders en de Predikheren eind juli afgebroken werden ³¹⁵.

Even willen we terugkomen op de aanhouding van de monniken. Op 18 mei 1578 kwam men te Gent ten gehore dat te Brugge de Franciscanen van sodomie beschuldigd waren. De beschuldiging was uitgebracht door twee ex-Franciscanen, die tevens de Minderbroeders van Brussel, Mechelen, Antwerpen en twee à drie andere plaatsen beschuldigden ³¹⁶. Nauwelijks was het nieuws vernomen of de kloosters der vier Biddende Orden werden gesloten en een aantal monniken achter slot en grendel gezet ³¹⁷. Waarom? De Engelse gezant te Gent William Davidson noemt drie redenen ³¹⁸: wegens het nieuws uit Brugge; wegens de haat die de Gentenaars tegen de geestelijken koesterden; en door de speciale afkeer die ze hadden tegen de vier Bedelorden.

Enkele Minderbroeders en Augustijnen werden in het Gravensteen op de pijnbank ondervraagd ³¹⁹. Het was een afvallige Minderbroeder, Hans van Hove, die zijn medebroeders beschuldigde. Als eerste slachtoffer viel de opperkoster der Franciscanen: Jan Dhamere. Hij overleed in de gevangenis. Volgens de enen zou hij zich vergiftigd hebben, volgens de anderen zich gewurgd ³²⁰. Het officieel onderzoek wees uit dat hij overleden was ten gevolge van verwondingen opgelopen bij de pijniging. Zijn lijk werd onderzocht door de stadsgeneesheer, meester Baudewyn Arroy ³²¹. Het werd op een kar naar de Muide gevoerd, aan een staak geketend en met „4 zo 5 walms stroo" verbrand ³²². De geuzen bleven nochtans het gerucht verspreiden dat hij zich vergeven had.

De verhoren van de andere monniken leverden niets op. Maar een jonge Augustijn van nauwelijks twintig jaar, Claeys Danneels, neef en petekind van Hembyze, werd door deze laatste bepraat. Hembyze zocht hem op in de gevangenis en beloofde hem de vrijheid, zo hij de betichting van sodo-

(312) Afschr. Verh., 24 mei 1578. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 197 v°.

(313) Jan van de Vivere, in de uitg. dr De Potter Fr., p. 269.

(314) Afschr. Verh., 18 juni 1578.

(315) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 200-200 v°.

(316) De Moreau E. S.J., Op. Cit., V, p. 198.

(317) Afschr. Verh., 18 mei 1578.

(318) Gilliodts van Severen, *Relations politiques des Pays-Bas...*, X, pp. 482-486. Het is een brief geschreven van uit Antwerpen, op 21 mei 1578.

(319) Op 26 mei te 6 uur 's morgens. Zie: St.A.G., Bouc vanden Crime 1574-1578, f° 249 v°. — Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 26. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 197-v°. — Memorieboek, III, pp. 42-43.

(320) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 27.

(321) St.A.G., Stadsrekeningen 1578, f° 161 v°-162; 164 v°.

(322) St.A.G., Bouc vanden Crime 1574-1578, f° 255 v°, 7 juni 1578. Afschr. Verh. geeft 9 juni op.

mie als zijnde echt wilde erkennen. Hij gaf toe ³²³.

De 28ste juni werden de vonnissen geveld ³²⁴. Twee Minderbroeders: Jan Vyncke, fs Pieters, uit Oosterloo, en Rogier Vlamynck, fs Karels, uit Rijsel, evenals een Augustijn: Lieven Lack uit Kaprijke, werden geseseld tot bloedens toe. Na het verzengen van hun haar, werden ze verbannen voor vijftig jaar. Binnen zonneshijn moesten ze uit Gent vertrekken. Uit Vlaanderen binnen de derde dag.

Vijf kregen de doodstraf: Vincent Ysaac, fs Pieters, Vincent Hoflate, fs Joris en Ghelein Boeye, fs Cornelis, alle drie Bruggelingen en Minderbroeders. Verder twee Augustijnen: Joos van Dickele, fs Jans, uit Gent en Claeys Danneels uit Leuven ³²⁵. Verbrand op de Vrijdagmarkt werden hun dode lichamen buiten de Muidepoort gevoerd.

De Moreau heeft de vraag gesteld of ze werkelijk schuldig waren ³²⁶. Hij vermeldt dat de ter dood veroordeelden na gebiecht te hebben, aan hun biechtvader en twee andere geestelijken als getuigen, in 't bijzijn van een griffier, absoluut hun onschuld staande hielden. Ze beweerden dat ze zelfs nooit aan een zodanige misdaad gedacht hadden. Hun onschuld zou zelfs erkend zijn door de hervormde predikant die hen op het schavot bijstond ³²⁷.

Daarenboven hangt het gebeurde te Gent nauw samen met de voorvallen in andere steden.

Op 26 mei had men te Amsterdam al de geestelijken tesamen met de magistraat buiten gegooid en drie dagen later deed men hetzelfde te Haarlem ³²⁸.

Te Utrecht waren op 13 juni de vier Biddende Orden omwille van sodomie uit de stad gejaagd ³²⁹. Te Antwerpen had het reeds op 19 mei plaats gehad ³³⁰.

Te Brugge werden er op 26 juli drie Franciscanen verbrand, en drie andere wegens dezelfde reden geseseld en verbannen. Op 1 augustus volgden negen nieuwe verbanningen ³³¹.

c. De eerste golf van terreur (juli-september 1578)

Een week na de terechtstelling der monniken begon men in St.-Pieters, St.-Niklaas, St.-Jacobs, St.-Michiels en St.-Martens te Akkergem, sommige versieringen te ontvreemden ³³². Een persoon was zelfs zo driest de kelk

(323) Afschr. Verh., 5 juni 1578.

(324) St.A.G., Bouc vanden Crime 1574-1578, f° 258 v°-259.

(325) Dus niet één Augustijn en vier Minderbroeders zoals De Moreau (Dl. V, p. 149), Nève de Mévergnies (p. 30), e.a. zeggen.

(326) De Moreau E., Op. Cit., V, p. 199.

(327) Jan van de Vivere, in uitg. dr De Potter Fr., p. 270.

(328) Gilliodts van Severen, *Relations politiques...*, X, p. 437.

(329) Ald., X, pp. 502-505.

(330) Bor P., Op. Cit., I, p. 953. — Prims Fl., *Beelden uit den Cultuurstrijd der jaren 1577-1585*, Antwerpen, 1942; p. 122.

(331) De Moreau E., Op. Cit., V, p. 199. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 200.

(332) Op 7 juli 1578. — Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 31-32. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 199 v°. — Memorieboek, III, p. 44.

uit de handen van een priester, die de mis aan het lezen was, te nemen en er mee weg te lopen. Hij werd echter gevangen genomen ³³³.

Het stadsbestuur vaardigde toen een voorgebod uit, waarin streng verbod opgelegd werd, zowel aan soldaten als burgers, nog schandaal te schoppen in kerken of kloosters. De ouders zouden verantwoordelijk zijn voor de daden van hun kinderen ³³⁴.

Bij de geestelijken zat er blijkbaar de schrik in. Sommige kerken bleven de 9e juli de ganse dag gesloten, andere werden pas 's namiddags geopend. Verschillende priesters verkochten hun meubels en trokken wereldlijke kleren aan ³³⁵.

Ondertussen werd de refuge Bethlehem in de Korte Violettenstraat leeggeplunderd ³³⁶.

Op 26 juli een voorbode voor erger: de Mariabeelden aan de Ketelpoort en het groot Vleeshuis werden vernield ³³⁷.

De 29e en 30e plunderden soldaten en burgers het klein en groot begijnhof, de parochiekerk van Melle en de St.-Salvatorskerk ³³⁸. Een voorgebod waarin gedreigd werd met de doodstraf voor plundersaars, hielp niet ³³⁹. De baljuw greep ook niet in ³⁴⁰!

Het gerucht deed in die dagen de ronde dat rond half augustus al de kerken zouden vernield zijn en de geestelijken verjaagd ³⁴¹.

De kerk van Mariakerke werd leeggehaald; die van Deinze gans verwoest. Uit de kloosters van Melle en Nonnenbossche werden de religieuzen verjaagd en alles werd leeggeroofd ³⁴². Te Gent werden op de straat hoeken, de stadspoorten en de kloosters de O.-L.-Vrouwe beelden verwijderd ³⁴³.

St.-Baafs, St.-Pieters en opnieuw St.-Salvator werden op 23 augustus verwoest en met soldaten belegd ³⁴⁴. De 24e augustus was het de beurt aan St.-Veerlekerk, door burgers die 's nachts de wacht in het Gravenkasteel hadden opgetrokken ³⁴⁵. Tijdens de dag bleef het rustig. Maar rond vijf uur 's namiddags stak de vernielingsgolf opnieuw op. Soldaten en burgers namen er aan deel. St.-Niklaas, St.-Baafs, de beide begijnhofkerken en St.-Pietersabdij werden volledig vernield ³⁴⁶.

(333) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 199 v°.

(334) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 207-208.

(335) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 199 v°.

(336) Afschr. Verh., 14 juli 1578.

(337) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 200.

(338) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 39. — Van Campene Ph. Op. Cit., f° 200 v°. — Memorieboek, III, p. 45.

(339) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 208 v°.

(340) Van de Vivere, in de uitg. dr De Potter Fr., p. 270.

(341) Afschr. Verh., 29 juli 1578 „ende men begoest te segghen dat voor half ougste alle de keercke ghebroken zyn zouden ende de papen alle uuytghējaecht soo dat mer gheene meer vinden en soude binnen ghendt”.

(342) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 201. — Borluut Gerulphe, Op. Cit., pp. 663-664.

(343) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 41.

(344) Ald., II, p. 43.

(345) Idem.

(346) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 43-45. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 201 v°-202.

Toen alles vernield was volgde een voorgebod waarin opnieuw verboden werd nog iets te vernielen op straffe van dood. Aan de soldaten werd bevolen de kerken en kloosters te verlaten. Ieder, van welke stand ook, mocht zijn onvreemde goederen gaan terughalen, waar ze ook waren. Hij zou op de hulp en de bijstand van de magistraat kunnen rekenen ³⁴⁷.

Werd het te Gent kalm na de 25e, zoveel te erger laaide de beeldenstorm op in de omgeving. We vermelden Asper, Zingem, Nazareth, Waarschoot, Zomergem, Lovendegem, Dorizele, Beveren, Drongen, Nonnenbosche bij Heusden, ter Hagen bij Axel, de abdij van Rozenberge te Waasmunster, Temse en de abdij van Baudeloo te Sinaai ³⁴⁸.

Niet enkel kerken en kloosters beroofde men, maar de landslieden zelf ook, onder het voorwendsel dat men verborgen kerkgoederen kwam zoeken ³⁴⁹.

Pas op 1 september, na heel wat protesten van buiten uit, besloot de collatie dat er een eind moest aan komen. Wie nog zou plunderen zou op staande voet terechtgesteld worden. Het voorgebod kwam nog diezelfde dag ³⁵⁰.

Welke was de rol van het stadsbestuur nu in dit alles?

Sommige auteurs, zoals Fris en Nève, spraken van een systematisch geordende beeldenstorm ³⁵¹. Van Campene en Van de Vivere, beiden katholiek, vermeldden meer dan eens dat al die verwoestingen gebeurden met de instemming van de magistraat.

Het stadsbestuur zelf trachtte zich wit te wassen, wijzend op de verschillende voorgeboden die ze uitgevaardigd hadden ³⁵². Maar nooit heeft men één enkele straf toegepast ³⁵³!

Ze wezen er op dat alles geschied was buiten hun wil en zonder hun weten, en schoven de schuld van de kerkvernieling op de geestelijkheid die door haar predikaties een deel der bevolking had gekwetst ³⁵⁴.

Het valt niet te ontkennen dat er bij de massa een hevige antikatholieke stemming heerste. Die kon misschien wel door sommige uitlatingen van rooms-katholieke geestelijken aangewakkerd zijn geworden. Zonder twijfel hebben de predikaties van hervormde geestelijken hier ook hun rol in gespeeld ³⁵⁵. En wanneer het volk na de eerste plunderingen op 19 mei zag

(347) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 209-209 v°.

(348) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 202. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 48-49.

(349) Idem.

(350) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 210. — Collatieregister 1577-1583, f° 75-78.

(351) Fris V., *Histoire de Gand*, p. 215. — Nève de Mévergnies E.J., Op. Cit., p. 30.

(352) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 77-78. — Gachard L.P., *Actes...*, II, p. 14.

(353) De Crimeboeken werden op dit punt door ons nagegaan.

(354) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 77-78 „... een deel vande gemeente deser stede verweckt ende geinciteert wesende (zoe zij mainteneren) deur diversche woirden en de predicken van sommighe prochiepapien ende andere vande vier ordenen lest uuytgegaen, in misachinghe ende cleenichede vande gereformeerde religie”.

(355) Van Male J.P., Op. Cit., p. 206 : 25 en 26 aug. 1578 „Op deze wijs alle ontzag geweird zijnde, zoo hoorde, noch zag men niet anders als schimpschriften

dat zijn wandaden onbestraft bleven, ging het steeds maar driester optreden. Moest de calvinistisch gezinde magistraat en de XVIII niet alles door de vingers hebben gezien, het ware nooit tot een zodanige uitbarsting gekomen.

De gebeurtenissen bleven niet te Gent en omgeving gelokaliseerd. Ook te Brugge, Kortrijk, Ieper en Doornik woedde de vernielingsstorm in die dagen.

Oranje keurde hem streng af in een schrijven aan de Staten van Vlaanderen³⁵⁶. Alle dagen ontving hij klachten van burgers, geestelijken en landslieden, die bestolen werden en schade leden. Hij wees er op dat die manier van handelen ver verwijderd was van de eenvoud van het Evangelie „qui a sa puissance tout aultre que du glaive et qui convertit les cœurs par aultre voie”. De plundering van de kloosters laakte hij, omdat hij uit die grote sommen zou hebben kunnen halen. Nu diende dit geld slechts om de beurs te vullen van enkele „vagebonden”, die daarenboven de goede burgers nog last berokkenden, onder het mom kerkelijke goederen te zoeken in partikuliere woningen.

Hij vroeg aan de Staten van Vlaanderen hem tevens gezanten te sturen om naar een oplossing hiervoor te zoeken.

Welk was nu het lot van de geestelijken en de geestelijke goederen?

Bijna al de monniken die behoorden tot de vier Biddende Orden hadden de stad verlaten. De andere geestelijken trokken wereldlijke klederen aan en namen hun intrek bij bloedverwanten of vrienden. Abten en abdissen kregen een jaarlijkse vergoeding, die in verhouding was met hun stand en vroeger bezit aan goederen. Ze moesten wereldlijk gekleed gaan en zich met geen godsdienstaangelegenheden inlaten.

De goederen die men uit de kerken en kloosters had gehaald werden in het openbaar verkocht: in juni en juli voor de Bedelorden; in september vooral voor de andere geestelijke instellingen. Dit gebeurde in de nabijheid van het stadhuis, op het „Hoge Sas”, ofwel in of vóór de kerken en kloosters³⁵⁷.

De metalen voorwerpen voerde men naar het munitiehuis om er geschut van te gieten. De kerken zelf werden gesloten of witgekalkt en heringericht voor de protestantse eredienst. Nergens werd de Pacificatie van Gent meer geweld aangedaan dan in de stad die er haar naam had aan gegeven.

In de kloosters werden huishoudens gevestigd, wiens huizen afgebroken waren wegens de versterkingen, of die elders verjaagd waren.

De bezittingen van kerken en kloosters werden aangeslagen en geïn-

en oneerlijke liedekens, tegen den paus, tegen de kerke, tegen de Catholyken en hunne ceremonien; deze noemden zy superstitie, afgodisten, Babylon, die grote hoere, en de paus Belsebut en Antichrist, bybrengende de woorden van den Apocalypsis, CXVIII en andere schriftuerplaetsen, passende op dezelve”.

(356) Kervyn de Lettenhove J., *Documents inédits...*, p. 239-243.

(357) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, pp. 13, 50-51. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 203. — Ook te Antwerpen werden deze maatregelen tegenover de geestelijken genomen. — Zie Prims Fl., *Beelden uit de Cultuurstrijd...*, pp. 290 en 318.

ventariseerd ³⁵⁸. De registers van al hun goederen en inkomsten van bossen, landerijen, tienden, huizen, renten, etc. moesten binnengeleverd worden ³⁵⁹.

Te Ieper gebeurde hetzelfde omwille van de soldaten en andere individuen die kloostergoederen voor eigen profijt verkochten ³⁶⁰.

d. Tempering der passies. — Het aannemen van de Religievrede

Sedert 1 september 1578 was er een relatieve rust ingetreden. Op het einde van die maand kwamen er vertegenwoordigers van de Staten Generaal en vroegen, volgens het projekt van Religievrede, voor de katholieken vijf kerken binnen Gent ³⁶¹. Het stadsbestuur weigerde, beweerend dat het dulden van twee godsdiensten in de stad tweedracht zou meebrengen.

Begin oktober arriveerde een nieuwe afvaardiging van de Staten te Gent. Marnix van St. Aldegonde evenals meerdere „colonels” van Antwerpen, maakten er deel van uit. Gent werd gevraagd zich te onderwerpen in zake godsdienstaangelegenheden, de gevangengenomen edelen en de twist met de Walen, opdat er geen breuk in de Unie zou komen ³⁶².

De collatie liet de 27e haar antwoord kennen ³⁶³. Aan de katholieke eredienst zou praktisch alles teruggegeven worden, indien overal — dus ook in Artesië en Henegouwen — het calvinisme toegelaten werd.

De gevangen edelen zouden hun vrijlating bekomen, wanneer de buitenlandse vijanden uit het land zouden zijn verdreven. In afwachting was men bereid hen naar een neutrale plaats over te brengen.

Gent en de andere Leden van Vlaanderen moesten tegen de Malcontenten beschermd worden, die hun soldaten uit de Vlaamse plaatsen, die ze reeds bezetten, moesten terugtrekken.

Praktisch stond dit antwoord dus gelijk met een weigering. Desniettemin namen de Aartshertog, de Prins en de Staten Generaal deze door Gent gestelde artikelen aan ³⁶⁴.

Ondertussen hadden een tiental geestelijken bevel gekregen de stad te verlaten ³⁶⁵.

De strijd tussen radikalen en gematigden voor het al of niet aanvaarden van de Religievrede binnen Gent hebben we hoger reeds uitvoerig behandeld. We willen hier dan ook enkel de bepalingen van deze godsdienstvrede nader onder ogen nemen.

(358) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 202 v°: 2 september 1578. — Op het St.A.G. bleven de inventarissen van de Geschoeide Carmelieten (Onze Vrouwebroeders) en van het klooster van Baudeloo bewaard. Zie hiervoor: Vander Haeghen V., *Inventaire des Archives de la ville de Gand — Etablissements religieux*, Gent, 1887-1889; 2 dl., I, p. 131; II, p. 178.

(359) *Afschr. Verh.*, 28 augustus 1578. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 50.

(360) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, p. 126.

(361) *Afschr. Verh.*, 21 september 1578. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 51.

(362) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 170-178. — Muller P.L. en Diegerick A., *Documents concernant les relations...*, II, pp. 110 en 124.

(363) St.A.G., *Collatieregister 1577-1583*, f° 91 v°-92. — De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 269-270.

(364) *Ald.*, II, pp. 306-308; 3 november 1578.

(365) *Afschr. Verh.*, ongeveer 23 oktober 1578. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 67.

Daags voor de komst van Oranje, op 1 december 1578 was in voorgedod uitgevaardigd, dat niemand de Religievrede mocht tegenwerken. De belemmeringen van andersdenkenden inzake godsdienst, zouden bestraft worden ³⁶⁶. Tevens werden de predikaties van de dominees heel wat kalmer ³⁶⁷.

De onderhandelingen vingen aan op 4 december, en vijf dagen later riepen de schepenen van beide banken en de twee dekens, de katholieke geestelijken samen in het huis van de prelaat van Drongen, en deden hen verschillende voorstellen ³⁶⁸.

De gereformeerden zouden in het bezit blijven van de kerken waarin ze hun dienst deden, zowel in 't vlaams als 't frans. Het Tempelhuis, het klooster der Filidieusen, Groenenbriel en het Fratershuis waarin ze private of publieke scholen hadden ingericht, bleven eveneens in hun bezit.

De katholieken zouden wel enkele kerken kunnen krijgen, maar geen toelating processies buiten die kerken te houden. De Biddende Orden, daar ze zich steunden op aalmoezen en dus een last waren voor de gemeente, zouden niet gedoogd worden. Diegenen die hun orde zouden verlaten en tegelijk uit de geestelijke staat treden, zouden een behoorlijke vergoeding krijgen, in verhouding met de macht van het klooster tot hetwelke ze hadden behoord.

Men zou aan de geestelijken het bezit van hun goederen teruggeven, behalve de jurisdictie. Een deel van de goederen zou dienen voor het onderhoud van de gereformeerde religie en van de armen der stad.

Geen vergoeding zou uitgekeerd worden voor gronden of huizen van geestelijken, verloren ten gevolge van de versterkingswerken. Evenmin zouden de sommen, geleend voor de fortifikatie, terugbetaald worden. Vrijstelling van belastingen zouden de geestelijken niet genieten, en daarenboven kregen ze verbod er wijn- of bierkelders op na te houden.

De processen, die aanhangig waren tussen de stad en de geestelijken zouden voor eeuwig geschorst worden.

Het beheer over het hospitaal van de Bijloke kwam aan de stad. En de sommen die Gent bijdroeg in de versterking van Oudenaarde, Dendermonde en Ninove, zouden eveneens geput worden uit de geestelijke goederen.

Deze voorstellen waren dus uiterst nadelig voor de katholieke geestelijkheid. Haar antwoord was dan ook zeer voorzichtig. Het werd diezelfde dag om drie uur 's namiddags gegeven ³⁶⁹. Daar ze niet voltallig waren, verklaarden ze geen absoluut geldig antwoord te kunnen geven. Wel waren ze bereid zich aan ieder punt te onderwerpen, dat goedgekeurd werd door de Staten Generaal, de Raad van State en de Vier Leden van Vlaanderen ³⁷⁰.

Op 16 december 1578 werd de tekst der Religievrede aangenomen, maar pas op 27 december gepubliceerd, omdat er van verscheidene zijden ver-

(366) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 218 v°.

(367) Gilliodts van Severen, *Relations politiques...*, XI, pp. 184-187.

(368) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 565-568.

(369) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, pp. 93-94.

(370) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, pp. 568-569.

zet was gerezen. Grotendeels waren de voorstellen van het stadsbestuur behouden gebleven ³⁷¹.

De kerken werden evenredig verdeeld. St.-Jan, St.-Salvator en O.-L.-Vrouwkerk, evenals de tempels van de Predikheren en de Carmelieten, het Voldershuis en de Weverskapel stonden ten dienste van de protestanten. De katholieken kregen St.-Michiels, St.-Niklaas, St.-Pharaïldis, St.-Jacobs en de kapel van St.-Cathelijm op 't Zand toegewezen. Indien nodig konden ze nog over een zesde gebouw beschikken. De overige kapellen bleven gesloten voor beide godsdiensten.

De hervormden mochten hun publieke scholen behouden. Indien de katholieken er wilden, kregen ze 't klooster der Grauwzusters bij St.-Jacobskerk, bij de Predikheren en te Meerhem.

Noch predikanten en consistorianten, noch geestelijken mochten zich bemoeien met zaken die de magistraat aanbelangden. Wie iets zou aanleren dat de rust verstoorde, zou verbod krijgen te prediken en voorbeeldelijk gestraft worden.

De overige maatregelen waren dezelfde, die door de magistraat aan de geestelijken waren voorgesteld op 9 december.

Een commissie van acht personen werd aangesteld door de magistraat, om toezicht uit te oefenen op de toepassing der Religievrede. Ze bestond uit de helft protestanten en de helft katholieken.

De aanhangers van beide godsdiensten zouden de bescherming genieten van de magistraat en het leger; en al de lieden die een zeker gezag vertegenwoordigden werden verplicht de getrouwheidseed aan de Religievrede af te leggen ³⁷².

Op 1 januari 1579 begonnen de priesters in het openbaar mis te lezen ³⁷³. De monniken die sedert mei gevangen zaten, werden gevonnist. Vier Minderbroeders werden vrijgesproken, twee Augustijnen wegens sodomie voor drie jaar verbannen. Men had bij de uitspraak van de straffen, rekening gehouden met de lange gevangenisstraf die ze reeds achter de rug hadden ³⁷⁴.

Alles bleef kalm tot Oranjes vertrek uit de stad op 19 januari 1579.

e. De tweede vernielingsgolf (maart 1579)

Nauwelijks een paar weken was Oranje uit de stad, of Gent trad toe tot de Unie van Utrecht ³⁷⁵. Daardoor hoefde men sommige verplichtingen

(371) Ald., II, pp. 633-640.

(372) De Schrevel A.C., *Recueil...*, II, p. 640. „... de acht gecommitteerde, metgaders die vander poorterie, de ghemeene dekenen vanden neeringhen ende ghezwoonen vanden ambachte vander weverie, inshelycx de predicanten, ministers ende consistorianten vander voorseghde ghereformeerde religie... alle de gheestelicke personen, capittlen, collegien ende couventen vander catholicque roomsche religie...”. Voor de originele minuut met de formule van de eed, gedateerd op 14 januari 1579: zie Van Duyse P. en De Busscher E., *Inventaire...*, p. 483, nr 1370.

(373) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 107. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 209. — *Memorieboek*, III, p. 49.

(374) St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 21 v°. 12 januari 1579.

(375) De collatie nam het besluit aan op 26 januari 1579. De ondertekening had plaats op 4 februari 1579.

van de Religievrede niet meer na te leven, o.a. het herstel van de katholieken in hun bezittingen. Opstootjes en wandaden werden weldra opnieuw schering en inslag ⁸⁷⁶.

Op 10 en 11 maart begon „de” grote vernieling. Daar het het begin van de vasten was predikten vijf katholieke geestelijken alle dagen in de hun toegestane kerken. Vier onder hen behoorden tot de zo gehate bedelorden, die ook in de bepalingen van de Religievrede niet milder behandeld werden.

Om acht uur 's morgens, de tiende maart, verdreef men hen uit de kerken, en deze werden grondig geplunderd. Ook de kloosters bleven niet gespaard en de religieuzen die sedert de Religievrede waren teruggekeerd, werden opnieuw verdreven ⁸⁷⁷.

Rond negen uur werd geboden dat ieder naar huis zou gaan, behalve zij natuurlijk die de wacht moesten optrekken ⁸⁷⁸.

's Namiddags nam men zeventien katholieken gevangen ⁸⁷⁹. Maar men liet ze, drie dagen later, vrij, op Frans van Wychuis na, die tot 16 april opgesloten bleef ⁸⁸⁰.

Deze laatste had ook het vorige jaar lange tijd gevangen gezeten. Tijdens het Wonderjaar had hij zich reeds anti-geus aangesteld. Nu was hij betrokken geweest in een incident in St.-Jacobskerk, waar hij drie personen met de wapens bedreigd had ⁸⁸¹.

Gedurende de nacht van 10 op 11 maart en de ganse elfde maart bleef de vernielingsgolf voortwoeden, met buitengewone hevigheid. Ook private huizen werden geplunderd.

Een voorgebod, dat de doodstraf voorzag, voor die overtredingen, maakte er een eind aan. Al diegenen die kerk- of kloostermaterialen hadden onvreemd of gekocht, moesten die onmiddellijk bij de munitiebewaarder Jan vanden Berghe, wonend in de Ketelpoort, brengen. Niemand mocht zulke goederen kopen, verkopen, verwisselen of vervoeren ⁸⁸².

Op 12 maart 1579 metste men de deuren en de vensters van de kerken dicht ⁸⁸³.

Hoewel de magistraat opnieuw alle verantwoordelijkheid van zich afschoof, ligt het voor de hand dat alles met haar toestemming gebeurde.

(376) St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 23 v°-26 : opstoot bij de Petercellepoort op 31 januari 1579. — Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 115-116 : plundering van St.-Martens te Akkergem begin februari en 7 maart 1579 ; begin februari ook wandaden in St.-Pharaïldis, St.-Jacobs en St.-Michiels.

(377) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 122. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 210 v°.

(378) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 220 v°.

(379) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 210 v°-211. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 125-126.

(380) St.A.G., Bouc vanden Crime, 1578-1581, f° 38.

(381) St.A.G., idem, f° 31 v°. — Van Vaernewyck M., Op. Cit., I, pp. 206, 220, 226, 238 ; II, pp. 77, 98-100, 162, 202, 207. — De Potter Fr., *Second Cartulaire de Gand*, Gent, s.d., pp. 178-180.

(382) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 221.

(383) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 126.

Van de Vivere verhaalt zelfs dat Hembyze lachend stond toe te kijken bij de plundering van St.-Jacobskerk op 10 maart ³⁸⁴.

Van het voorgebod van 11 maart kwam weinig in huis. Zij die de kerken of kloosters hadden geplunderd liet men vrij uit gaan. Dat de Religievrede niet in ere werd gehouden, was dus van geen belang.

Anders trad men op tegen plundersaars van partikuliere huizen. Want de beeldenstorm had in deze maartse dagen een sociaal karakter gekregen.

Verschillende verslagen van die gebeurtenissen zijn bewaard gebleven.

Zo werden er op de Polder een reeks huizen geplunderd. Bij Jacob Philips, een schilder, waar er een oud-Karthuizer logeerde, drongen tien man binnen en ontvreemdden er kledingstukken en een som geld. Dit gezelschap omvatte een mestraper, die vroeger schoenmaker was geweest, een tierentijnwever, een lintwever en een schipmaker ³⁸⁵. Twee van de dieven werden vóór het Gravensteen onthoofd ³⁸⁶.

Ook Jacob Croes werd onthoofd, omdat hij in een huis was binnengedrongen en er heel wat kabaal had veroorzaakt met een getrokken dolk. Aan twee personen had hij bekend, dat hij het huis was binnengedrongen om te plunderen ³⁸⁷.

Dit waren de drie enige die berecht werden. Nochtans waren dit niet de enige gevallen waarin partikulieren werden lastig gevallen. Zo werd er binnengedrongen in het Nagelstraatje bij een weduwe, door vier personen, waaronder een biertapper ³⁸⁸. Ze bedreigden de bewoners, maar ontvreemdden niets ³⁸⁹. Vier anderen, waaronder een schoenmaker, drongen bij een persoon in de omgeving van het St.-Olbrechtsbegijnhof binnen. Daar ze twee gouden dukaten kregen, plunderden ze niets ³⁹⁰.

Natuurlijk werden de gebeurtenissen te Gent streng afgekeurd door Oranje. Ze stuurden immers de plannen van de Zwijger grotendeels in de war. Hij wees er op in een schrijven aan de Gentse magistraat, gedateerd op 11 maart. De heer van Montigny was bereid met een deel krijgsvolk naar Oranje over te komen om de gemene vijand te helpen bestrijden. La Motte zou rebel verklaard worden, iets wat tot dan toe altijd was uitgesteld geworden op verzoek van de Vier Leden van Vlaanderen, om de Walen niet erger voor het hoofd te stoten. Door de gebeurtenissen te Gent

(384) Afschr. Verh., 10 maart 1579: „... (de plundersaars) clommen ten turren uppe ende namen alle de looden goten af die up den turre ofte keercke laghen al oft al ten buyte hadde ghegheven gheweest van duerverheynt sost ghenouch bleeck dat den burgmeester daer up staen sien hadde en daeromme staen lachen hadde zoo de bystaenders seyden diet ghesien hadden ende ghebleken met menich meinsche”.

(385) St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 32 v°-33 v°.

(386) Ald., f° 36 v°-37: de mestraper en oud-schoenmaker Anthonis Bouwens, bijgenaamd Bantse, 53 jaar, en de tierentijnwever Willem de Bosschere, 30 jaar ong.

(387) Ald., f° 35 v°-36 v°.

(388) De biertapper was Michiel Bonne, wonend in 't Zagershuisstraatje.

(389) St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 34 v°-35. — De Potter Fr., *Second Cartulaire de Gand*, p. 181.

(390) St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 34. Ook is het geval bekend van Martin van Schaffelt uit Akkergem, 37 jaar, „weerckende in dachueren, ooc metten straetwaghen”. Hij had, ondanks het voorgebod, in 't klooster van Galileen ijzerwerk ontvreemd. Hij zette zijn roof stop, onmiddellijk na een vermaning van den baljuw. (St.A.G., Bouc vanden Crime 1578-1581, f° 35 v°).

vielen al deze plannen in duigen. De gereformeerde religie had alle krediet verloren; de Walen zouden op hun standpunt blijven; La Motte zou op een nieuwe reeks aanhangers kunnen rekenen, en velen die Oranje's zaak goedgezind waren zouden zich van hem afkeren³⁹¹. Ook de Antwerpse „colonellen" zonden een brief in die zin³⁹².

In de tweede helft van maart 1579 was de kultus der katholieken dus gesupprimeerd³⁹³. Op 8 april werd het beruchte voorgebod uitgevaardigd waarbij de vier Biddende Orden uit de stad werden gebannen³⁹⁴. Acht dagen werd hun toegemeten om de stad te verlaten. Uitzondering werd gemaakt voor bejaarden en zieken, en voor hen die zich openlijk bekeerden tot het calvinisme en bereid waren deze leer te prediken.

De kerken — behalve die welke door de calvinisten in gebruik waren genomen — waren gesloten. De St.-Catherinakerk van Wondelgem en St.-Martens te Akkergem werden afgebroken³⁹⁵. Ook de gebouwen van het klooster van Drongen³⁹⁶.

De goederen van het klooster van Melle en van Nonnenbossche op Heusden werden door het comité der XVIII aan de inwoners aldaar uitgedaald³⁹⁷. Bezittingen van kloosters, zoals bomen, werden verkocht³⁹⁸.

Niemand mocht nog renten of pachten betalen aan geestelijken, indien hij niet het risico wou lopen ze nog eens opnieuw te moeten betalen aan de daartoe door de stad aangestelde ontvangers³⁹⁹.

De stad zou voor het onderhoud der geestelijken zorgen. De betaling van personen die geestelijken geweest waren, zowel binnen als buiten Gent, zou beginnen van 24 juni 1579. De vier Biddende Orden echter, die in de Sinksendagen van 1578 of kort daarna uit hun kloosters vertrokken waren, zouden betaald worden vanaf het ogenblik dat ze hun kloosters en hun goederen hadden moeten verlaten. Religieuzen die buiten de stad in kloosters verbleven kregen geen vergoeding. Het bedrag dat jaarlijks zou uitgekeerd worden, zou in verhouding zijn met de „ghestaet-

(391) Groen van Prinsterer G., Op. Cit., reeks I; VI, pp. 591-592.

(392) St.A.G., Ontvangen Brieven 1579-1580, f° 24-25, 11 maart 1579.

(393) Gilliodts van Severen „*Relations politiques...*," XI, pp. 318-319. In een brief van William Davidson - 16 maart 1579.

(394) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 225 v°.

(395) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 133-134. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 212. St.A.G., Stadsrekeningen 1578, f° 35 v°. — Stadsrekeningen 1578-1579, f° 31; 35 v°. — De verkoop van de goederen van de kerk van Wondelgem had plaats op 23 april; het materiaal van St.-Martenskerk werd op 27 april verkocht; de afbraak van de twee kerken begon op 18 mei.

(396) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 139-140. — Borluut Gerulphus, Op. Cit., p. 664. De goederen werden verkocht op 22 mei.

(397) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 212 v°: 25 mei 1579. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 140. — Borluut Gerulphus, Op. Cit., p. 664.

(398) St.A.G., Reeks 94 bis, 13; 1 april 1579: aanslaan van bomen verkocht door kloosters, kerken en godshuizen in en omtrent Gent. — St.A.G., Reeks 94 bis, 15; 26 mei 1579: verkoop van goederen staande op domeinen van kloosters in het kwartier van Geraardsbergen en Ninove.

(399) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 227.

hede" van elk klooster ⁴⁰⁰.

Een commissie van zes man werd aangesteld ⁴⁰¹ om met beide dekens deze betalingen te regelen. Rapport moest uitgebracht worden bij de XVIII.

De vergoedingen betaald aan de geestelijken lagen niet bijster hoog, daar verschillende geestelijke instellingen maar een sober inkomen hadden. Sommigen, zoals de Carmelieten en de Augustijnen, stonden zelfs in schulden bij brouwers, bakkers, visverkopers en vleeshouwers ⁴⁰². Om al deze zaken beter te kunnen regelen inventariseerde men de bezittingen van de kerken en kloosters en stelde men lieden aan om deze goederen te beheren ⁴⁰³.

Wij kunnen nu besluiten dat systematisch en in strijd met de denkbeelden van Oranje het katholicisme te Gent min of meer volledig werd uitgeschakeld. Het stadsbestuur had daarin de steun van een reeks lieden, bij wie meer de sociale ontevredenheid, dan de calvinistische geloofsovertuiging een rol speelde, en die de plunderingen als een welgekomen gelegenheid beschouwden om zich te verrijken.

Deze behandeling van Katholieken bleef niet enkel tot Gent beperkt. Ook te Antwerpen, Brugge, Kortrijk, etc. ging men op eenzelfde manier te werk, maar Gent deed zijn naam van Nieuw Genève eer aan, en handelde het radikaalst.

Het katholicisme betaalde het gelag met dezelfde munt als het calvinisme in 1567. Men mag dus zeggen dat het kenmerk voor beide perioden de godsdienstige onverdraagzaamheid was, alhoewel tegenover katholieken in de calvinistische republiek toch nog altijd milder werd opgetreden, dan de katholieken deden tegenover de hervormden in de voorgaande jaren.

Par. 2 — DE VESTIGING VAN HET CALVINISME

De uitschakeling van het katholicisme en de vestiging van het calvinisme zijn fenomenen, die chronologisch voortdurend door elkaar verweven lopen.

Sedert 8 november 1576 (Pacificatie van Gent) maakten de protestantse ballingen gretig gebruik van de toelating naar hun geboortestad terug te keren (artikels 4 en 10). Uit Wezel, Middelburg en Norwich stroomden ze toe en het lag voor de hand dat ze niet ontwapend hadden, na zoveel

(400) St.A.G., Reeks 94 bis, nr. 12 : „Alimentation gheconsenteert de geestelijke personen door schepenen vander keure, 1579”.

(401) St.A.G., Reeks 94 bis, nr. 12, f° 2 : De commissie bestond uit : twee schepenen van de keure : Lieven Mannins en Michiel Dolins — twee schepenen van gedeelte : Lieven Tayaert en Willem Sanders — twee leden van het comité der XVIII : Reinier De Pestere en Jeronimus van Pottelsberghe.

(402) St.A.G., Reeks 94 bis, nr. 12, f° 2 v°-4.

(403) Op het St.A.G. zijn de inventarissen bewaard van volgende kloosters : Geschoeide Carmelieten of Vrouwebroeders ; Baudeloo ; O.L.Vrouwklooster te Drongen ; klooster van de Hl. Agnes ; klooster van de Grauwe Zusters van St.-Jan ; klooster van Galileeën ; klooster van Joris Vrancx ; klooster van St.-Pieters. — Zie hiervoor : Vander Haeghen V., *Inventaire des Archives de la ville de Gand - Etablissements religieux*, I, p. 132, II, pp. 178, 187, 236, 245, 275. — Verder een geschreven inventaris door dezelfde auteur, berustend op het St.A.G.

geloofsgenoten te hebben zien sterven voor hun geloof, na de geleden vervolgingen, verbanningen en konfiskering van goederen ⁴⁰⁴.

In februari 1578 herbegonnen te hagepreken te Gent en de Staten Generaal vermaanden de Gentse vertegenwoordigers, er op wijzend dat dit in strijd was met de Pacificatie en gevaarlijk voor de afscheuring van andere steden en provincies ⁴⁰⁵.

Het was Nicasius van der Schueren, zopas uit het Engelse Maidstone uit ballingschap teruggekeerd, die zich in deze beginperiode liet gelden. Hij werd predikant te Drongen ⁴⁰⁶.

De Staten bleven niet met lede ogen toekijken. Op 2 mei vaardigden ze een plakkaat uit waardoor de predikaties verboden werden. De XVIII antwoordden prompt en krachtig door drie leden van de Staten te doen aanhouden, nl. Mr Jan de la Porte, Mr Lieven Snouck en Mr Joos Jacqueloet. Het waren vroegere leden van de Bloedraad ⁴⁰⁷.

's Anderdaags deed men met de trommel verkondigen dat het verboden was de predikanten ook maar de minste berisping te geven ⁴⁰⁸. De magistraat kwam dus openlijk op voor de predikaties.

De predikanten zelf sloegen munt uit de beschuldiging van sodomie van de vier Biddende Orden, om nieuwe gelovigen te winnen ⁴⁰⁹.

Eind mei werden de kerken der Predikheren en Carmelieten witgekalkt en omgevormd voor de calvinistische eredienst. Op 1 juni hadden er de eerste hervormde diensten plaats. Zowel Jan van de Vivere als Philips van Campene delen mee dat er grote publieke belangstelling was ⁴¹⁰. Deze godsdienstoefeningen grepen driemaal per week plaats ⁴¹¹.

Later op de maand vingen ook predikaties in 't frans aan ⁴¹².

In deze eerste maanden groeide het aantal calvinisten geweldig. Dit blijkt duidelijk uit de bewaarde correspondentie van de Gentse predikanten met het consistorie van de Vlaamse kerk te Londen ⁴¹³.

(404) Fris V., *Histoire de Gand*, p. 225.

(405) R.A.G., Raad van Vlaanderen, Register N, 1577-1578, f° 171 v°-172, 26 februari 1578.

(406) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 194 v°. — Behalve de werken geciteerd in noot 141, zijn over hem nog te raadplegen: — Vercouillie J., *Nicaise Van der Schueren* in de Biogr. Nat., XXII, pp. 61-62. — Nieuw Nederlands Biographisch Woordenboek, III, pp. 1153-1155. — Te Water W.J., *Historie der Hervormde Kerk te Gent*, pp. 179-188. — Janssen H.Q., *De Kerkhervorming in Vlaanderen*, pp. 179-198.

(407) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 17. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 196.

(408) Afschr. Verh.: „... ende inden dach hebben zy een trommel doen slaen dat hem niemant vande soldaeten vervoorderen souden eenighe predicanten te berespen ofte aen te spreken...”. — In de Voorgeboden vinden we er geen spoor van terug.

(409) Afschr. Verh. - 18 mei 1578.

(410) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, pp. 26-27. — Van Campene Ph., Op. Cit., f° 197 v°. — Memorieboek, III, p. 43.

(411) Jan van de Vivere, in de uitg. dr De Potter Fr., p. 269: 16-18 juni 1578.

(412) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 197 v°.

(413) Hessels J.H., *Epistulae et Tractatus cum reformationis tum ecclesiae Londino-Batavae historiam illustrantes*, deel III, band I, van *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum*, Cantabrigae, 1897; pp. 496-497, nr. 556: 23 februari 1578; p. 512, nr. 543: 7 april 1578; p. 522, nr. 556: 29 mei 1578. — Gilliodts van Severen, *Relations politiques...*, X, pp. 522-523, 13 juni 1578. Brief van Jacob Regius aan de Vlaamse kerk te Londen.

Oranje was zeer gekant tegen die openbare predikingen en vooral tegen de ruchtbaarheid die er aan gegeven werd. Verscheidene malen stuurde hij vermaningen, zelfs in hevige bewoordingen, maar ondanks alles gingen de Gentse predikanten toch op het ingeslagen pad voort ⁴¹⁴.

Weldra hadden de hervormden vier kerken in gebruik, die als volgt verdeeld waren: de Carmelietenkerk, de kerk der Predikheren en de Weverskapel voor de Vlamingen; het Tempelhuis voor de Franstaligen. Op 13 juli 1578 woonden de XVIII, de voorschepen en verschillende andere schepenen een dienst bij in de Predikherenkerk ⁴¹⁵. Dit gebaar liet niets aan duidelijkheid te wensen over. Het calvinisme was de enige openlijk erkende confessie geworden.

Ook voor het hervormde onderwijs was gezorgd geworden ⁴¹⁶. Een calvinistische academie of theologische faculteit werd in het leven geroepen die op 6 oktober 1578 haar deuren opende in het op 1 juli 1578 door de XVIII aangeslagen bisschoppelijk seminarie. Leraars waren o.a. Jacob Kimedonck, die later hoogleraar te Heidelberg werd ⁴¹⁷.

Van bij haar stichting bezat deze academie vier leergangen: twee over theologie, een over grieks en een over dialektiek.

In de loop van 1579, alleszins vóór 8 oktober, kwam er een cursus bij, deze over hebreeuws, zodat men het Oud en Nieuw Testament in hun oorspronkelijke taal kon bestuderen. De professor hiervoor was Hubertus Sturmius ⁴¹⁸.

De betaling der leraars geschiedde uit de inkomsten van de abdijen en parochiekerken.

Het Gentse bestuur droeg speciale zorg voor deze school, om zo van Gent een kweekschool van predikanten te maken. Zo mochten in juli 1580 twaalf leerlingen op kosten van de stad studeren. En men ging nog verder, want op 6 april 1581 werd het onderwijs gratis.

Naast de academie werd in oktober 1578 in het oude klooster van Groenenbriel, op last van de magistraat, ook een calvinistische latijnse school ingericht. Deze moest de latijnse school vervangen die van het bisschoppelijk seminarie had afgehangen.

Rector van deze school werd Mr. Christiaan De Rycke ⁴¹⁹, die in 1566 reeds schoolmeester was en door de Raad van Beroerte op 29 maart 1568 bij verstek veroordeeld werd, omdat hij calvinistische predikanten had ge-

(414) Gilliodts van Severen, *Relations politiques...*, X, pp. 522-523.

(415) Afschr. Verh. — De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 32.

(416) Wij behandelen dit calvinistisch onderwijs hier niet uitgebreid, daar alle bruikbaar materiaal vroeger reeds bestudeerd werd. We verwijzen dan ook naar twee belangrijke artikelen van Paul Fredericq, nl. *Note sur l'Université Calviniste de Gand (1578-1584)*, Gent, 1878; en *L'enseignement public des calvinistes à Gand (1578-1584)*, Gent, 1883; in „Travaux du cours pratique d'histoire nationale”, pp. 55-120. Zie verder ook: Nève de Mévergnies E.J., Op. Cit., pp. 31-32, en Van Werveke H., *Gent. Schets...*, p. 78.

(417) Rahlenbeek Ch., *Kiemdonck Jacques*, in de Biogr. Nat., X, pp. 759-760. Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek, IV, pp. 835-836.

(418) Ald., X, p. 989. — Kleijn H.G., Bijvoegsel, p. 281, in „Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht”, XII, 1889.

(419) Van Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 7, 198; III, p. 277.

herbergd, en als consistorieelid verschillende geheime vergaderingen in zijn huis had belegd.

Verder gaven er in de eerste jaren ook nog les Mr. Pieter Doverdaghe en de blinde Mr. Lucas Clayssone, die in 1570 proponent te Londen was ⁴²⁰.

Ook in de „primaire school” werd het calvinisme verspreid, o.a. door de catechismus ⁴²¹.

De Gentse magistraat stelde opzienders aan voor het onderwijs. Tot 8 oktober 1580 waren het Gillis Borluut en Loys Hueriblocq. Daarna Karel Utenhove en Mr Adriaan Saravia, een ex-Franciscaan die legerpredikant van Oranje was geweest ⁴²². Deze Saravia werd in 1582 predikant en hoogleraar te Leiden ⁴²³.

Eind september werd St.-Baafs in gebruik genomen door de calvinisten. Pieter Dathenus predikte er de 28ste ⁴²⁴.

Deze Dathenus en naast hem Herman Moded speelden een voorname rol in het verzet tegen de Religievrede, door hun oprijende predikaties. Bij het aannemen van de godsdienstvrede verlieten ze dan ook de stad. Op 9 november 1578 had Moded verkondigd dat het katholicisme een afgoderij was, die door de overheid niet kon geduld worden, en dat de katholieken tevreden mochten zijn als men hun het leven liet, vermits zij voor enkele jaren de protestanten naar de brandstapel deden ⁴²⁵. Dathenus ging nog verder en verklaarde dat het dulden van het katholicisme een daad van atheïsme was en de Prins een goddeloos iemand, die even vlug van godsdienst als van hemd veranderde.

Ondanks hun aktie werd de Religionsfried toch aangenomen en kreeg het katholicisme opnieuw een kleine kans. Voor niet lang echter. In april 1579 is het opnieuw verboden en geldt de verplichting het calvinisme te prediken ⁴²⁶.

De hervormde kerk werd grondig georganiseerd: naast de predikanten waren er de ouderlingen, die verantwoordelijk waren voor de tucht. Beiden vormden ze het consistorie, dat het voornaamste lichaam was. Het valt te betwijfelen of er ook diakens waren, daar de armenzorg door de stedelijke overheid werd georganiseerd. Wel beschikte men over verscheidene

(420) Ald., III, p. 274. — Van der Haeghen V., *Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde Kerk te Gent*, in „Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht”, XII, 1889, p. 194. — Kleijn H.G., *Op. Cit.*, p. 281.

(421) Afschr. Verh., 18 juni 1578: „ooc begonst men alsnu de kinderen den catechismus int guessche te leeren”.

(422) St.A.G., Keuresolutiën 1580-1581, f° 347. — Fredericq P., *Note sur l'Université...*, p. 5.

(423) Reistma J. en Lindeboom J., *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*, 's Gravenhage, 1949, p. 91.

(424) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 53. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 203 v°.

(425) Afschr. Verh., 9 november 1578. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 205 v°-206.

(426) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 225 v°.

kosters. In juli 1579 was het zelfs zo ver gekomen dat men opgeschreven hoefde te zijn om het avondmaal te krijgen ⁴²⁷.

Over welke predikanten beschikten de calvinisten nu in de eerste periode? Eerst was er *Herman Moded* of *Strycker* (soms: *Busch*) ⁴²⁸. Deze geboren Zwollenaar had de hand in de beeldenstorm van 1566 en was in die jaren bedrijvig in gans Vlaanderen, dus ook te Gent. Vervolgingen deden hem naar Engeland uitwijken. Rond 5 oktober 1578 kwam hij opnieuw te Gent aan, verzette er zich krachtig tegen het aannemen der Religievrede, en verliet de stad voor begin december, met de komst van de Prins. Zijn optreden vertoonde steeds een sterk politieke kant. Een tweede predikant even politiek gericht was *Pieter Dathenus* ⁴²⁹. Deze oud-Carmeliet, geboortig uit Frankrijk was zeer bedrijvig te Gent van de herfst 1566 tot de lente 1567. Na het Wonderjaar vertrok hij naar zijn beschermheer de keurvorst van de Paltz. In 1578 verscheen hij opnieuw te Gent. Op 18 september hield hij daar de eerste predikatie in St.-Baafs. Vóór het sluiten van de religievrede verliet hij de stad, maar kwam reeds vroeg in 1579 terug. Na Hembyzes staatsgreep, met de komst van Oranje, week hij opnieuw uit, niettegenstaande zijn werkzaamheid aan de kerk van Gent op 13 juni 1579 voor een jaar was vernieuwd. (Officieel was hij nog steeds predikant te Frankenthal) ⁴³⁰. Op het eind van het calvinistisch regime te Gent vinden we hem hier terug (november 1583). Tevens mengde hij zich actief in de politiek, wat hem vanwege zijn anti-frans standpunt in de gevangenis bracht. Hij geniet vooral bekendheid als berijmer van psalmen en vertaler van een catechismus.

Verder was er *Johannes Bollius* ⁴³¹. Deze Nieuwkerkenaar studeerde te Heidelberg van 1572 tot 1576. In november 1577 gaf hij een aantal theologische colleges te Leiden. Zijn gevraagde overplaatsing naar Gent kwam hij in november 1578. Hij vestigde zich in de Volderstraat. In de twist tussen Dathenus en Oranje was hij het niet eens met zijn ambtgenoot. Hij week uit naar de Paltz in 1584.

Een zekere bekendheid geniet ook *Jacobus Regius* (of *De Coninck*) ⁴³². Kortrijkenaar van geboorte, studeerde hij te Genève in 1569. Hij vertrok naar Engeland en werd predikant, eerst te Coventry, later te Londen. Op 28 maart 1578 kwam hij naar Gent, daar de kerk hem voor drie à vier maand te leen had gevraagd ⁴³³. De maanden dijdten uit tot jaren. Na de val van Gent trok hij opnieuw naar Londen.

(427) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 215.

(428) Brutel de la Rivière G.J., *Het leven van Hermannus Moded, een der eerste calvinistische predikers in ons land*, Haarlem, 1879, pp. 96-99. — Rahlenbeek Ch., *Herman Moded*, in de Biogr. Nat., XIV, pp. 909-921. — Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek, III, pp. 862-874. — Te Water W.J., Op. Cit., pp. 60-62. — Reitsma J. en Lindeboom J., Op. Cit., p. 91.

(429) Rahlenbeek Ch. *Dathenus*, in de Biogr. Nat., IV, pp. 683-698. — Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek, II, pp. 367-382. — Reitsma J. en Lindeboom J., Op. Cit., pp. 92-93. — Ruys Th., *Dathenus*, Utrecht, 1919; pp. 140-155.

(430) Groen van Prinsterer G., *Archives ou Correspondance... d'Orange-Nassau*, Reeks I, deel VI, pp. 616-618.

(431) Nieuw Nederlandsch Biogr. Woordenboek; II, pp. 198-200.

(432) Ald., IV, pp. 1130-1132.

(433) Hessels J.H., Op. Cit., Deel III, Band I, p. 512, nr. 543.

*Abraham Gallus*⁴³⁴ was afkomstig van Weert bij Roermond. In 1574 werd hij predikant te Caub aan de Rijn, later te Delft en te Haarlem. Van 1579 tot 1583 was hij aan de Gentse gemeente verbonden.

*Egidius Massis*⁴³⁵ was afkomstig uit Doornik en studeerde zoals Bollius te Heidelberg. Hij was predikant eerst te Middelburg, later te Antwerpen. In de periode 1579 tot 1583 was hij verbonden aan de franstalige calvinistische gemeente te Gent. Hij overleed er in de eerste helft van 1583.

Tenslotte dienen nog drie predikanten vermeld te worden, waarover nadere gegevens ontbreken: Jan Spieghel, Pieter Haeghman en Johannes van Crombrughe⁴³⁶.

Deze predikanten werden bezoldigd met de gelden afkomstig van kerkelijke goederen en goederen der kloosters. Tegen de geringheid van de bezoldiging kwam verschillende malen protest van de geïnteresseerden⁴³⁷.

Op het eind van de periode 1577-1579 was de calvinistische confessie dus gans ingericht en de enige openlijk gedulde.

Wel waren er ook nog andere protestantse geloofsbelijdenissen. Zo de doopsgezinde. Zij werden niet meer vervolgd en konden, al was het dan in 't geheim, hun vergaderingen houden⁴³⁸.

Wellicht groeide het aantal doopsgezinden in deze periode. Niet alleen zullen het katholieken geweest zijn, die overgingen naar het anabaptisme, maar ook calvinisten. Daarom verspreidde Jacobus Regius in 1578 vlugschriften waarin de doopsgezinde stellingen op een eenvoudige manier bestreden werden. Toen dit niet hielp, namen de calvinistische leiders officieel stelling tegen de doopsgezinden. Op de provinciale synode te Gent van 8 maart 1581 werd beslist ieder initiatief der Dopers en „diergelycke ketters” de nek om te wringen.

Hoe dan ook, de Mennisten kenden in de calvinistische republiek alleszins een rustiger bestaan, dan onder het katholieke bewind. De bepalingen van de Gentse Pacificatie en later de Religievrede waren daar zeker niet vreemd aan.

(434) Nieuw Nederlands Biogr. Woordenboek, I, p. 915.

(435) Ald., II, p. 881.

(436) De namen van deze predikanten komen voor in een rekening van 25 maart 1579, die tesamen met nog andere van latere datum uitg. werden door Van der Haeghen V., in zijn hoger vermeld artikel *Bijdragen tot de geschiedenis van de Hervormde Kerk te Gent*. — Ook Te Water W.J., Op. Cit., geeft er gegevens over.

(437) St.A.G. Reeks 94 bis, nr 9, f° 274. — De Moreau E. S.J., Op. Cit., V, p. 218.

(438) Van Campene Ph., Op. Cit., f° 197 v°: 1 juni 1578 „Mennonistae quoque habent secreta conventicula et conciones”. — Wij wensden hier niet verder uit te weiden over de Mennisten, daar de zeer schaarse gegevens voor onze periode allen reeds grondig werden verwerkt door Verheyden A.L.E. Wij vergenoegen er ons dan ook mee te verwijzen naar een paar van zijn publicaties: *De Doopsgezinden te Gent*, in de „Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde”, Gent, 1943, pp. 121-125. — *Geschiedenis der Doopsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden in de XVIe eeuw*, Brussel, 1959. Hierin hoofdstuk IV: *De Periode van betrekkelijke bewegingsvrijheid (1573-1586)*, pp. 134-152.

Behalve het onderwijs en de predikaties speelde ook het rederijkerstoneel en de pamfletten een grote rol in de verspreiding der calvinistische ideeën. Wij zullen wegens plaatsgebrek hierover zeer kort zijn.

Door een volkstoneel zoals dat toen bestond, kon inderdaad een grote invloed uitgeoefend worden op de openbare mening.

Nog steeds bestonden er vier kamers: de Fonteyne, Sint Agnete, Maria ter Eere en Jesus met der balsem blomme⁴³⁹.

In de opgevoerde stukken met de komst van de Prins, op 29 december 1577 en 5 januari 1578, werden Don Juan en de Spanjaarden duchtig over de kam geschoren⁴⁴⁰. Ook de godsdienst kwam er bij kijken. Lucas de Heere verhaalt dat er in één van beide stukken een vrouw optrad „genaemt Inquisitie, magher ende leelick, zijnde ghecleedt gelijk eenen Spaenschen Pape”⁴⁴¹. Dit stuk werd gevolgd door een klucht waarin de paus en de geestelijkheid het meestal hard te verduren kregen.

In 1579 voerde de kamer van St. Agneten op 1 maart, voor het stadhuis een stuk op, waarvan de stof getrokken was uit Joh. IX en handelde over de blindgeborene aan wie Jezus het zicht teruggaf. Ook dit stuk werd gevolgd door een klucht⁴⁴².

De verhalende bronnen vermelden enkel deze opvoeringen, maar het zou verwonderlijk zijn moesten er in een tijdspanne van twee jaar niet meerdere opvoeringen hebben plaats gehad door de rederijderskamers.

De stof van de gespeelde stukken werd volgens Calvinistische ideeën uitgewerkt. Want toen de rederijderskamers zich tot het stadsbestuur wendden om hun op een bepaalde datum geschorst jaargeld van 12£ opnieuw te bekomen, verbonden zij er zich toe stukken op te voeren „waer duer alle meinschen veropenbaert ende vergrondicht worden zal het oprecht woordt Godes, ende waerbij ooc vele simple leeke verblindene menschen (in wiene noch de roomsche ende idolatrische exercitien ghewortelt zijn, ende de welcke de zulke noch adhereren) verweect, ghetrocken, beweect ende huerlieder versteent herte gheopenbaert zal worden tot Godt, waer duer Godt almachtich ghereconsilieert zal worden ende zijne gramme handt keeren...”⁴⁴³. Het moet hun wel niet moeilijk gevallen zijn deze aangegane verbintenis na te komen, want de beoefenaars der rederijderskunst hoorden thuis in de kleine burgerij en bij de loonarbeiders, die als sociale groep het grootste percentage protestanten telde⁴⁴⁴.

Het probleem van de propaganda door middel van pamfletten zullen we hier niet aansnijden, omdat het een aparte studie waard is.

(439) Van Elslander A., e.a., *Lijst van Zuid-Nederlandsche Rederijderskamers uit de XVIe en XVIIe eeuw*, in het „Jaarboek der Koninklijke Souvereine Kamer van Rhetorica van Vlaanderen De Fonteyne” 1944, pp. 22-23.

(440) Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 192. — *Afschr. Verh.* — De Jonghe B., *Op. Cit.*, pp. 329-330.

(441) De Heere L., *Op. Cit.*, p. 3.

(442) *Afschr. Verh.*, 1 maart 1579. — Van Campene Ph., *Op. Cit.*, f° 210.

(443) De Potter Fr., *Gent*, V, pp. 490-491. Hij vermeldt niet waaruit hij deze tekst heeft geput.

(444) De Vries S.J., *Rederijdersspelen als Historische Documenten*, in „*Tijdschrift voor Geschiedenis*”, 1952, 57e jg., p. 186.

III

DE VOORWAARDEN VAN HET SUCCES VAN DE GENTSE CALVINISTISCHE REPUBLIEK

Op het eerste zicht is het verwonderlijk dat de Gentse bevolking, die eeuwenlang het katholieke geloof aankleefde, zo gemakkelijk haar tradities over boord wierp, om een der bastions te worden van het calvinisme en dan nog wel de radikaalste in de XVII Provinciën.

Verskillende elementen speelden hierbij een rol. Godsdienstige, economische en sociale factoren liepen voortdurend door elkaar. Wij zullen trachten elke faktor afzonderlijk onder de loupe te nemen.

a. De godsdienstige overtuiging

Een aanzienlijk deel van de bevolking, vrijwel onder alle standen — hoewel minder onder de hoogste ⁴⁴⁵ — was van meet af aan voor het calvinisme gewonnen. Zo stelde Delmotte M. in een te publiceren artikel „De sociale penetratie van het Calvinisme te Gent (1566-1567)” vast, dat er in de loop van 1566-1567 minstens 1.400 tot 1.500 rechtgelovige calvinistische gezinshoofden waren; dit is 12 tot 13 % van het totale aantal. Verminderde dit aantal in de daarop volgende jaren, tengevolge van de talrijke vonnissen van de Raad van Beroerte en de uitwijking, dan nam hun aantal zeker opnieuw toe sedert de Pacificatie, die talrijke verbannen toeliet naar hun geboortestad terug te keren.

Uit de korrespondenties van predikanten bleek overduidelijk dat het aantal hervormden in 1578 gestadig aangroeide. In een dezer brieven, van 23 februari 1578, lezen we: „...ende zouden deur Gods ghenade noch meer wasdom verwachten, jae verhopende eerlanck schier de halve stad op onse zyde te krijghen” ⁴⁴⁶. Overdrijving van een al te enthousiaste predikant?

Vergelijken wij met Antwerpen. Boumans R. heeft voor deze stad de vermoedelijke getalsterkte van iedere belijdenis kunnen berekenen aan de hand van de rollen van de burgerwacht, waarop de gezindheid van iedere persoon was aangeduid ⁴⁴⁷. Hij kwam tot het volgende resultaat:

- 51,27 % katholieken
- 16,61 % lutheranen
- ± 30,00 % calvinisten
- ± 2,00 % anabaptisten.

(445) Hessels J.H. Op. Cit., II, pp. 496-497, nr. 556.: uit een brief van het consistorie der Hervormde Kerk te Gent aan het consistorie der Vlaamse Kerk te Londen: „... Want het volck roert boven maten zeere ende vele van gheen cleenen qualiteiten so wethouders, capiteynen, edelen, notablen ende deghelicke borghers *beginnen* hemlieden by ons te voeghen...”.

(446) Ald., II, pp. 496-497, nr. 556.

(447) Boumans R., *De Getalsterkte van Katholieken en Protestanten te Antwerpen*, in „Revue Belge de Philologie et d'Histoire”, XXX, 1952, pp. 741-798.

Wij hebben de indruk — maar het is slechts een indruk — dat te Gent in deze jaren het aantal beginselvaste calvinisten eveneens rond de 30 % (= ongeveer 15.000 personen) schommelde, en dit percentage misschien wel overtrof. Met hun sympathisanten vormden zij ongetwijfeld de meerderheid.

b. Het herstel van de vóór-Carolinse politieke toestand

Op de magistraatsklasse na, die bijna al haar voordelen verloor, stonden zeer veel lieden gunstig tegenover het nieuwe bestuur, mede als gevolg van het herstel van het vóór-Carolinse regime, vooral omwille van de herinvoering van het oude ambachtelijk systeem.

— *de Wevers*

Het ambacht van de wollewevers was sedert lang in verval. In een ordonnantie van 1546 werd vermeld dat er nog slechts 25 wijken op de 52 een activiteit aan de dag legden⁴⁴⁸. Het aantal wevers zelf was fel afgenomen — nog een honderdtal volgens Fris⁴⁴⁹ — evenals het aantal van al wie van de draperie leefden, zoals spinners, wolkammers, vollers, scheerders, ververs, etc. Nu, met het herstel van de toestand van voor 1540, krijgt dit ambacht in verval, een rol toebedeeld, geheel buiten verhouding tot zijn werkelijk belang. Het wordt opnieuw het zelfstandige derde lid van de stad, zetelend in de Collatie, met medezeggenschap in het stadsbestuur.

Tien schepenen in beide banken zouden uit de rangen der wollewevers moeten komen. Een groot deel der plaatsen aan hen voorbehouden werd echter door leden van andere ambachten bezet. Zo konden wij vaststellen dat in 1578 op de vijf plaatsen die hen in de bank van de keure voorbehouden waren, slechts twee door wollewevers bezet werden, terwijl de drie andere respectievelijk werden ingenomen door een huidevetter, een oud-kleerkoper en een tijkwever! Met de staatsgreep van Hembyze is het niet beter: een kaaskoper, een advocaat, een twijnder, een meerseniër en iemand van wie we het beroep niet konden vaststellen, bezetten de plaatsen die aan de wevers te beurt vielen. Voor de schepenen van ghedeele konden we het niet nagaan.

Het is niet te verwonderen dat dit vervallen, nu opnieuw bevoordeligd ambacht, een der steunpilaren van Hembyzes politiek werd en het meest radikale van de drie leden.

— *de 53 Kleine Ambachten*

1) *Ambachten werkend voor de plaatselijke markt*

Zij vormden de „gegoede middenstand”: olieslaggers, kaaskopers, huide-

(448) Willemsen G., *La Technique et l'Organisation de la Draperie à Bruges, à Gand et à Malines au milieu du XVIe siècle*, in „Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique”, LXVIII, 6e série, dl. VIII, 1920, pp. 6-7.

(449) Fris V., *Histoire de Gand*, p. 226.

vetters, brouwers, smeden, hoedenmakers, of de „kleine middenstand”: schoenmakers, kleermakers, oude-kleerkopers, enz. Deze waren in 1566 reeds voor het calvinisme gewonnen ⁴⁵⁰. De Jonghe vermeldt daarenboven dat de huidevetters, de kleerkopers en de kousenmakers zeer hecht achter Hembyze stonden ⁴⁵¹.

Bij deze ambachten werkend voor de plaatselijke markt dienen ook al de neringen vermeld te worden, die bij de bouwnijverheid betrokken waren: metsers, ticheldekkers, schaliedekkers, strodekkers, leemplakkers, zagers, timmerlui, steenhouwers en plaveiers. Reeds in 1566 waren talrijke metsers en timmerlieden voor het calvinisme gewonnen ⁴⁵².

Talrijke gezellen waren het nieuwe bestuur gunstig gezind om andere dan godsdienstige redenen. Immers hun levensstandaard was afhankelijk van het evenwicht tussen vraag en aanbod van werkkrachten. Zij leefden dus onder een voortdurende bedreiging, daar de kans bestond dat nieuwe arbeidskrachten uit de massa van onvrije niet gekwalificeerde werklui zouden komen, zodat de lonen niet meer aangepast zouden zijn. Door de herinvoering van het korporatief stelsel nu was de concurrentie van de onvrije arbeiders uitgeschakeld en hun levensstandaard geconsolideerd ⁴⁵³.

2) Ambachten werkend voor de exportnijverheid

Hieronder rekenen we al de ambachten die tot de linnenindustrie behoorden. Het waren vooral de tijkweverij en de twijnderij die te Gent bloeiend waren ⁴⁵⁴. Opgemerkt dient te worden dat in Vlaanderen het verval van de draperie gecompenseerd werd door de bloei van de linnennijverheid. Te Gent was er ook de damastnijverheid (zeer fijn linnen), de servetlinnenweverij, de bleekindustrie, de linnenververijen en de tierentijnweverij (gemengde stof met ketting van linnen en inslag van wol — vooral beoefend door tapijtwevers) bij betrokken ⁴⁵⁵. In deze exportnijverheden had men naast kleine meesters ook grótere ondernemers. De herinvoering van het ambachtelijk kader beperkte het aantal arbeiders die iedere meester mocht hebben. Dit reglement bevoordeligde dus de kleine meesters daar de gezellen anders naar de grote werkgevers gingen, die hen tegen hogere lonen aanwierven. (Zulks was althans te Antwerpen het geval) ⁴⁵⁶. Hier

(450) Bovengenoemd te publiceren artikel van Delmotte M., *De Sociale Penetratie van het Calvinisme te Gent (1566-1567)*.

(451) De Jonghe B., *Op. Cit.*, II, p. 93.

(452) Delmotte M., *Op. Cit.*

(453) Scholliers E., *Vrije en Onvrije Arbeiders, voornamelijk te Antwerpen in de 16e eeuw*, in „Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden”, XI, 1956, nr. 1, p. 298.

(454) In de ordonnantie van 1568 en 1569 werden deze twee takken als de voornameste Gentse nijverheidstakken voorgesteld. Zie hiervoor de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van Bastin Jozef, *De Gentse Linnenindustrie en -bandel in de XVIIe en in het begin der XVIIIe eeuw*, p. 23. Tijk: is een doek van vlasgaren, zeer gesloten en voornamelijk gebruikt voor hoofdkussens, tenten, etc. Twijn: is gedraaid garen.

(455) Ald., pp. 168-169.

(456) Scholliers E., *Vrije en Onvrije Arbeiders...*, pp. 290-291.

ook zag de vrijknaap zijn heil in de ambachtelijke organisatie die de concurrentie van de onvrijen uitsloot en zijn bestaanszekerheid beschermde.

3) *Handelaars*

Tenslotte zijn er de handelaars: vleeshouwers, zuivelhandelaars, bakkers, meerseniers en kruideniers. Ook de graan- en linnenhandelaars vermelden we hier, hoewel ze tot geen ambacht behoorden.

Wellicht waren de visverkopers en de vleeshouwers moeilijk voor het calvinisme te winnen, daar zij steeds bevoorrecht waren, ook onder de Carolina. In 1566 bleven zij dan ook katholiek. Maar reeds in 1566 kleeften verscheidene rijke laken-, zijde- en linnenhandelaars het calvinisme aan ⁴⁵⁷.

Daarenboven was het herstel van het ambachtelijk kader in 1577 voor vele handelaars een bescherming tegen de concurrentie van de buitenlieden op de stedelijke markt. Verschillende zullen dan ook wel vrij gunstig gestaan hebben tegenover het nieuwe bestuur of een afwachtende houding aangenomen hebben.

Van de meerseniers weten we dat ze achter Hembyze geschaard stonden ⁴⁵⁸.

— *het „Lompenproletariaat”*

Hieronder verstaan we de groep onvrije arbeiders die buiten de gesloten korporatieve kaders der ambachten leefden en slechts periodisch werk vonden als ongeschoolden. Zij zullen wel meer uit sociale opstandigheid dan uit diep beleefde calvinistische overtuiging het nieuwe regime hebben aangekleefd. Bij tussenpozen vielen ze in werkloosheid en bedelarij terug. Vroeger reeds hadden ze hun heil gezocht in de eerste anarchistische dopersbeweging. Nu moet het revolutionaire calvinistisch bewind hun nieuwe hoop op een lotsverbetering gegeven hebben ⁴⁵⁹.

c. De gunstige levensstandaard

Voor talrijke lieden hield het herstel van het ambachtelijk systeem zoals het vóór de Carolina was, dus een lotsverbetering of althans een consolidatie van hun bestaanszekerheid in. Dit was een factor die wellicht ook velen, die niet overtuigd calvinist waren, gunstig stemde tegenover het nieuwe bestuur.

Daarenboven komt het feit dat de levensstandaard in deze periode tamelijk stabiel was, hoewel niet zo hoog als te Antwerpen, waar hij na 1577 de hoogste werd van de ganse 16e eeuw ⁴⁶⁰.

(457) Delmotte M., Op. Cit.

(458) De Jonghe B., Op. Cit., II, p. 93.

(459) Scholliers E., *Vrije en Onvrije Arbeiders...*, p. 322.

(460) Scholliers E., *De Levensstandaard in de XVe en XVIe Eeuw te Antwerpen*, Antwerpen, 1960, pp. 142 ; 153.

Laten we even de lonen en de graanprijzen nagaan voor onze periode te Gent, daar deze twee elementen hoofdzakelijk de levensstandaard bepalen.

In de periode 1576-1579 bedroegen de lonen gemiddeld, volgens recente nog niet gepubliceerde opzoekingen van Dr. Scholliers ⁴⁶¹:

- voor een gekwalificeerde arbeider: 24 groten zomerloon
20 groten winterloon
- voor een niet-gekwalificeerde arbeider: 16 groten zomerloon
12 groten winterloon

In de periode 1562-1576 waren ze langzaam gestegen ⁴⁶². Zo werd een deel van de achterstand op de Antwerpse lonen ingelopen. Op het peil van de Antwerpse kwamen ze echter niet, daar deze een nieuwe stijging kenden in 1576-1577, waardoor de koopkracht op het hoogste niveau der XVIe eeuw kwam te liggen ⁴⁶³. Al was de toestand te Gent dan ook minder schitterend, toch betekende hij een verbetering tegenover de voorgaande jaren.

Wat de graanprijzen betreft, deze kenden in onze periode geen vermeldenswaardige hausse of baisse, maar bleven schommelen tussen 64 en 76 groten per halster ⁴⁶⁴.

Van uit dit oogpunt bekeken was er dus geen reden tot ontevredenheid die het nieuwe regime kon verontrusten.

d. De democratische politiek van het calvinistisch bestuur

Het calvinistisch bestuur was heel wat democratischer gericht dan het vroegere regime. Dit feit moet een gunstige invloed hebben uitgeoefend

(461) Dr. Scholliers stelde ze ons ter hand, waarvoor we hem oprecht danken.

(462) Zie de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van Wijffels A., *Prijzen en Lonenevolutie in de XVIe Eeuw in Vlaanderen* :

meester dekker :	1562 — 16 d. gr.
	1575 — 24 d. gr.
meester timmerman :	1562 — 12 d. gr.
	1577 — 24 d. gr.
meester metser :	1562 — 14 d. gr.
	1575 — 24 d. gr.
	1577 — 21 d. gr.: dus lichte terugval.
knecht dekker :	1560 — 5 d. gr.
	1584 — 14 d. gr.
	1585 — 20 d. gr.
knecht metser :	1568 — 9 d. gr.
	1577 — 12 d. gr.
	1584 — 18 d. gr.

(463) Scholliers E., *De Levensstandaard in de XVe eeuw te Antwerpen*, p. 154.

In 1577 : leidekkers te Gent 86 % van het Antwerps loon.

timmerlui te Gent 66 % van het Antwerps loon.

metselaars te Gent 55 % van het Antwerps loon.

Gentse handarbeiders en dienders werden slechts $\frac{3}{4}$ van het Antwerps loon betaald.

(464) Verlinden Ch., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant ; XVe-XVIIIe eeuw*, Brugge, 1959 ; pp. 62-66. Het is pas na 1582 dat ze in versneld tempo de hoogte ingaan en dat er een ernstige crisis komt die duren zal tot 1589.

op de minder gegoede lagen van de burgerij en de grote volksmassa. De invloed van de lagere klassen steeg dan ook te Gent sedert oktober 1577 en deze invloed vergrootte nog naarmate de radikalen veld wonnen. Opgemerkt dient te worden dat deze democratische houding een algemeen kenmerk was voor de Staatse partij, en dus niet tot Gent alleen geïsoleerd bleef.

Het herstellen van de collatie op de oude voet in november 1577, waardoor de ambachten opnieuw aan belang wonnen, en deelname kregen aan het stadsbestuur, was een eerste stap in die richting. Leden uit de ambachten werden in de vernieuwde magistraat van 1578 opgenomen. Waren het meestal leden van de zogenaamde „ambachtelijke aristocratie”, dan veranderde dit met de staatsgreep van Hembyze in juli 1579, waarbij negen van de 26 schepenen niet eens tot de groep der meest gegoeden behoorden. De waarschijnlijkheid is groot dat we hier met leden uit het ambachtelijk milieu te doen hebben. Niet enkel te Gent was dit het geval. Zo verscheen te Antwerpen een pamflet: „Broederlycke waarschouwingen...” waarbij aangezet werd „ambachtsluyden oft andere neeringhe doende tzy rycke ofte arme... sonder aensien ende indifferentelyck” in het stadsbestuur op te nemen zo men de „tyrannye” vermijden en de „Wet des Heeren” volgen wil „die ons alle egael uut eenen vader Adam ende moeder Eva geschapen heeft”⁴⁶⁵. Wat een verandering dus ten gunste van de lagere standen, en dit na een 37 jarige verdrukking tengevolge van de Carolina!

Daarbij kwam de invoering van de algemene dienstplicht, waardoor de lagere klassen gemobiliseerd en bewapend werden. In deze maatregel kon zelfs een gevaar schuilen, daar ook de vijanden van het regime wapens kregen.

Voor de versterkingswerken aan de stad werd beroep gedaan, zowel op geprivilegieerden als ongeprivilegieerden, zowel op geestelijken als op leken. Niemand werd dus vrijgesteld.

De uitdrijving van de Bedelorden, die een last waren voor de gemeenschap, viel in goede aarde, evenals het aanslaan en de verkoop van de goederen van de (soms) zeer rijke geestelijkheid, en de hoge verplichte taxatie van de kapitaalkrachtige burgerij. Daar de calvinisten of de staatsgezinden ook een leidende rol speelden te Brussel, te Antwerpen, en in al de steden die onder impuls van Gent een comité der XVIII hadden opgericht, was de houding van het bestuur daar ook op „democratische” leest geschoeid.

e. De taxatie van de kapitaalkrachtige burgerij

Voor al de zogenaamde „magistraatsgroep” was bijzonder onpopulair. De adel was vrijgesteld van belastingen. De magistraat zat van 1540 tot 1577 steviger dan ooit in het zadel. De poorterie of burgerij tenslotte trok partij voor de magistraat daar haar leden alleen in aanmerking kwamen om als „heuversten” van de ambachten te fungeren. Een specifiek beroep oefenden ze meestal niet uit. Ze leefden van de opbrengst van gron-

(465) Scholliers E., *Levensstandaard...*, p. 142, noot 85.

den en renten. Op fiscaal gebied verwekte hun politiek erge wrevel bij de ambachtslieden en de onvrijen, daar ze voorstanders waren van verbruiksbelastingen, die op een weinig rechtvaardige manier op de minder goeden drukten.

Het democratisch gericht calvinistisch bestuur bracht daarin verandering. Niet langer meer werden de geprivilegieerden, zowel geestelijken als leken, vrijgesteld. Zo werd voor de betaling van de versterkingswerken en het onderhoud van het krijgsvolk, beroep gedaan op iedereen. Op 25 februari 1578 werden de twee meest gegoede klassen zelfs nog extra bedacht met een belasting op het bier, terwijl de ongeprivilegieerden er werden van vrijgesteld⁴⁶⁶. Belastingen op het dragen van met goud en zilver bewerkte gewaden, van fluwelen en zijden stoffen, op het inrichten van dure feestmalen en bruiloftsfeesten, troffen alleen hen. Op hen werd ook beroep gedaan voor het verplicht kopen van renten en voor speciale leningen, wanneer er vlug geld nodig was.

Deze politiek moet de gewone man zeker mild gestemd hebben ten opzichte van het nieuwe bestuur, daar hij zag dat de groepen die hem jarenlang de zwaarste lasten hadden doen dragen, nu zelf het leeuwenaan-deel te betalen kregen.

Als illustratie laten wij hier een lijst volgen van personen, die aangeslagen werden met een bepaalde som, daar de Staten Generaal geld nodig hadden. De lijst dagtekt van 15 maart 1578, en werd opgesteld door de XVIII, de schepenen en de dekenen. Naast 26 geestelijken of geestelijke instellingen, bevat hij 497 personen. De sommen zouden later terugbetaald worden. Wie het eerst het verschuldigde bedrag zou opbrengen, zou ook het eerst gerembourseerd worden. Bij het aannemen van de Religievrede werd echter besloten dat de geestelijkheid de geleende sommen niet zou terugbetaald krijgen. Het was niet noodzakelijk te betalen in munt: „ende zalmen jnde voorsegde leeninghe moghen gheven het zilverwerck van de Antwerpsche ende Gendtsche kuere ten vijf scellinghen grooten d'once ende het croongault ten XXIIIIJ guldens elcke once". De munteenheid werd niet vermeld, maar zonder twijfel ging het om gulden (= ponden tournois of ponden van 40 groten). De inning zou gebeuren door Omaar Everwyn, die de personen een ontvangstbewijs zou geven met de belofte van terugbetaling.

Over de getaxeerden zelf verzamelden we, waar mogelijk, meerdere gegevens, bv. hun woonplaats⁴⁶⁸, hun beroep of ambt⁴⁶⁹ en hun geloofs-

(466) St.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 185-185 v°.

(467) St.A.G., Register Z, f° 286-303.

(468) De meeste gegevens dienaangaande haalden wij uit een lijst, berustend op het St.A.G., Reeks 532, nr. 33, bevattend 2.108 personen, allen vermeld volgens de door hen bewoonde straat. Deze personen moesten een bepaalde som lenen ten gunste van de fortificatie (tussen 9 januari en 3 maart 1578). Het lag voor de hand dat in zo'n omvangrijke lijst verschillende personen zouden voorkomen die dezelfde naam droegen. Toch menen we deze moeilijkheid op een adequate manier te hebben opgelost, door ons vooral te steunen op de grootte van de ontleende som, en door vergelijking met een andere lijst die de meest gegoeden per parochie gaf.

(469) Deze gegevens komen uit diverse bronnen. Bij verscheidene getaxeerden stond het ambt vermeld. Andere personen kenden wij uit de verhalende bronnen.

overtuiging ⁴⁷⁰.

In de laatste maanden van 1577 reeds had het stadsbestuur en de XVIII, een lijst opgemaakt van „vele ghegoeden”, gerangschikt per parochie, die verplicht werden renten te kopen aan de penning 12,14 en 16 (dus tegen 8,33 %, 7,14 %, 6,25 %) tot men een som van 30.000 gulden had bereikt. Onze getaxeerden die ook op deze laatste lijst voorkwamen duidden we aan met het teken ^o ⁴⁷¹.

Tenslotte vermeldden we in laatste kolom wie van de getaxeerden op 13 januari 1578 vrijwillig hadden toegestemd renten te kopen ten bate van de versterking der stad. De munteenheid was het pond Vlaams ⁴⁷².

Duidelijk stond bij deze getaxeerden vermeld dat het om gegoeden ging. Deze 497 gezinshoofden vertegenwoordigden ongeveer 2.500 personen, als we met de gebruikelijke coëfficiënt 5 vermenigvuldigen. Daarbij moet een niet nader te bepalen aantal geestelijken geteld worden. Alles samen vertegenwoordigen zij zo wat 5 tot 6 % van de Gentse bevolking, waarvan het aantal niet juist kan bepaald worden, maar schommelde rond de 50.000. We hebben hier dus wel degelijk te doen met de meest gegoede bovenlaag van de stad.

Opmerkenswaardig is dat al deze personen het stadscentrum bewoonden. Op een stadsplan bekeken huisden ze binnen een ruw vierkant, begrensd in het noorden door de Abrahamstraat, de Lange Steenstraat en de Sleepstraat; in het oosten door de Leie en de Nederschelde; in 't zuiden door de Bagattenstraat en in 't westen door de Houtlei. Onder de straten waar het meest geïdentificeerde gegoeden woonden, vermelden we de Veldstraat (21), de Hoogpoort (19), de Lange Munt (18), de Burgstraat en de Vrijdagmarkt (14), de Lange Steenstraat (13), de Ketelpoort en de

(Halewyn en Van Campene vooral).

Bijzonder lonend was het nagaan van een lijst van personen die vrijwillig geld hadden geleend opdat de stad graan zou kunnen inkopen. Deze lijst, die de periode 6 januari - 24 maart 1580 besloeg, berustte op het St.A.G., Reeks 532, nr 33. Bij zeer velen stond het beroep vermeld. Talrijke gegevens werden gehaald uit de geschreven registers met de namen van de stadsambtenaars (1501-1599) die voorkomen in de stadsrekeningen, berustend op het St.A.G., en uit de schepenlijsten, gepubliceerd in het Memorieboek, dat we voor de periode 1540-1579 nagingen. (De schepenen waren notabelen en dus zeer gegoed). Eveneens maakten we de bestaande neringboeken voor onze periode door, daar de dekens en de gezworenen wellicht tot de meest gegoeden van het ambacht behoorden. (De „heuversten” hadden met het eigenlijk ambacht niets te maken).

Misschien hadden de Staten van Goed, berustend op het St.A.G., nog enkele schaarse gegevens kunnen opleveren. Wij hebben echter gemeend ze te mogen verwaarlozen, daar het werk te weinig lonend zou geweest zijn. Er ontbrak namelijk een inventaris voor onze periode, tenzij een onvolledige voor de jaren 1582-1585.

(470) Hiervoor steunden we ons op verhalende bronnen, op de confiscatielijsten berustend op het A.R.B., Rekenkamer, nrs. 18.887, 18.888, 18.889, 18.890. Verder ook op Verheyden A.L.E., *Le Conseil des Troubles - Liste des condamnés.*, op bijlagen in de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van Delmotte M. (academiejaar 1958-1959) en op het verouderd werk van Foppens J.L., *Histoire du Conseil de Flandre*, Brussel, 1869.

(471) St.A.G., Reeks 120, nr. 2. Minuut van de Collatie. Een juiste datering ontbrak. Maar op 19 oktober en later op 18 december 1577 werden er octrooien tot verkoop van renten ten gunste van de versterkingswerken verleend.

(472) Deze lijst berust op het St.A.G., Reeks 532, nr. 33.

Steendam (11), de Drabstraat en Onderbergen (10), de Hoogstraat en St.-Jacobsnieuwstraat (9), de Korenlei en de Onderstraat (8), Houtbriel (7), de Korenmarkt, Kammerstraat, Oudburg en Nederkouter (6), de Brabantdam („Buiten de Braempoot”), Nederscheldestraat, Violettestraat, Vijf Windgaten, Houtlei en Posternestraat (5).

Delmotte M. stelde vast in zijn te publiceren artikel dat dit stadscentrum in 1566 het brandpunt van het calvinisme was. Het waren vooral de bewoners van de Lange Munt, de Hoogstraat, de Vrijdagmarkt, de Onderstraat, Steendam, Leertouwersgracht, Oudburg, Burgstraat, Vismarkt en Veerleplein, die door hervormde ideeën aangetast waren. Wij kunnen ons de vraag stellen of dit ook in onze periode zo was. In feite beschikken we over te weinig gegevens. Niet eens voor een derde van onze gegoeden konden we de geloofsovertuiging bepalen. Op onze 70 à 85 calvinisten woonden er 5 in de Hoogpoort, 4 in Onderbergen, terwijl de Lange Munt, Ketelpoort, Korenlei en Drabstraat er elk 3 herbergden. Verder vinden we er twee op 't Plaatsken, in de Volderstraat, Langesteenstraat, Kortemunt, Hoogstraat, Brabantdam, Houtbriel, Violettenstraat, Zwanestraat, St.-Jacobsnieuwstraat en Houtlei.

We laten hier dan onze lijst volgen, waarin wij de gegoeden gerangschikt hebben volgens het beloop van het door hen betaald bedrag op 15 maart 1578 ⁴⁷³.

(473) Wij gebruikten in onze lijst de volgende afkortingen :

- C.C.: A.R.B. — Rekenkamer, Confiscatierekeningen nrs 18.887 tot 18.890.
- Fop.: Foppens J.F., *Histoire du Conseil de Flandre*, Brussel, 1869.
- Hal.: de Halewijn Fr., *Mémoires sur les troubles de Gand (1577-1579)*, uitg. dr. Kervyn de Volkaersbeke Ph., Brussel, Gent, Leipzig, 1865.
- L.I.Gr.: Lijst van geleende sommen voor de inkoop van granen - 1581 - St.A.G., Reeks 532, nr. 33.
- V.Cam.: Van Campene Ph. *Diarium...*
- Verh.: Verheyden A.L.E., *Le Conseil des Troubles - Liste des condamnés (1567-1573)*, Brussel, 1961.

Verder dient er op gewezen dat het jaartal 1579 in cursief wijst op de onwettige en vervroegde magistraatsverkiezing dr Hembyze, terwijl het gewoon gedrukte 1579 wijst op de wettige magistraatsverkiezing in augustus, in 't bijzijn van Oranje.

BETALEN 4.000 GULDEN

Geestelijkheid van St.-Pieters

prelaat, prior, proost en de andere ambte- Katholiek
naars

(In de tekst stond als te lenen som 40.000 gulden opgegeven. Daar we met een kopie te doen hadden, was dat waarschijnlijk een verschrijving voor 4.000 gulden).

BETALEN 3.000 GULDEN

Kapittel van St.-Baafs

Proostdij van St.-Baafs

De bank van lening

Vilain Maximilien

Nederscheldestraat

Zandberg

(Gabriel Gallis en zijn compagnie)
Heer van Reeseghem of Rassenghien

Katholiek

Katholiek

Katholiek (gevangen
op 28 okt. 1577)**BETALEN 2.000 GULDEN**

Driutius Remigius

Rithovius Martinus

Triest Joos, fs Gillis

Violettenstraat

bisschop van Brugge

bisschop van Ieper

heer van Lovendegem. Schepen van de
Keure in 1574 en van ghedeele in 1568, 10 maart 1579)
72, 73 en 77

Katholiek

Katholiek

Katholiek (gev. op ° 48 - 0 - 0 zonder rente

De heer van Potterne

BETALEN 1.500 GULDEN

De heer van Baudeloo

De prelaat van Drongen

van Halewyn Frans

Baudeloostraat

heer van Zwevegem

Katholiek

Katholiek

Katholiek (gev. op
28 okt. 1577)

de Scheppere Cornelis

Mr. Huusman Joos

't Hof van Egmont

Veldstraat

heer van Eecke

raadsheer in de Raad van Vld. in 1566.

Was in 1554 reeds raadspensionaris van
Brugge. (Fop. p. 159).

Katholiek (idem)

Katholiek (idem)

BETALEN 1.300 GULDEN

De prelaat van Ename

Katholiek

BETALEN 1.200 GULDEN

De abdis van Nonnenbossche

Katholiek

Beths Jacob	Veldstraat	heer van Angherelles. Schepen van de Keure in 1557, 66, 67, 76, en van ghedeele in 1559, 63, 72 en 73.	Katholiek (V. Cam.° f° 211)	
-------------	------------	--	-----------------------------	--

BETALEN 1.000 GULDEN

Mevrouw van de Byloke			Katholiek	°
Het Rijke Gasthuis	Hoogstraat	Hospitaal van de Lazarye	Katholiek	°
St.-Pharaïlde		Proost, deken, kanunnik	Katholiek	°
de la Barre Ferdinand	Hoogpoort	heer van Moeskroen. Hoogbaljuw van 1571 tot 1578.	Katholiek	
Mr. Costenoble Hendrik van Havre Frans, 'd'oude'	aan St.Pieterskerkhof Keizersstraat	secretaris „cleercq van den comptoire ende tresorie” 1550 tot 55. Ontvanger generaal v.d. beden.		°
Hessels Jacob	't Hof van Egmont	Raadsheer in Raad van Vld.	Katholiek (Fop. p. 148)	
Nota : na zijn terechtstelling betaalde Masseau Adriaan als voogd over Hessels kinderen.				
Jacqueloos Joos	Burgstraat	Advokaat fiscaal in de Raad van Vld.	Katholiek (Fop. p. 171)	
de Laporte Jan	Prinsenhof	Raadsheer in Raad van Vld.	Katholiek (Fop. p. 171)	°
Snouck Lieven	Hoogstraat	Raadsheer in Raad van Vld. sedert 1566	Katholiek (Fop. pp. 168-169). (V. Cam. f° 210)	

BETALEN 800 GULDEN

Brackelman Michiel	't Hof van Egmont	„cleercq vanden coopliden vanden coorne ter Leyen” in 1566 (V. Vaernewyck M., Op. Cit., I, p. 96).		°
de Gruutere Karel	Onderbergen	heer van Exaerde. Schepen van de Keure in 1572		°

BETALEN 700 GULDEN

abdis van St.-Clara buiten Gent	Vijf Windgatenstraat		Katholiek	°
prior van Waarschoot			Katholiek	

BETALEN 600 GULDEN

de prelaat v. Geraardsbergen
wed. van Cruubeke Jan
van der Crayen Thomas
Everwyn Omaar

Langesteestraat
Nederkouter
Drabstraat

Olieslager (L.I.Gr.)

Schepen van de keure in 1557, 64, 67, 69,
74,75 en van ghedeele in 1551, 62, 72 en
73. Tresorier en boekhouder in 1570-71,
75-76. Ontvanger van de werken in 1568-
69 en ontvanger der yssuen in 1560-61.
in 1567 ondergriffier (V. Vaernewyck M.,
Op. Cit., III, p. 213).

Katholiek

°

° 36-0-0 penning 12

van Huerne Augustijn

Burgstraat

Mr. de Proost Adriaan
de Vlaminck Olivier
van Ydeghe Jan
van de Zype Willem

Clays Dammanstraat

Koestraat
St.Michielsparochie

Schepen van de keure in 1568 en van ghe-
deele in 1556, 60, 72 en 73.

°

°

° 24-0-0 penning 12

°

BETALEN 550 GULDEN

St.Margrietklooster te Deinze

Katholiek

°

BETALEN 500 GULDEN

de abdis van het klooster Muidebrug
van Terhagen

Katholiek

°

de Chartreusen v. Geraards-
bergen

Katholiek

de Chartreusen van Gent
de heer van Berleghem

St.Jansstraat
Veldstraat

„Rudder”, heer van Wulverghem. Raads-
commissaris in de Raad van Vld. in 1555.
In 1578 was hij procureur-generaal.

Katholiek

(Fop. pp.°

159-160)

°

°

van Crombrugge Philips
de Gruutere Philips

Kouter
't Plaatsken achter de
Vrijdagmarkt

Heer van Axpoele. Schepen van de keure
in 1577.

Katholiek

(V. Cam. °

°

° 48-0-0 penning 16

van Havre Loys, fs Adriaans

Veldstraat

Schepen van ghedeele in 1562 en 64. Ont-
vanger van de yssue in 1565-66 en 67-68.
Tresorier en boekhouder in 69-70 en 71-72.

Katholiek

°

van Hembyze Frans	Nederkouter	Schepen van de keure in 1552, 57, 64, 66, 69, 72, 73, 77, en van ghedeele in 1559 en 62.	° 16-0-0 penning 16
van Hembyze Jan	Volderstraat	Lid der XVIII. Schepen van de keure in 1575, 76, 78, 79.	°
wed. van der Stichelen Pieter Uutenhove Anthonis	Nieuwland	Schepen van de keure in 1553 en 59.	°
wed. van der Varent Anthonis	Burgstraat	Lieutenant-civil in 1571-1572.	°
Nota : Bevere Yzabranda, de schoonmoeder van Vyts Joris, fs Joris	Kwaadham	Mr Pieter de Rycke. Schepen van de keure in 1559, 68, 74 en 76 en van ghedeele in 1557, 65, 66, 71 en 77. Tresorier en boekhouder in 1560-61 en 63-64.	° 12-0-0 penning 12
BETALEN 400 GULDEN abdis van het klooster van Groenenbriel			Katholiek °
Bollaert Jan	Mageleinstraat	Ontvanger stadswerken in 1580-81. Overdeken in 83-84.	°
van Braecle Joos	Kalandenberg	Schepen van de keure in 1575. Raadsheer in de Raad van Vld. in 1567.	° 16-0-0 penning 16
wed. de Coninck Jacob van der Craeyen Jan van Rommerzwale Johanna van Loo Gillis	St.Michielsparochie Koestraat	Vrouw van Lodyc Deken der Viskopers in 1580 (L.I.Gr.), Ontvanger van de werken in 1578-79.	° °
Tebault Hendrik van Tessele Pieter Triest Anthonis, fs jonkheer Joos van Bourgoingnen Adolf	Houtlei		°
	Mageleinstraat Kouter	Schepen van ghedeele in 1559 heer van Ruddershove	° °
		„Rudder”, heer van Wackene. Hoogbaljuw van 1554 tot 1569.	Katholiek (V. Vaernewyck M., Op. Cit., II, pp. 76, 98, 100, etc.)

BETALEN 350 GULDEN
Begijnhof van St.-Elisabeth

Katholiek

BETALEN 300 GULDEN
abbis van Oost Eeklo
Bets Jan

St.Jacobsparochie

Raadsheer in de Raad van Vld.

Katholiek
Katholiek (V. Cam. °
f° 214)

Cortewile Pieter

Pasbrug

Schepen van de keure in 1551, 54, 56, 58, 61, 64, 71, 76, en van ghedeele van 67 tot 69.

Katholiek (V. Cam. 16-0-0 penning 16
f° 211)

de Cueninck Jacob

St.Michielsparochie

Gezworene Olieslager in 1571 (St.A.G., Reeks 181, nr 1)

de Cueninck Joris
wed. Dammas Glaude
Dhane Sebastiaan

St.Michielsparochie
Kalandenberg
Onderbergen

Olieslager(?)

Mr. de Grave Lieven

St.Jansparochie

Secretaris van ghedeele in 1566-1568 (V. Vaernewyck M., Op. Cit., I, p. 237, IV, p. 122).

Wever (Hal. p. 119). Schepen van de keure in 1569 en van ghedeele in 1560, 62, 66, 75 en 79. Stapelheer van 1576 tot 1578.

van Havre Adolf

Langesteestraat

Cleercq van den comptoire ende tresorie van 1555 tot 76.

van Havre Frans, 'de jonge'
wed. van Huerne Lieven
(= de la Becque Catharina)

Burgstraat
Onderbergen

Schepen van de keure in 1559, en van ghedeele in 1548 en 50. Ontvanger van de werken in 1562-63. Tresorier en boekhouder in 59-60 en 64-65.

wed. van Kerrebrouck Bauwen (= van der Buven Clara)

Veldstraat

van den Kethulle Willem

Nieuwstraat

Heer van Assche. Schepen van ghedeele in Calvinist 1560, 62, 64, 70, 72 en 73.

Mr van Lauwe Nikolaas	Langesteestraat	Raadsheer in de Raad van Vld.	Katholiek (Fop. p. 167)	°
van Marebeke Johannes	Lange Munt			°
de heer van Meerbeke				°
van Mirop Jacob	Hoogpoort	Heer van Cabbau		°
van Nieuwenhuis Frans	St.Niklaasparochie	Heer van Hansbeke. Schepen van de keure in 1576, en van ghedeele in 1577.		°
de heer van Overberghe				°
van Pollaere Jan	Veldstraat			°
de heer van Olsene	St.Margrietstraat	vader van de heer van Potterne		°
van Redichem Joris	St.Michielsparochie	Ontvanger van de stedewerken		°
Romignan Frans	Brabantdam	Bankier	Calvinist (C.C.)	°
de Scheppere Geraard	Steendam	Schepen van de keure in 1568 en van ghedeele in 1562. Ontvanger van de werken in 1566-67.		°
wed. van Sicleers Lieven		Heer van Gottem. Baljuw van de Oudburg.		°
van Steelant Servaas	Hoogstraat	Ontvanger-generaal van Oost-Vlaanderen.		°
mevrouw van Wallebeke	Drabstraat			°
van Wychuys Frans	Lange Meer	Schepen van de keure in 1556, 68, 71 en van ghedeele in 1560 en 65.	Katholiek (V. Cam. f° 214 v°)	°
van Ydegem Hendrik fs	Veldstraat			°
Jans				°
BETALEN 250 GULDEN				°
Succa Jan Baptist	St.Jacobsnieuwstraat		Calvinist (C.C.)	°
BETALEN 200 GULDEN				°
abdis van Dorisele	tussen Muidepoort en St.Salvator		Katholiek	°
klooster van de broeders op de Vesten			Katholiek	°
klooster van Tusschenbeke			Katholiek	°
de Backere Jan	Nederkouter	Advokaat in de Raad van Vld.	Calvinist (C.C.)	°
Mr de Bisschop Bertelmeus		Procureur in de Raad van Vlaanderen.		°
Cortewile Jacob	Ketelpoort	„jonkheer”		°

wed. van der Craeyen Thomas	Veldstraat	Schepen van de keure in 1567, 70, 71 en van ghedeele in 65.	°
de Deckere Joos	Langesteestraat	Schepen van de keure in 1569. Ontvanger der stadswerken in 1570-71. Tresorier en boekhouder van 1572 tot 74. Ontvanger der yssue 76-78.	° 16-0-0 penning 16
de l'Espinoy Karel	Onderstraat	Heer van Lignes, Slooves, etc. Raadsheer in de Raad van Vld. sedert 1555.	Katholiek (Fop. pp. 161-162)
van der Ghucht Laurens	Kruisstraat	Heer van Loovelde. Schepen van de Keure in 1554, 57, 58 en van ghedeele in 1561, 64, 65, 70, 74.	°
de Gruutere Jan			°
Mr. van der Haeghen Frans	Veldstraat	Schepen van de keure in 1575 en 76. Pensionaris bij de keure van 1560 tot 1575.	°
van Hauweghem Joos	Kammerstraat		°
van Hauweghem Willem	St.Jacobsparochie	Schepen van de keure in 1563, 68, 71 en van ghedeele in 1557.	°
van Hembyze Roeland	Korenlei	Stadssecretaris in 1578.	Calvinist
van der Heyden Christoffel	Bagattenstraat	„jonkheer”	°
van den Kethulle Adriaan	Langesteestraat	„jonkheer”	°
van den Kethulle Frans	Onderstraat	Heer van Ryhove. Hoogbaljuw sedert 1577.	Calvinist (C.C.)
wed. 's Keyzers	Kwaadham		°
de heer van Lybersaert	Nieuwstraat		°
de heer van Meesene			°
de Montoye Adriaan	Varkensmarkt	„jonkheer”	Calvinist (V. Vaernewyck M., Op. Cit., IV, p. 170)
wed. van de heer van Mortaigne	Onderstraat		
van der Meulene Lieven	't Hof van Egmont	Schepen van de keure in 1575 en van ghedeele in 1571 en 77.	° 12-0-0 penning 12
mevrouw van Overhoute			
de Pickere Lieven	Houtbriel	Lid der XVIII.	Calvinist (?)
van Pollaere Willem	Lange Munt	Lid der XVIII. Schepen van ghedeele in 1578.	Calvinist (?)

van Royen Philips	St.Michielsparochie	Heer van Straessele. Schepen van gheedele in 1566.	° 16-0-0 penning 16
Rym Frans	Burgstraat	Heer van Huudelghem.	°
van der Sare Frans	Steendam	Schepen van de keure in 1571, 72, 74 en 76, en van gheedele in 67 en 70. Ontvanger van de werken van 1576 tot 1578.	°
de Stoppeleere Joos	't Hof van Ravestein		
Symoen Jan	't Zand	Griffier van de Lieutenant-civil.	°
Tacoen Jacob	Burgstraat	„jonkheer”	°
„den Templier”	St.Margrietstraat		°
Uutenhove Ryckaert	Onderbergen		°
Waulters Frans		Heer van Vinderhoute.	
wed. Mr de Vos Jan	Nederscheldestraat	„Rudder”. Schepen van de keure in 1553, 57 en 62.	°
de Waringhien Willem	Peperstraat	Schepen van de keure in 1566, 72, 73, 75 en 76, en van gheedele in 1569.	16-0-0 penning 16
Mr. Wyts Gillis		Raadslid in Raad van Vlaanderen.	Calvinist (Fop. p. 172)
wed. van de heer van Winghamene			
BETALEN 150 GULDEN			
Arents Loys	Korenmarkt		°
Barbejan Anthonis	Oudburg	Vrij meester tijkwever (St.A.G., Reeks 196, nr 1).	
Braecke		Raadsheer.	°
Cortewille Giselbrecht	Peperstraat	„jonkheer”	°
wed. de Croock Lieven	Waterwijk	Schepen van de keure in 1569.	°
van der Cruucen Jan		Deken der kaasverkopers in 1577. Overdeken der neringen in 1577. Schepen van de keure in 1579.	° Calvinist (C.C.) ° 16-0-0 penning 16
Dhooghe Michiel	Drabstraat	Schepen van de keure in 1559.	°
Diericx Lieven, fs Mr Philips	Burgstraat	Schepen van de keure in 1577 en 79, en van gheedele in 1564.	° 24-0-0 penning 12
Dolins Michiel	Houtbriel	Deken der houtbrekers in 1579. Schepen van de keure in 1578.	° Calvinist (C.C.)

Elant Gheerolf Everwyn Karel	Hoogstraat Drabstraat	Vrij schipper (St.A.G., Reeks 180, nr 1 bis).	°	8 - 0 - 0 penning 16
de Gruutere Adolf, fs Jans	Savaanstraat	Schepen van de keure in 1574, 77, 78, en van ghedeele in 1572. Ontvanger van de werken van 1572-1574. Tresorier en boekhouder in 1575-76.	Katholiek (V.Cam. f° 211)	
van Hecke Frans	„Anden Appele”	Schepen van de keure in 1572 en 73, en van ghedeele in 1571.		
Mr van Here Jaspar Liebart Jan	Oudburg	Vrij meester kleermaker in 1577 (St.A.G., Reeks 191, nr 1)	°	
van Loo Frederik Mr Meganck Nikolaas Meyntkins Lieven Moenins Lieven Noels Gillis Oosterlinck Giselbrecht Prevost Lieven	Tinnenpotstraat aan St.Janskerk Veldstraat Walpoort Zwanestraatje Posteernestraat	Schepen van de keure in 1577	°	6 - 0 - 0 penning 12
van Schoonhove Lucas Mr Schoorman Anthonis	Keizersdreef Keizersdreef	„jonkheer” Secretaris van ghedeele in 1578. Werd advocaat-fiscaal in de Raad van Vld. in 1585.	Calvinist (C.C.) Katholiek (Fop. p. 179)	6 - 0 - 0 penning 12
Slock Lieven vander Straten Zegher van Tessele Karel Mr van Zevecote Frans van der Zwalmen Pieter	Steendam Sleepstraat Veldstraat Langesteestraat Begijnhofdries	Huidevetter Schepen van ghedeele in 1577 Eerste procureur in de Raad van Vld.	° ° °	8 - 0 - 0 zonder rente
BETALEN 100 GULDEN van Ackere Nikolaas Alaert Wouter wed. Balde Denys	Waaistraat Nederscheldestraat St.Margrietstraat	Schepen van de keure in 1574 Raadsheer in Raad v. Vld. lang voor 1559. Werd in 1560 vice-president. † in 1570.	° °	
Mr. Barbejan Joos		„usurier” - kapitein van een compagnie voetvolk.	Calvinist (Hal. pp. 80, 185, 190, 191)	

Mr. Bardeloos Karel	Burgstraat				
Bate Lieven				°	
Bate Simon	Veldstraat			°	
Mr. Bauters Gillis	Hoogpoort				
van der Beke Baltasar	Hoogpoort	Procureur in de Raad van Vld. van 1567 tot 81.			
van der Beke Cornelis	Nieuwbrug			°	
Mr. van der Beke Gillis	Ketelpoort	„medecijn”		°	
wed. de Bellemaeckere Jan	Onderstraat			°	
van den Berghe Gillis	Korenlei				
Mr. de Bil Pieter	Lange Meer	„reçeveur des exploits des rebelles”	Calvinist (Fop. p. 177)		
de Bleckere Jan	Savaanstraat	Twijnder in 1580 (L.I.Gr.)			
Boccaert Jan	Pasbrug	Twijnder in 1580 (L.I.Gr.)	Calvinist (C.C.)		
wed. Mr Boele Michiel (= Maeyaerts Pierynne)	Breidelsteeg	Raadsheer in de Raad van Vld.			
Borluut Frans	Hoogpoort	Schepen van ghedeele in 1561 en 63.		°	8 - 0 - 0 penning 16
Mr. Borluut Gillis	Volderstraat	„Rudder”. Schepen van ghedeele in 1575 en 1578. Een der XVIII.	Calvinist. Bekeerde zich na de overgave v. Gent terug tot het katholicisme.	°	
Mr. Borluut Joos	Koningstraat	„Rudder”. Pensionaris bij de keure in 1557 en 78. Schepen van de keure in 1576 en 77, en van ghedeele in 74.	Calvinist (Hal. pp. 28, 75, 120, 180)	°	16 - 0 - 0 penning 16
Mr. Boudt Bertelmeeus					
de Bouck Denis		„ontvanger”			
Mr. Brackelman Philips	Langesteenstraat	Baljuw op 't Sas.			
Brecht Gillis					
de Buck Joos	St.Jansstraat	„jonkheer”. Kapitein (Hal. p. 92).	Calvinist (C.C.)	°	
van der Burcht Frederik	Nederkouter	Twijnder. Schepen van de keure in 1578.	Calvinist (C.C.)	°	
Cleutrinck Pieter	Brabantdam	Lid der XVIII.	Calvinist (C.C.)	°	
Codde Joos	Vrijdagmarkt	Oud-kleerkoper in 1580 (L.I.Gr.). Schepen van de keure in 1578.	Calvinist (V. Vaerne- ^o wyck M., Op. Cit., II, p. 8)		
wed. Coepert Adriaan					

Mr. Coornhuysse Willem wed. Cortewille Frans	Burgstraat	Raadsheer in de Raad van Vld. Eerst griffier, later raadsheer in de Raad van Vld. (sedert 1557). (Fop. p. 166). „jonkheer”	Katholiek (Verh. p. 3)	°
de la Couronne Loupus van Crombrugge Gillis wed. van Crombrugge Lie- ven wed. van der Cruucen Joos	Oosteinde Sleepstraat Vrijdagmarkt St. Jansparochie			° °
Cryman Jeronimus Curthals Joos de Deckere Michiel van Deele Jan	Hoogpoort Hoogpoort		Calvinist (V. Vaer- wyck M., Op. Cit., III, p. 182)	°
Deynaert Jacob van Deynse Anthonis van Deynse Frans van Deynse Mattheus	Rood Leeuwstraatje Nederscheldestraat Begijnhofdries Korte Munt	Gezworene Brouwer in 1579 (St.A.G., Reeks 160, nr 6). Stapelheer in 1579-80. Schepen van ghedeele in 1575. Procureur in de Raad van Vld. Meersener in 1581 (St.A.G., Reeks 178, nr 1). Schepen van ghedeele in 1578.		° ° °
van Deynse Nicasius Dhamere Mark — Dhane Jan	Ketelpoort Nederkouter achter 't Hof van Ravestein	Schepen van ghedeele in 1579 en 1579.	Calvinist (C.C.)	° ° °
Dhanins Pieter	Vrijdagmarkt	Timmerman of houtkoopman in 1580 (L. I.Gr.)		° 16 - 0 - 0 penning 12
Mr Dhertoghe Mark Dhooghe Jan, fs Mr Lievens Dhooghe Lieven, fs Mr Lie- vens	Hoogstraat aan het Kuipgat Brabantdam	Raadsheer in de Raad van Vld. Schepen van ghedeele in 1565. Schepen van ghedeele in 1578.		°
Dhuvettere Robbrecht Doens Willem Donaes Joos	Korenlei Steendam Hoogpoort	Stapelheer in 1578-79. Schepen van de keure in 1552, 55, 57, 63, 66, 67, 70, 72, 73, en van ghedeele in 1560 en 77. Tresorier en boekhouder in 1554-55.		° 12 - 0 - 0 penning 12

van Doerslaere Lieven van Doerslaere Loys van den Eede Joos Mr Feron Jacob	Violettestraat Koningstraat Koningstraat Vijf Windgatenstraat	Schepen van de keure in 1579. Schepen van ghedeele in 1567. Schepen van de keure in 1560, 63, 66, 72, 73, 77, en van ghedeele in 1568. Ontvan- ger van de werken in 1574-75, en van de erfelijke renten en stede landcijs in 1550 tot 1560.	Calvinist ° ° ° 12 - 0 - 0 penning 12
Ganthout Pieter wed. Gilleman Jacob	Veldstraat 't Hof van Egmont	Raadsheer in Raad van Vld. van ong. 1530 tot 1552 (Fop. p. 136).	°
Goethals Joos Goethals Lieven jonkv. Goethals Lievinne van der Gracht Frans de Groote Jan van der Haeghen Dominicus Mr van der Haeghen Ghee- rolf van der Haeghen Pieter	Oosteinde Sleepstraat Oosteinde Sleepstraat Reep Drabstraat Hoogpoort Hoogpoort Violettestraat of Kuipgat (?)	Deken der Kruideniers in 1580 (L.I.Gr.) Schepen van de keure in 1579. Pensionaris bij de keure van 1575 tot 1578. Calvinist (Hal. p. 28)	° °
van der Haeghen Pieter, fs Christoffels wed. van Haute Frans van Haute Michiel, 'd'oude'	Houtbriel Oostzijde Sleepstraat 't Huidevetterken	Deken van de huidevetters in 1578 (Hal. p. 119) Schepen van de keure in 1579.	° °
van Hauweghen Willem, fs Willems van Hauweghem Jan Heindricx Lieven	Nieuwbrug Lange Munt	Ontvanger van de werken in 1578. Hande- laar in zijden lakens (V. Vaernewyck M., Op. Cit., II, p. 7)	Calvinist (C.C.) Calvinist (Verh. p. 222, nr 5295)
van Hembyze Joos Heyse Jan van der Huecht Jan	aan St. Pieterskerkhof Veldstraat Veerleplein	„jonkheer” Twijnder in 1580 (L.I.Gr.)	° °

wed. Hueriblocq Frans	Korenlei	Schepen van de keure in 1556, 61, 65. Tresorier en boekhouder in 1558-59. Ontvanger van de werken in 1563-64.	Calvinist (te verschijnen art. Delmotte M.)	
Hueriblocq Jacob, 'de jonge'	„Up den Haert”	Schepen van ghedeele in 1577.	Calvinist (C.C.)	° 6 - 0 - 0 penning 12
Mr Hueriblocq Loys	Korenlei	Raadsheer van de Rebellenraad opgericht ter vervanging van de naar Dowaaï gevluchte Raad van Vld. Lid der XVIII. Schepen van de keure in 1578 en 1579.	Calvinist (C.C.) (Fop. p. 170)	
van Huffele Anthonis	Violettestraat	Wever (St.A.G., Reeks 193, nr 1). Schepen van de keure in 1579.		°
van Huffele Jan	St.Jansparochie	Wever (St.A.G., Reeks 193, nr 1).		°
wed. van Huffelghem Reynier	Rood Leeuwstraatje	Gezworene der tijdwevers (St.A.G., Reeks 196, nr 1). Schepen van ghedeele in 1579 en 1579.	Calvinist (Verh. p. 432, nr 11050)	
van Hulle Rogier	Vijf Windgatenstraat	Schepen van de keure in 1579, en 1579. Lid der XVIII.	Calvinist (C.C.)	°
de Knuut Willem	Zonnestraat	Baljuw van St.Pieters	Katholiek	°
de Lantheer Pieter	Kammerstraat	Handelaar in koren en wijn (V. Vaernewyck M., Op. Cit., II, p. 7,197, III, p. 275)	Calvinist (Verh., p. 409, nr. 10448)	°
Mr van Lembeke Ryckaert	St.Pieters			°
van der Luere Jan	Drabstraat			°
van den Maechelt Michiel	Korte Munt		Calvinist (C.C.; Hal. p. 24)	°
Maliepart Guido	Kwaadham			°
van der Mandele Cornelis	Donkersteeg	Deken der Wevers in 1581 (St.A.G., Reeks 193, nr 1). Schepen van de keure in 1578. Lid der XVIII.	Calvinist	°
Mannins Lieven, fs Goris	Korenmarkt	Gezworene der vrije schippers (1576) en ouderman (1577) (St.A.G., Reeks 180, nr. 1 bis).		°
Mast Jacob	Onderbergen	Pensionaris bij de keure van 1578 tot 86.	Calvinist (Verh. p. 291, nr 7252)	°
Mr Mayaert Lucas	Oudburg			°
van Melle Frans	Veldstraat of Prinsenhof (?)			°
van den Mese Willem				°

Mr Meyntkins Jan van Mollem Laureins de Moor Lieven	Pasbrug Lange Munt	Schepen van de keure in 1575(?) Kerkmeester in 1566.	Katholiek (V. Vaer- newyck, M., Op Cit., III, pp. 75, 91, 124)	°
van Mossevelde Lieven Mr de Mueleneere Laureins Nevejans Gillis Oosterlinck Geeraard	Steendam St.Michielstraat Houtbriel Vijf Windgatenstraat	Schepen van ghedeele in 1579 en 1579. Heer van Wassenhove. Schepen van de keure in 1574, en van ghedeele in 1563, 65, 66. Ontvanger der yssuen in 1569-70. Onderbaljuw van 1571 tot 1578.	Calvinist (C.C.)	°
van Overbeke Anthonis de dochter van mevrouw van Overhaute	Onderbergen		Katholiek	° 12 - 0 - 0 penning 12
van Overwaele Loys Pauwels Frans Mr de Pestere Reynier	Waterwyk Lange Munt Drabstraat	Twijnder in 1580 (L.I.Gr.) Schepen van de keure in 1579. Ex-secreta- ris.	Calvinist (Verh., p. 146, nr 3240 en 41)	°
wed. de Peystere de Pont Gillis	St.Michielsparochie Houtbriel	Leidde de linnenkoop en -bewerking voor de firma Della Faille uit Antwerpen.		°
van Pottelsberge Jan	Mageleinstraat	Lid der XVIII. Schepen van ghedeele in 1578.	Calvinist (?)	°
de Praterre Arent Mr Provyn Lieven	aan de Lievebrug	Raadsheer van de Rebellenraad in 1580 opgericht ter vervanging van de naar Do- waai gevluchte Raad van Vld.	Calvinist (Fop. p. 177)	°
van den Putte Jan van Quickelberghe Gillis van Rejable Jan Reyns Cornelis van Reysschoot Pieter Rogier Lucas Mr Roose Frans Rufelaert Jacob	Hoogstraat Hoogpoort Hoogstraat Gravenkasteel Ketelpoort Begijnhofdries Zandpoort	Schepen van de keure in 1579. Lid der XVIII. Deken v.d. schipmakers in 1580 (L.I.Gr.) Schepen van de keure in 1571 en 75, en van ghedeele in 1570 en 73. Tresorier en boekhouder in 1578-79.	Calvinist (?)	°

Ryckaert Jan Mr de Rycke Pieter	Korenlei	Brouwer(?) (Hal. p. 147). Advokaat	Calvinist (C.C.; Verh. p. 152, nr. 3397 en 3398)	°
Rym Lieven Sanders Joos Mr Sanders Lieven, fs Jans	Burgstraat Steendam St.Michielsparochie	„jonkheer” Schepen van ghedeele in 1574 Deken van de wevers in 1583 (St.A.G., - Reeks 193, nr 1).		° °
de Schietere Adriaan	Huidevettershoek	Schepen van de keure in 1566, en van ghe- deele in 1568.		°
Seclyn Geeraard wed. van Siclers Willem	St.Jansparochie	Schepen van ghedeele in 1577. Schepen van de keure in 1553 en 60, en van ghedeele in 1556, 58, 63, 65 en 68.		° 12-0-0 penning 12 °
van der Stoct Rogier de Stoppeleere Anthonis Sturme Anthonis Stuutinck Cornelis Stuutinck Jan Mr Tayaert Jacob	Korenmarkt Nederscheldestraat Lange Munt Veldstraat Langesteestraat	Schepen van ghedeele in 1567 en 75.		° °
Thys Laureins Thys Willem	Korte Munt Veerleplaats	Pensionaris bij de keure van 1578 tot 85. Schepen van ghedeele in 1579. Gezworene kaaskoper in 1577 (St.A.G., Reeks 172 (1), nr 1). Schepen van de keure in 1579.	Calvinist (te versch. art. v. Delmotte M.) Calvinist	° °
Toebast Frans	't Plaatsken achter de Vrijdagmarkt	Schepen ghedeele in 1569.		
Triest Frans Triest Joos, fs Joos	St.Jansstraat Onderstraat	„jonkheer” Schepen van de keure in 1572 en 73, en van ghedeele in 1576.		° verklaart geen middelen te hebben „mits zijnen grooten last en verlies”
Triest Nikolaas	Kouter	„Rudder”, heer van Auweghem. Schepen van de keure in 1546, 50, 54, 57, 58, 63, 68, 69, en van ghedeele in 1575.	Katholiek (V. Vaer. newyck M., Op. Cit., I, p. 155)	°
Tryoen (= Trion) Willem Uutenhove Karel	Walpoort Onderbergen	Heer van Hooghewaele. Schepen van de keure in 1579.	Calvinist	°

Uutenhove Jacob	Posteernestraat	Lid der XVIII. Schepen van de keure in Calvinist 1578.	°
wed. Valcke Frans de heer van Varenbeke de Vaugermez Arnold van de Velde Pauwel	Langesteestraat Burgstraat St.Michielsparochie aan het Kuipgat	Schepen van de keure in 1556 en 59, en van ghedeele in 1566. Ontvanger der yssue in 1570-71.	°
van de Velde Raphael Vermeere Paesschier	Veldstraat		°
van de Vivere Joos, fs Joos van de Vivere Lieven, fs Robbrechts	Burgstraat Molenaarsstraat ofwel de Twaalf Kameren en de Raas van Gaverestraat	Schepen van ghedeele in 1569.	
de Vleeschouwer Joos de Vos Jan de Vos Lieven mevrouw van Wackene Mr van Waesberghe Gillis van Waebghe Joos	Veldstraat Houtlei Onderbergen Drabstraat Vijf Windgatenstraat Kruisstraat	Twijnder. Schepen v.d. keure in 1579(?) Calvinist	°
mevrouw van Wassenhove Mr Waulters Cornelis van Wesemaele Joris de Wintere Adiaan	Langesteestraat Drabstraat St.Jacobsparochie	Schepen van de keure in 1577, en van ghedeele in 1568 en 75.	° 6-0-0 penning 12
			°
			° 20-0-0 penning 16
			°
		Schepen van de keure in 1561, 64, 69, en van ghedeele in 1553, 67, 72, 73. Ontvanger van de yssue in 1555 en van de werken in 1558.	
wed. van Wychuys Anthonis (= de Brune Johanna) van Zevécote Ghileyn Zoete Frans Zoete Hendrik	Hoogpoort Wandelstraat Brabantdam Kouter	Schepen van de keure in 1560, 63, 67, en van ghedeele in 1569.	°
			°
		Twijnder in 1580 (L.I.Gr.) Schepen van de keure in 1558, 61, 63, 69, 74, en van ghedeele in 1553. Ontvanger van de werken in 1565-66. Tresorier en boekhouder in 1567, 76-78, 84.	°

wed. van Zonnemare Rogier van der Zwalmen Jan van der Zwalmen Pieter, „d'oude”	Burgstraat Oostzijde Sleepstraat	Huidevetter in 1580 (L.I.Gr.)	Katholiek (?) (V. Cam. f° 211)
BETALEN 50 GULDEN van Abroeck Rutgeert de Baenst Gillis	Korte Meer	Schepen van de keure in 1574, 77, en van ghedeele in 1569, 79, en 79.	Calvinist (C.C.) Calvinist ° 4-0-0 penning 16
Baecke Anthonis van der Beke Hugo de Bellemaeckere Pieter (= de Joncheere Pieter) wed. van den Berghe Am- pleunis wed. Bies Clays wed. de Bisschop Arent Blancquart Thomas	Vrijdagmarkt - „In 't Wilt Verken” Sleepstraat 't Plaatsken achter de Vrijdagmarkt Lange Munt	Rentenier (V. Vaernewyck, Op. Cit., II, pp. 8, 159; III, p. 276).	Calvinist (Verh., p. ° 125, nr 2.698)
Blomme Anthonis	Gravenkasteel St.Jacobsnieuwstraat	Gezworene brouwer in 1576 (St.A.G., Reeks 160, nr 6). Huidevetter (St.A.G., Reg. Z). Schepen van de keure in 1578.	Katholiek, weigerde op 7 juli 1579 de eed tegen de kath. religie te doen
wed. Blomme Jan Boccaert Augustijn	Posteernestraat Vijf Windgatenstraat	Procureur voor de schepenen van de keure van 1550-1582.	
van Bonivele Adriaan wed. Bornaige Bernard Broucaert Jan Mr de Brune Philip de Bruyckere Jan	Groene Hooie Ketelpoort St.Jacobsnieuwstraat	Schepen van de keure in 1562, 65. Kalkhandelaar (St.A.G., Register Z). Pensionaris bij de keure van 1574 tot 1578. Gezworene brouwer in 1578 en 1582 (St. A.G., Reeks 160, nr 6).	Calvinist (C.C.) ° 12-0-0 penning 12
de Buck Loys van den Bundere Jan	St.Jacobsnieuwstraat Walpoort	Deken tijkwevers in 1579 (St.A.G., Reeks 196, nr 1). Schepen van de keure in 1578.	

wed. van den Bundere Jan van den Bundere Martin Burt Jacob	't Zand Hoogpoort Korte Munt	Gezworene meerseniër in 1576 en 77 (St. A.G., Reeks 178, nr 1). Schepen van de keure in 1579.	
Cabeliau Jacob Mr Cavijn Jacob de Cleerck Gillis	aan St. Jacobskerkhof Burgstraat Plotersgracht	Schepen van ghedeelē in 1550, 52 en 55. Advokaat. Deken der Witte-Ledertouwers in 1577 (St.A.G., Reeks 169, nr. 1).	Calvinist (C.C.)
wed. de Cleerck Lieven (= van Houcke Lievinne)	Lange Munt		
de Cock Joos	Reep	Deken der ticheldekkers in 1580 (L.I.Gr.)	•
Codde Jan	Vrijdagmarkt	Oud-kleerkoper in 1580 (L.I.Gr.).	•
de Coninck Gherijn	Onderstraat		
de Costere Joachim	Vrijdagmarkt		
van der Crayen Simon	Ketelpoort	Schepen van de keure in 1576.	•
Croesins Cornelis	Gouden Leeuwplein	„huussier”.	
de Crooc Daneel	Steendam	Gezworene der wevers in 1579 en 84 (St. A.G., Reeks 193, nr 1).	•
Crune Pieter	Hoogpoort - „In den Boom”		
van Cuelene Alexander Mr de Cueninck Lieven Damman Jan, fs Nicolaas	Gouden Leeuwplein		Calvinist (C.C.)
	Hoogstraat	Gezworene vrij schipper in 1577 (St.A.G., Reeks 180, nr 1 bis).	
Deynaert Lucas	Rood Leeuwstraatje		Calvinist
van Deynse Lieven	Wijngaardstraat		•
van Deynse Vincent		Gezworene wever in 1583 (St.A.G., Reeks 193, nr 1).	Calvinist (C.C.)
Dherde Lieven, fs Lievens		Deken der wevers in 1579.	Calvinist (Verh. p. 171, nr 3904)
Mr Dhertoghe Cornelis Dhollandre Jan	Posteernestraat Veldstraat		
		Gezworene tijkwever in 1580 en 82 (St. A.G., Reeks 196, nr 1).	
Dhooghe Frans Dhooghe Thomas	Nieuwland 't Huidevetterken		
		Huidevetter in 1580 (L.I.Gr.)	•

Dhuvettere Loys van der Donct Michiel	Korenlei Steendam		
—Duussaert Jan, „d'oude” wed. Druus Pieter	Vrijdagmarkt Posteernestraat		
Duweez Jan wed. uutem Eechoute Daneel	Ketelpoort Veldstraat	Schepen van ghedeele in 1576. Procureur in de Raad van Vld. van 1563 tot 67. Stadssecretaris in 1578.	•
uuten Eechoute Gillis uuten Eechoute Olivier Everwyn Gillis	Onderstraat Lange Munt Onderbergen	Vrij schipper: deken in 1578, gezworene in 77. (St.A.G., Reeks 180; nr 1 bis). Schepen van ghedeele in 1579.	4 - 0 - 0 penning 16
van de Fonteyne Dominicus	Onze-Vrouwen- broedersstraat		
Goethals Jan Goossins Reynier de Grootte Laureins de Gruutere Gedeon	Begijnhofgracht Gouden Leeuwplein Lange Munt Kammerstraat	Wever Hoedenmaker	Calvinist (C.C.)
de Gruutere Jacob	Lange Munt	Deken der droogscheerders in 1582 (St.A. G., Reeks 193, nr 1) Handelaar in zijden lakens (Hal. p. 97). Gezworene der meerseniens in 1578 (St.A. G., Reeks 178, nr 1).	•
wed. van Gryspere Arent	Zonnestraat	Schepen van de keure in 1547, 50, 53, 56, 59, 65.	•
Guylliet Pieter	Lange Munt	Gezworene der kruideniens in 1577 (St.A. G., Reeks 172, nr 3). „Apothecarix” in 1580 (L.I.Gr.).	•
wed. van der Haeghen Chris- toffel	Kammerstraat	Kerkmeester in 1567 (V. Vaernewyck M., Katholiek Op. cit., III, pp. 75, 91).	•
wed. van der Haeghen Jan	Hoogpoort	Schepen van de keure in 1542 en 1544, en van ghedeele in 1540, 47, 50.	•
van Halebrouck Rutser Mr van Hamme Jacob van den Hare Balthasar van Haultre Karel van Haute Karel	Burgstraat Urselinenstraat Koestraat	Stadssecretaris in 1578.	4 - 0 - 0 penning 16

van Haute Joos	Savaanstraat	Wever (St.A.G., Reeks 193, nr 1).	
Hebbrecht Gillis	Begijnhofgracht	Gezworene olieslager in 1576 (St.A.G., Calvinist	°
Helant (= Elant) Lieven, fs Geerolfs	Hoogpoort	Reeks 181, nr 1).	
van Hembyze Busschaert	„Up den Haert”	Lid der XVIII. Ontvanger der yssue in 1581-82.	
Heylinck Lieven	Zwanestraat	Deken der wevers in 1577 (St.A.G., Reeks Calvinist	° 4-0-0 penning 16
		193, nr 1). Lid der XVIII. Schepen van de keure in 1579.	
Mr Heylinck Reynier	Onderstraat	Secretaris van ghedeele in 1578.	verklaart geen middelen te hebben omwille van zijn grote last
			°
Heze Valentijn	Nieuwstraat	Deken der brouwers in 1581 (St.A.G., Calvinist (C.C.)	
van Hoorebeke Jacob	Ketelpoort	Reeks 160, nr 6).	°
wed. van Hoorebeke Jan	Hoogstraat		
Mr Hoorne Matthijs	Langesteestraat	Goudsmid in 1580 (L.I.Gr.).	°
van Hove Pieter	Lange Munt		
Hueriblocq Frans fs Martins	Tinnenpotstraat	Schepen van de keure in 1560, 66.	°
Hueriblocq Jacob, „d'oude”			°
Mr van Huerne Christoffel	St.Jansparochie	Gezworene der brouwers in 1578 (St.A.G., Calvinist (C.C.)	
van Hulze Lieven	Zwanestraatje	Reeks 160, nr 6).	
		Brouwer in 'de Roskam' (V. Vaernewyck M., Op. Cit., III, p. 102).	
wed. van Hulze Thomas		Goudsmid in 1580 (L.I.Gr.).	
		Schepen van ghedeele in 1561, 64, 72, 73, en 76.	Calvinist. Op 21 juni 1582 bekeerde hij zich in 't geheim tot het katholicisme, zoals hij vroeger was (C.C., nr 18.888, f° 74 v°-75, nr 41)
van Hulthem Adriaan			
van Huuckelghem Michiel	Lange Munt		
Jacobs Jan	Abrahamstraat	Wapenmaker (St.A.G.-Voorgeboden 1572-82, f° 174) (L.I.Gr.).	
de Jaeghere Jan	Donkersteeg		

Janssone Hugo de Jonghe Mattheus van Kerckvoorde Jan wed. van Kerkvoorde de Keysere Gillis de Kuen Bouwen de Langhe Anthonis Mr Lauryn Jeronimus van Lede Jan Mr van Ledegrefte Jan van Leeuwen Pieter de Leghe Willem	Steendam Hoogpoort aan St.Jacobskerkhof Houtbriel	Wever (St.A.G., Reeks 193, nr 1).	Calvinist (C.C.)	°
van Loo Adriaan van der Looen Jacob Leunis Pieter	aan St.Pieterskerkhof Oudburg	Proefnotaris.		°
Mr Lybart Jan de Mare Laureins	Lange Munt Kammerstraat aan St.Pieterskerkhof Gouden Leeuwplein	Beambte van de officialiteit. Wever (St.A.G., Reeks 193, nr 1). Gezworene meerseniër in 1578 (St.A.G., Reeks 178, nr 1). „pasteur”	Katholiek	
Mattheux Baudewijn	Ketelpoort	Deken der kuipers in 1578 (St.A.G., Reeks 171, nr. 2).		
de Moermeestere Jan van Moute Jacob Neerynck Jan Noorman Jan Mr Note Victor	Reep	Tresorier en boekhouder in 1579-80. Ont- vanger van de stede landcijs in 1578-79.	Werd bij de terugkeer van Hembyze in 1583 beschuldigd v. papis- me (Hal. p. 120)	4 - 0 - 0 penning 16
Obrecht Jan van Oorteghem Jan Mr Oosterlinck Anthonis	Korenmarkt St.Elisabethbegijnhof Lange Munt Nederpolder Korenlei	Kaaskoper (St.A.G., Reeks 172 (1), nr 1). Schepen van ghedeele in 1578.	Calvinist (C.C.)	°
d'Overdaeghe Jacob van Overwaele Joris	Nagelstraatje Plotersgracht Savaanstraat	„jonkheer”. Schepen van de keure in 1578. Lid der XVIII.	Calvinist	°
	Veldstraat Lange Munt	Schepen van ghedeele in 1578 en 1579. Schepen van de keure in 1579, en van ghe- deele in 1572, 73, 75, 77.	Calvinist Calvinist	° 6 - 0 - 0 penning 12
		Gezworene Meerseniër in 1584 (St.A.G., Reeks 178, nr 1).		

de Pottere Jan	Ketelpoort	Lijnwatier	Katholiek (V. Cam. ° f° 211)	
Mr de Proost Pieter Prysbier Jan	Prinsenhof Nederpolder	Wordt in 1584 pensionaris bij de keure. Stadssecretaris in 1577.	Katholiek (V. Camp. 4-0-0 penning 16 f° 199 v°)	
Rogiers Bernaart Rufelaert Nikolaas Mr de Rycke Jan Schauteete Jan	Zandpoort Onderbergen „An den Appele”	„jonkheer” Schepen van ghedeele in 1579. Vrij schipper in 1579 (St.A.G., Reeks 180, nr. 1 bis). Lid der XVIII. Schepen van de keure in 1578.	Calvinist Calvinist(?)	
de Scheppere Christiaan de Scheppere Jan, „d'oude”	Ketelpoort Huidevettershoek	Schepen van de keure in 1556 en 63. Ont- vanger van de werken in 1567-68.		
de Scheppere Jan „de jonge”	Langesteestraat	Schepen van ghedeele in 1578. Stapelheer van 1578 tot 1580, en van 1584 tot 1586.		
de Schietere Roeland Seys Andries	Brabantdam	Lijnwaadkoopman	Katholiek (V. Vaer- newyck M., Op. Cit., I, p. 152)	
Seys Baudewijn	Nederkouter	Gezworene tijkwever in 1584 (St.A.G., Reeks 196, nr 1).		
Mr Seys Jan Seys Lieven	St.Jansparochie aan St.Pieterskerkhof	Gezworene tijkwever in 1581 St.A.G., (Reek 196, nr 1).		
wed. van Severen Jan van de Slycke Frans wed. de Smet Lieven	Hoogpoort Hoogpoort - „In den Sampson”	Wollen laken verkoper	Calvinist (V. Vaerne- wyck M., Op. Cit., II, p. 7, III, pp. 305-7)	
Mr de Smet Robbrecht de Smet Willem	't Zand Papegaaistraat	Deken der kousenmakers in 1578 (St.A.G., Reeks 165, nr 2). Schepen van ghedeele in 1579.		
Stalins Jacob wed. Stalins Matthijs	Violettestraat Oudburg	Schepen van ghedeele in 1578 en 1579.	Calvinist (C.C.)	

van Steelant Jan Steerckx Jan	Reep Lange Munt	Gezworene kleermaker in 1580 (St.A.G., Reeks 191, nr 1).	°
de Stoppeleere Daneel van der Straten Pieter, „d'oude”	Kallandenberg achter 'de Windhond'	Schepen van ghedeede in 1576. Schepen van ghedeede in 1578.	Calvinist (C.C.) °
wed. Struyvicx Jacob Mr Stueperaert Pieter	Veldstraat Wijngaardstraat	Raadsheer in de Rebellenraad. Wordt in 1584 pensionaris bij de keure.	Calvinist (Fop. p. 177)
jonkvrouw Stuers Livina Sturtewaghen Boudewijn Sturtewaghen Lieven Synay Joos	Vrijdagmarkt Vrijdagmarkt Vrijdagmarkt	Oud-kleerkoper in 1580 (L.I.Gr.). Oud-kleerkoper in 1580 (L.I.Gr.). Gezworene kousenmaker in 1582 (St.A.G., Reeks 165, nr 2).	
Tayaert Jan, fs Lieven Tayaert Lieven, „de jonge”	Brabantdam Steendam	Ontvanger der yssue in 1566-67 en 74-75. Schepen van ghedeede in 1578. Lid der XVIII.	° 6-0-0 penning 12 Calvinist (Hal. pp. 27, 137, 151).
wed. Tayaert Willem Toebast Lieven	Nagelstraatje Houtlei	Ouderman der vrije schippers in 1573 en 77; gezworene in 1576 (St.A.G., Reeks 180, nr 1 bis).	Mennist (?) (Verhey- den A.L.E., „Gents Martyrologium” p. 62, noot 1)
Tremmerie Geeraard wed. Triest Adriaan	Korenmarkt 't Zand	Schepen van de keure in 1540, 43-45, 48, 50, 53, 59, en van ghedeede in 1552 en 56.	
wed. van Waernewyck Mark	Nieuwstraat	Schepen van de keure in 1564 en van ghe- deede in 1568.	Katholiek (V. Vaer- newyck M., Op. Cit., I, pp. 119-121, 124- 125; II, p. 131; III, p. 91, etc.)
van de Velde Christoffel Verhaeghe Olivier Vermeere Gillis	Oudburg		
van der Verre Joos Mr Versleghen Frederik	Vrijdagmarkt		
van der Vincx Jan, fs Philips	Vrijdagmarkt		

van der Vinct Lieven, fs Lievens	Vrijdagmarkt in „Moorland”	Gezworene tijdwevers in 1579 (St.A.G., Reeks 196, nr 1). Lid der XVIII.	
van der Vinct Philips, „d'oude”	Vrijdagmarkt		
van der Vinct Philips, „de jonge”	Plaatsken achter de Vrijdagmarkt		Calvinist (C.C.)
Mr van de Vivere Lieven	Drabstraat	Lid der XVIII.	Calvinist (?)
Vollaert Jan	Reep		°
van den Voorde Pieter	Sleepstraat	Huidevetter in 1580 (L.I.Gr.)	
de Vos Adriaan		Kaaskoper	
wed. de Vos Adriaan	Houtlei		
de Vos Jan	Oudburg	Rijke handelaar	Calvinist (?) (Verh. p. 165, nr 3733-34)
de Vos Joos, fs Clays			
de Vos Thomas	Sleepstraat	Deken der oud-kleerkopers in 1580 (L.I. Gr.)	
de Vriendt Jacob	aan St.Jacobskerkhof in 't Hof van Hersele	Ontvanger van de prinses van Anthonigne.	°
van Waesberghe Reynier	achter 'de Windhond'		°
wed. de Wagheneer Jan (= van den Haute Cathe- line)	aan St.Jacobskerkhof		
de Walssche Karel		Gezworene der wevers in 1579 (St.A.G., Reeks 193, nr 1)	
wed. van Wassenhove			
Weyns Jan	Lange Munt	Goudsmid in 1580 (L.I.Gr.)	Calvinist (Verh. p. 465, nr 11925)
van den Winckle Pieter	Steendam		
van Wychuys Dominicus	Kammerstraat	Schepen van ghedeele in 1562.	°
Zaetse Adriaan			°
Mr de Zaleere Nikolaas	Hoogpoort - 'In de 3 Koningen'		Calvinist (C.C.)
de Zaleere Lieven	Korenmarkt		°
de Zeelander Robbrecht	Houtlei		
Mr van Zevécote Glaude	Langesteestraat		
Mr Zoetins Erasmus	St.Jacobsnieuwstraat	Pensionaris bij de keure in 1577.	

Voor Antwerpen publiceerde Floris Prims een dergelijke lijst⁴⁷⁴. Hij dagte kent anderhalf jaar later, maar ook hier gaat het om een lening van de Staten Generaal, waar de meest gegoeden werden voor aangesproken. Driehonderd personen werden getaxeerd, die in drie maanden 156.000 gulden moesten opbrengen. Met deze som moesten de Staatse garnizoenen in de Kempen betaald worden, met het doel de opmars van de Spaansgezinden van Maastricht naar Antwerpen te stuiten. Wegens verzet van de betrokkenen, geschiedde de lening slechts één maand. De 52.000 gulden, die in deze maand werden opgebracht, waren als volgt verdeeld:

15 personen tot	1.000 gulden per maand,	maakt 15.000 gulden
25 personen tot	400 gulden per maand,	maakt 10.000 gulden
60 personen tot	200 gulden per maand,	maakt 12.000 gulden
100 personen tot	100 gulden per maand,	maakt 10.000 gulden
100 personen tot	50 gulden per maand,	maakt 5.000 gulden

Vergelijken we deze lijst met de onze.

Te Antwerpen brachten 40 personen belast met een som hoger dan 400 gulden, 25.000 gulden op. Dit zijn 13 % van de getaxeerden die de helft van de te lenen som moesten voorschieten. Onder hen verschillende leden van de familie de la Faille.

Te Gent is de verhouding bijna identiek: 67 personen, boven de 400 gulden belast, moesten 38.550 gulden opbrengen, m.a.w. 12,8 % belastingen schoten ongeveer de helft van de totale som voor.

Onder deze 67 personen slechts drie calvinisten, nl. Jan van Hembyze, Gillis van Loo en Anthonis Uutenhove. (Ook Frans van Hembyze?).

Onder deze 67 hoogst belastingen treffen we 21 geestelijken of (en) geestelijke instellingen aan. Verder, naast de bisschoppen van Ieper en Brugge, de zes gevangenen edelen van 28 oktober 1577, op de hertog van Aarschot na. Tenslotte nog vele vooraanstaande katholieke edelen, zeven raadsheren in de Raad van Vlaanderen, tien schepenen van tijdens het Carolijnse regime, twee ontvangers en de ganse groep van de bank van lening. Uit het ambachtelijk kader de klerk der kooplieden (800 gulden), een olieslager (600 gulden) en een visverkoper (400 gulden).

De middengroep werd te Antwerpen gevormd door 60 personen (d.i. 20 % van het totaal) die met 200 gulden waren belast. Onder hun aantal figureerde een lijnwatier, een zijdeverkoper, een boekverkoper en een huidevetter.

Te Gent bestond deze middengroep uit 101 personen die getaxeerd waren tussen 150 en 350 gulden. Naast vijf geestelijken (de laagste belasting was 200 gulden voor hen), naast talrijke edelen, advocaten en ex-schepenen, troffen we er een bankier aan, twee olieslagers en een wever, elk met 300 gulden belast; twee twijnders, een tijkwever, een kaaskoper, een houtkoper, een kleermaker, een huidevetter en een vrijshipper waren met 150 gulden getaxeerd.

(474) Prims Fl., *Beelden uit de Cultuurstrijd...*; pp. 179-191: Kap. 11, *De Taxatie van 300 personen (24 oktober 1579)*.

(hoogste som 500 gdn. en slechts 15 boven de 100 gdn.). Mag men eruit besluiten dat het calvinisme onder de gegoeden minder succes kende bij de oude „grondaristocratie” — in die tijd veruit de rijkste groep —, dan bij de handelaars, de ondernemers, de advocaten, de raadsleden van de Raad van Vlaanderen, de welgestelde meesters der ambachten? Dan zou de Gentse situatie goed overeenstemmen met wat men elders heeft kunnen vaststellen.

IV

BESLUIT

Gent werd, in de jaren na de Pacificatie, de roerigste van de Vlaamse en Brabantse steden. Haar uiterst actief verzet tegen Spanje, haar radikale houding in godsdienstaangelegenheden en tevens ook haar niet geneigd zijn zich onder het gezag van Oranje en de Staten Generaal te stellen, begon in de tweede helft van 1577.

Sedert 28 oktober van dat jaar, dag waarop verschillende leden van de Staten van Vlaanderen binnen Gent door Ryhove werden gevangen genomen, kreeg men een langzaam maar blijkbaar doelbewust voortschrijden naar het einddoel: de oprichting van een Calvinistische Republiek, van een nieuw Genève.

Eerst werd de hand op het bestuursapparaat gelegd. Zoals te Brussel en te Antwerpen werd een comité der XVIII opgericht, dat echter radikaler zal optreden dan in voornoemde steden. Het verbond met Brabant werd opnieuw gesloten, zoals ten tijde van Artevelde, waardoor Vlaanderen en het hertogdom elkaar onderlinge hulp en steun beloofden op militair en economisch gebied. Tevens werd naar dit voorbeeld, dikwijls met rechtstreekse inmenging van Gent, in andere grote Vlaamse steden, Brugge, Kortrijk, Menen, Ieper, een dergelijk comité opgericht. Te Gent droomden velen er van een grote calvinistische „Republiek” tot stand te brengen, die gans Vlaanderen zou omvatten. Detailstudies over deze periode in die verschillende steden zouden moeten ondernomen worden, om duidelijker de samenhang tussen de gebeurtenissen te begrijpen. Gent zou in deze republiek opnieuw haar oude leidende plaats in Vlaanderen innemen.

Na de oprichting van de XVIII werd het stadsbestuur gezuiverd van allen die geen „goede patriotten” waren. Komen in de magistraat in den beginne nog katholieke orangisten voor, dan verdwijnen die alras. Zelfs de gematigde staatsen worden geweerd om op 28 juli 1579, met de staatsgreep van Hembyze tot een bijna volledig calvinistisch-radikaal stadsbestuur te komen. Tevens worden meer lieden uit het ambachtelijk kader in de magistraat opgenomen, zelfs personen die niet meer tot het ambachtelijk „patriciaat” behoorden. Naast de schepenbank worden ook de andere stadsambten van andersdenkenden gezuiverd.

Met het veld winnen der extremisten werd Oranjes generaliteitspolitiek tegengewerkt en dus ook die van de Staten Generaal, die het gezag uitoefenden in de plaats van Philips II. Oranjes doel was immers in het natio-

naal belang godsdienstige verdraagzaamheid te doen heersen. De twee godsdiensten moesten naast elkaar kunnen bestaan. Zo wou hij de adel uit de Waalse provincies winnen en trachtte hij de invloed van de „radikalen” in te dijken. De calvinisten te Gent splitsten zich dan ook in twee vleugels: een gematigde met Ryhove, bereid Oranje te volgen, en een extremistische met Hembyze. Deze splitsing kwam vooral in het najaar van 1578, wanneer de Religievrede moest aangenomen worden, duidelijk tot uiting. De gebeurtenissen te Gent (lichten van eigen troepen, het niet regelmatig betalen van de bijdragen in de Staten Generaal, de onverzoenlijke houding tegenover de katholieken) waren er voor veel tussen dat de projecten van de Zwijger aangaande de Religievrede spaak liepen en dat de gebeurtenissen een andere weg volgden. Op een bepaald ogenblik werd de strijd tussen de twee calvinistische fracties te Gent zelfs belangrijker dan de strijd tegen de vijand.

Door Oranjes politiek te dwarsbomen belette Gent dat er een generale unie kwam. Vroeger wezen we er reeds op dat het mede door de eigen-gereide Gentse militaire initiatieven was dat de Spaanse legerleiding in november 1578 besloot geen offensief in Vlaanderen te beginnen, maar haar operatiegebied naar het noord-oosten te verleggen. Zo had Gent een aandeel in het feit dat de val van de Zuidelijke provincies met verschillende jaren vertraagd werd en dat de Noordelijke Provincies tijd wonnen om hun verdediging te organiseren. Dat de radicale vleugel weinig vertrouwen had in de militaire leiding van de Staten Generaal is vanuit hun standpunt te begrijpen.

Een der eerste maatregelen die het comité der XVIII nam was het herstellen van de vóór-Carolijnse toestand. De collatie werd opnieuw in ere hersteld; de toegang tot de ambachten afgesloten. Deze terugkeer naar een verouderd systeem, kende een groot succes bij de belanghebbenden. Voor velen bracht het de kans op lotsverbetering mee. Voor de gezellen werd onder meer de concurrentie van de onvrije arbeiders uitgeschakeld. Voor de ambachtelijke aristocratie betekende het opnieuw bekleeden van schepenzetels een grote invloed in het stadsbestuur, langs de collatie om. Veel onvrije arbeiders stelden hun hoop in dit calvinistisch bestuur, zoals ze vroeger soms hun hoop hadden gesteld in de Dopersbeweging. Hier konden ze vrije loop geven aan hun nogal vage sociaal-revolutionaire aspiraties. Ook oefende de „democratische” houding van het nieuwe bestuur een grote aantrekkingskracht uit. Gemakkelijk konden deze krachten dan ook gemobiliseerd worden tegen de katholieke kerk. Voor het eerst ook kregen in deze perioden alle burgers wapens in handen, dank zij de burgerwacht.

Hoe „democratisch” het bestuur der XVIII ook was, toch bezat het geen echt sociaal programma voor de massa. Dit is niet verwonderlijk daar, misschien op de staatsgreep van 1579 na, de werkelijke ambachtsman niet in het bestuur komt. De vertegenwoordigers van de ambachten zijn meestal dekens of gezworenen, t.t.z. de rijkste bovenlaag, wiens belangen niet dezelfde waren als die van de gewone man. Een maatregel, zoals het plaatsen van kerkelijke goederen onder de administratie van de stad, was iets dat niet alleen te Gent voorkwam, maar ook in de andere steden. Het was een algemeen verschijnsel van de hervorming.

Aan het regime der agrarische heerlijkheden raakte het Gentse calvinistische bestuur evenmin. Wanneer er toch eigendommen van sommige edelen of geestelijke instellingen aangeslagen werden, dan was dit enkel om de ontzaglijke kosten van de militaire uitgaven te helpen dekken en niet omdat men er nieuwe principes op nahield, die de oude stand van zaken veroordeelde. Zo ook de maatregel door Hembyze genomen in mei 1579, die de ambachten een tijdlang openstelde voor vreemdelingen. Hij was ingegeven door noodzaak en niet als een poging om de oude vormen te doorbreken. Hij werd ten andere na de val van Hembyze nog verscheidene malen genomen om aan de ingeweken ambachtslieden het recht te verzekeren hun nijverheid uit te oefenen binnen het kader der ambachten.

De oppositie werd gevoerd door de poorteriej, waarvan er slechts een minderheid protestant was. Deze poorteriej verloor haar bevoorrechte positie door de afschaffing van de Carolina. Ook werd ze voortdurend lastig gevallen met het kopen van renten, met verplichte leningen of met extra zware belastingen, daar waar ze vroeger praktisch vrijgesteld was.

Het katholicisme werd systematisch uitgeschakeld met de instemming of de complicité van de stedelijke overheid, die uiterlijk de uitspattingen afkeurde en verbood, maar in feite de daders onbestraft liet. Eerst moesten de vier Biddende Orden het ontgelden. De vijf monniken die in juni 1578 op het schavot stegen zijn echter de enigen in het zevenjarig calvinistisch bewind, zodat men mag zeggen dat de hervormden milder tegen de katholieken zijn opgetreden dan vroeger andersom. Maar voor verdraagzaamheid was in deze eeuw geen plaats. De eerste terreurgolf van juli tot september 1578 en de tweede in maart 1579 waren heel wat heviger dan de beeldenstorm van 1566. De katholieke eredienst was praktisch uitgeschakeld; de geestelijken, die niet uit de stad verdreven waren, zagen zich verplicht hun geestelijke gewaden af te leggen. Hun goederen werden aangeslagen. Hun kerken gesloten, heringericht voor de protestantse eredienst of omgevormd tot munitieopslagplaatsen, of tot onderkomen voor soldaten en voor personen wier huizen tengevolge van de versterkingen afgebroken werden. De geestelijken die van niets meer vrijstelling genoten, werden voortaan door de stad betaald. Zelfs aan de versterkingen moesten ze helpen werken. Het antikatholicisme was dus wel fanatiek, en ook door deze radikale houding was Gent onbetwist aan de spits van het radikaal calvinisme in Vlaanderen.

Ook de doopsgezinden kregen geen vrijheid van eredienst. Wel werden ze geduld maar de anabaptisten kregen geen kerken toegewezen om in 't openbaar hun geloof te belijden. Het calvinisme was de enige openlijk erkende confessie. Niets werd onverlet gelaten om zoveel mogelijk gelovigen te winnen en de massa te doordringen met hervormde ideeën. Hierin speelde het onderwijs een hoofdrol. Reeds op de lagere school werd de catechismus „in 't guessche" aangeleerd. Het bisschoppelijk seminarie werd afgeschaft en een latijnse school opgericht, die studenten vormde voor de calvinistische academie, waar de drie gewijde talen, de theologie en de rethorica werden onderwezen. Zo wou men te Gent een kweekschool voor predikanten oprichten. Dit onderwijs werd door het stadsbestuur zeer ter harte genomen. Beurzen werden aan niet vermogende studenten verleend en later werd het onderwijs zelfs kosteloos. Ook door rederijkers-

spelen en pamfletten werd de calvinistische leer gepopulariseerd.

Daarenboven beschikte de gemeente over verschillende vooraanstaande predikanten, wier rol op politiek gebied zich slechts onrechtstreeks deed gelden, vermits zij zich vooral toelegden op de organisatie van de hervormde kerk. Wel waren er een paar wier optreden steeds sterk politiek getint was, namelijk Herman Moded en Pieter Dathenus.

Het aantal overtuigde calvinisten in deze periode overtreft misschien de 30 %. Een minderheid, maar hoe actief! Velen hingen ook het regime aan wegens meer of min bewuste sociale of economische motieven. Want in deze eeuw van godsdiensttroebelen zijn vooral bij de massa godsdienstige, sociale en economische factoren eng door elkaar verweven, zodat het niet mogelijk is ze af te zonderen en het relatief belang van elk ervan af te wegen. Zo moet de politiek der calvinistische republiek hoofdzakelijk als het resultaat van twee gans verschillende strekkingen gezien worden: enerzijds de ijveraars voor het calvinisme, anderzijds de ijveraars voor het herstel van het vóór-Carolijnse politiek regime. In de samenbundeling van deze beide krachten speelden Jonker Jan en Ryhove een belangrijke rol. Beiden bekeerden zich tot het calvinisme. Ontpopte de tweede zich weldra tot een gematigd orangist, dan was Hembyze des te radikaler gericht.

Men kan zich afvragen of tot op heden het oordeel over deze laatste, vooral dan wegens zijn verraad later, niet te eenzijdig pejoratief is geweest? Zijn zijn rol en zijn optreden niet goeddeels te verklaren door gans de ingewikkelde en dubbelzinnige situatie, door het samen optreden van soms tegenstrijdige sociale, godsdienstige en politieke krachten die hij, evenmin als gelijk wie, kon kennen en controleren? Zeker mag de invloed van het overigens moeilijk te vatten karakter van de man zelf niet verwaarloosd worden. Des te meer verdient de persoonlijkheid van Hembyze, die de zondebok is geworden van de katholieke zowel als van de calvinistische geschiedschrijving, meer dan een summiere veroordeling. Persoonlijk zijn wij vandaag nog niet in staat tot het formuleren van een genuanceerd oordeel, dat wij wensen uit billijkheid en geenszins omdat wij redenen zouden hebben om voor hem een speciale sympathie te koesteren.

Zeker is het dat Hembyze de bezieler geweest is van de belangrijke rol die Gent in het geheel van de opstand heeft gespeeld, bezeten als hij was door de oude glans van zijn stad, die hij opnieuw een eersterangsrol wou doen spelen, door er een „nieuw Genève" van te maken, bloeiend ook op economisch gebied. In dit laatste kon hij niet slagen wegens de ongunstige conjunctuur en ook omdat hij zeker niet klaar zag in de te gebruiken middelen. Wel heeft hij Gent herschapen tot het centrum van het calvinisme in de Zuidelijke Nederlanden, en de stad een stuwende rol doen spelen in de opstand, waar niet Gent, maar wel het door de calvinisten beheerste Noorden uiteindelijk de vruchten van geplukt heeft.